

საქართველოს სოფლის მეურნეობის
მეცნიერებათა აკადემია

თამაზ კუნჭულია
ზურაბ ბუკია

მეჩაიეობის აღდგენის
ავცილუბლობა
საქართველოში

თბილისი
2019

საქართველოს სოფლის მეურნეობის მეცნიერებათა აკადემია

თამაზ კუნჭულია
ზურაბ ბუკია

**მეჩაიეობის აღდგენის
აუცილებლობა საქართველოში**

თბილისი
2019

რედაქტორი: აკადემიკოსი **გურამ ალექსიძე**

რეცენზენტები: აკადემიკოსი **ვალერიან ცანავა**
აკადემიკოსი **ომარ ქეშელაშვილი**
აკადემიკოსი **როლანდ კოპალიანი**

ISBN 978-9941-8-0604-9

UDC (უაკ) 633.72(479.22)

კ-909

რედაქტორისაგან

საქართველოში მეჩაიეობა ეროვნული ეკონომიკის ერთ-ერთი გამორჩეული, ინდუსტრიულ საფუძველზე გადაყვანილი დარგი იყო. ჩაის ფოთლის კრეფისა და გადამუშავების სფეროში დაწყებული იყო ცალკეული სამუშაოების ავტომატიზაციის პროცესები.

ჩაის პლანტაციებში მუშაობდა ქართველი კონსტრუქტორებისა და სამეცნიერო-ტექნიკური პერსონალის მიერ შექმნილი, მსოფლიოში პირველი, ჩაის საკრეფი მანქანის ორი მოდიფიკაცია. დარგს ემსახურებოდა ორი სამეცნიერო-კვლევითი, ერთი სასწავლო ინსტიტუტი და სპეციალიზებული ტექნიკური სასწავლებლების ქსელი, საკონსტრუქტორო ბიუროები, მანქანათმშენებელი და სარემონტო ქარხნები. ჩაის ფოთლის მკრეფავებს დაბალი ტარიფით უნაზღაურებდნენ უამინდობით გამოწვეულ განაცდურს.

საქართველოში ჩაის პლანტაციების სამრეწველო გაშენება დაიწყო გასული საუკუნის 30-იან წლებში და 1985 წლისათვის ჩაის ნარგობამ შეადგინა 67,7 ათასი ჰა.

საქართველოზე მოდიოდა სსრკ-ში წარმოებული ჩაის პროდუქციის 95%. ჩაის წარმოებაში დასაქმებული იყო 180 ათასზე მეტი ადამიანი. დარგი უზარმაზარი სოციალური, ეკონომიკური და პოლიტიკური დატვირთვის მატარებელი იყო.

მოხდა გაუგონარი რამ. ასეთი ორგანიზებული, უდიდესი ეკონომიკური მნიშვნელობის მქონე დარგი საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის დროს აღმოჩნდა სრულიად უყურადღებოდ. წარმოების თავისებურებების გამო მას დამოუკიდებლად, სახელმწიფოს მხრიდან სერიოზული ყურადღების გარეშე, კრიზისიდან გამოსვლა არ შეეძლო. ეს დახმარება დარგს არავინ არ გაუწია - არც სახელმწიფომ და არც ჩაის ფაბრიკების მესაკუთრეებმა, რომელთაც დიდი ენთუზიაზმით მოახდინეს მათი პრივატიზება. უფრო მეტიც, მეჩაიეობის გადარჩენისათვის შემუშავებული კანონი, რომელიც პარლამენტმა მიიღო 1996

ნლის აპრილში, მიღებიდან ორი თვის შემდეგ, ისევ პარლამენტმა გააუქმა, როგორც შეუსაბამო საქართველოში რეფორმების განხორციელების პოლიტიკასთან. ასე აღმოჩნდა ყველას ერთობლივი მეცადინეობით მეჩაიეობა განადგურების პირას. ამჟამად, საქართველოში შემორჩენილია 10 ათას ჰექტრამდე ჩაის გაველურებული პლანტაციები, რომლებიც, როგორც მეჩაიეობის უმეტეს ქვეყანაში, სახელმწიფომ უნდა აღადგინოს. ჩაის პლანტაციების რეაბილიტაციასა და თანხის ამოგების დროებს შორის დიდი სხვაობის გამო (7 წელი), კერძო ბიზნესი ამით დაინტერესებული არ არის. რაც მთავარია,სარეაბილიტაციო სამუშაოების ღირებულება, პლანტაციის შემოღობვის ჩათვლით, ძალიან ძვირია. იგი რეაბილიტაციის ფორმებისაგან დამოკიდებულებით, პირველ წელს 4-7 ათასი ლარის მოცულობისაა. გასათვალისწინებელია ისიც, რომ რეაბილიტაციის ნებისმიერი ვარიანტის შემთხვევაში, ყველა სახის ფიზიკურ სამუშაოს (სასუქების შეტანა, ჩათოხნა, სარეველების წინააღმდეგ ბრძოლა, პლანტაციის შემოღობვის სამუშაოები და სხვა) ასრულებს მესაკუთრე .

ჩაის პლანტაციების თხილის კულტურით მასობრივმა ჩანაცვლებამ მოსალოდნელი შედეგი ვერ გამოიღო. პირიქით, ნარგაობის კონცენტრაციის ზრდასთან ერთად გაჩნდა სხვადასხვა დაავადებები და მავნებლები (აზიური ფაროსანა და სხვა), რომელთა წინააღმდეგ საბრძოლველად სახელმწიფომ 60 მილიონ ლარზე მეტი გამოყო და როგორც სხვა ქვეყნების გამოცდილება გვიჩვენებს, სოფელს დახმარება შემდგომაც დასჭირდება.

ჩაის ბუჩქს, რომელსაც 25 წელია არავითარი აგროტექნიკური ღონისძიება არ ჩატარებია, არც ერთი სახის დაავადება და მავნებელი არ გასჩენია. თხილის კულტურა არც იმდენად ეროზიაცემდელია, როგორც ჩაი და ფართობის ერთეულიდან შემოსავლითაც ჩამორჩება მას.

სპეციალისტების გაანგარიშებით, საქართველოში შესაძლებელია გვექონდეს 20-25 ათასი ჰა ჩაის პლანტაცია, რაც

საშუალებას მოგვცემს არა მარტო დავაკმაყოფილოთ საკუთარი მოთხოვნა, არამედ საექსპორტოდ ვანარმოოთ განსაკუთრებული სურნელების, ნაკლებად მწკლარტე ქართული შავი და მწვანე ბაიხის ჩაი, რომლებზეც მოთხოვნა ყოველწლიურად იზრდება.

მეჩაიეობის რეაბილიტაცია ხელს შეუწყობს ინკლუზიური ეკონომიკის განვითარებას, რაც გულისხმობს მოსახლეობის მაქსიმალურად დასაქმებას და მაღალი შემოსავლების მიღებას. ერთ ჰექტარ პლანტაციაში შესაძლოა დავასაქმოთ 3,5-4 მკრეფავი. დარგის აღორძინება გამოიწვევს ფაბრიკის მუშების, ინჟინერ-ტექნიკური პერსონალის, სხვადასხვა სპეციალიზაციის მქონე აგრონომების, საშუალო დონის სპეციალისტების რაოდენობის ზრდას. აღსანიშნავია, რომ ჩაის პლანტაცია რეაბილიტაციის პროცესშიც კი ინკლუზიური ხასიათისაა, ხოლო აღდგენის შემდეგ შესაძლებელია 29-30 ათასი ადამიანის დასაქმება.

მიგვაჩნია, რომ სახელმწიფომ უარი არ უნდა თქვას ბუნების ასეთ შემოთავაზებაზე და გადადგას ნაბიჯები დარგის ასაღორძინებლად, რაც გაზრდილი ეკონომიკური შესაძლებლობით დაუბრუნდება თითოეულ მეჩაიეს, საზოგადოებასა და სახელმწიფოს.

გურამ ალექსიძე
საქართველოს სოფლის მეურნეობის მეცნიერებათა
აკადემიის პრეზიდენტი, აკადემიკოსი

შესავალი

გასულ 2017 წელს, ჩვენ მიერ გამოცემულ წიგნში - „ქართული მეჩაიეობა - უახლესი წარსული“ (გამომცემლობა-„მნიგნობარი“. -195 გვ.) შევეცადეთ აღგვეწერა (ზოგჯერ, ზედმეტად დეტალურადაც კი) ის მიზეზები, რომლებმაც საქართველოში უდიდესი სოციალურ-ეკონომიკური და პოლიტიკური დატვირთვის მქონე დარგის-ქართული მეჩაიეობის განადგურება გამოიწვია.

სამართლიანობა მოითხოვს აღვნიშნოთ, რომ დამანგრეველი პროცესები განვითარდა ყველა დარგში, განსაკუთრებით ექსპორტზე ორიენტირებული მრავალწლიანი კულტურების მომსახურე დარგებში, რომელთაგან აღსანიშნავია -მეჩაიეობა და ეთერზეთების წარმოება. ამ დარგებში წარმოებული ნედლეული გადამუშავების გარეშე ყოველად გამოუსადეგარია.

ჩაის ფოთლის კრეფა 450-500 ათასი ტონიდან შემცირდა 2-3 ათას ტონამდე, ხოლო მზა პროდუქციის წარმოება 100-120 ათასი ტონიდან - 500-600 კილოგრამამდე. საქართველო ჩაის ექსპორტიორი ქვეყნიდან იმპორტიორად იქცა და ბოლო წლების მონაცემებით მას სტაბილურად შემოაქვს სხვადასხვა ქვეყნიდან 1700-2000 ტონა მზა პროდუქცია.

აღსანიშნავია, რომ სახელმწიფომ ბოლო წლებში სრული უყურადღებობა გამოიჩინა მეჩაიეობისადმი, რაც ფაქტიურად ნიშნავდა მეჩაიეობის დარგის რაიონების მოსახლეობის დასაქმებისა და შემოსავლების მიღების შესაძლებლობის იგნორირებას, მეჩაიეობის სექტორში საქართველოში დასაქმებული 180 ათასი ადამიანის, მათი ოჯახის წევრების, ქართველი გლეხობის, მუშების, სხვადასხვა სპეციალიზაციის მქონე აგრონომების, ინჟინერ-ტექნიკოსების, კონსტრუქტორების, მეცნიერთა არმიის უმუშევრობას და მასთან დაკავშირებული უარყოფითი პროცესების განვითარებას, ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის სოფლიდან მიგრაციას, უმეტეს შემთხვევაში-საზღვარგარეთ. დღესაც

სეზონური მიგრაციის პროცესები აქტუალურია. ჩაის კრეფის სეზონისათვის საქართველოდან თურქეთში ჩაის ფოთლის საკრეფად თუ ჩაის ფაბრიკებში სამუშაოდ, და ბოლო დროს, თხილის საკრეფად, 12-15 ათასი ქართველი გადის და არაადამიანურ პირობებში შრომით ცდილობს თავისთვის და ოჯახის შესანახად ფულის შოვნას. ეს ხდება მაშინ, როცა ჩაის წარმოებით დასპეციალიზებული რაიონების მოსახლეობის ოჯახებში არალეგალურად დასაქმებული ჰყავდათ ქვეყნის ჩრდილოეთით მდებარე რესპუბლიკების მოქალაქეები.

სანარმოო ძალების განვითარების მიხედვით, ზოგიერთი ევროპული ქვეყნის დონისა და სხვა ზოგიერთი დარგის მიხედვით, მსოფლიოს მონინავე ქვეყნების რიგში მდგომი, საქართველოს მოსახლეობის უდიდესი ნაწილის ამ დონემდე დაცემა პირველ რიგში საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის არასწორად არჩეული პოლიტიკის შედეგია, ეკონომიკური მეთოდების, განსაკუთრებით ლიბერალური ეკონომიკური პოლიტიკის გამოყენებისა, რაც ნიშნავდა პროცესების მართვაში სახელმწიფოს როლის უკიდურესად შემცირებას - ე.წ. „მცირე სახელმწიფოს“ პოლიტიკის გატარებას ქვეყანაში.

მეჩაიეობაში განვითარებული პროცესები სწორედ ასეთი მიდგომის შედეგია. მოსახლეობას ვერ წარმოედგინა, რომ ხელისუფლება ბედის ანაბარა მიატოვებდა ადამიანებს და მოთმინებით ელოდა მეჩაიეობისადმი სახელმწიფო პოლიტიკის გამოხატვას, მაგრამ, როცა ხელისუფლებამ ჩაის სანარმოები მიჰყიდა თხილის მწარმოებელ იტალიურ კომპანია „ფერეროს“, ყველაფერი გასაგები გახდა და მოთმინებით დაღლილმა და პერსპექტივის უქონელმა მოსახლეობამ ხელი მიჰყო ჩაის ნარგავების ამოძირკვას და მის ადგილზე თხილის გაშენებას.

ხელისუფლება კმაყოფილებას ვერ მალავდა, რადგან გაღარიბებული მოსახლეობა მისგან თხილის გასაშენებლად არაფერს არ თხოულობდა.

ფაქტიურად ლიბერალური ეკონომიკური პოლიტიკის გატარების შედეგად, ანუ როგორც იტყვიან, ბაზარს მინდო-

ბილმა პროცესებმა მნიშვნელოვნად შეუწყო ხელი ჩაის თხილის კულტურით ჩანაცვლებას, მაგრამ ამ პროცესებმა ვერ გამოიწვია მოსახლეობის დასაქმების გაზრდა, რადგან თხილი მთელს მსოფლიოში აღიარებულია ზარმაცების კულტურად და ვერც შემოსავლებს ზრდის მნიშვნელოვნად, ყოველ შემთხვევაში, ჩაის პროდუქციის რეალიზაციიდან მიღებულ შემოსავლებთან შედარებით.

გარდა ამისა, მოხდა ის, რაც მრავალ ქვეყანაში მოხდა - ახალი კულტურის კონკურენციის ზრდასთან ერთად, დაავადებისა და მავნებლის, ან ორივეს ერთად გაჩენამ, პრობლემა შექმნა. ფაროსანას გამოჩენის შემდეგ ხელისუფლებამ მის წინააღმდეგ საბრძოლველად უკვე გამოყო 60 მილიონ ლარამდე, რაც მხოლოდ საწყის ხარჯად შეიძლება მივიჩნიოთ. როგორც ფაროსანასთან ბრძოლის პრაქტიკა ადასტურებს, მისი რაოდენობის შემცირებას რამდენიმე წელი დასჭირდება.

რაც შეეხება მოსახლეობას, მას ახალი გამოწვევა წინ აქვს. მყავვე ნიადაგებზე გაშენებული თხილის პლანტაციების გადასარჩენად ნიადაგის განეიტრალების სამუშაოების ჩატარება გამორიცხული არაა მოსახლეობამ სახელმწიფოსაგან მოითხოვოს. ამ დროს ჩაის ბუჩქს, რომელსაც 25 წელია არც ერთი აგროტექნიკური ღონისძიება არ ჩატარებია, არავითარი დაავადება და მავნებელი არ გასჩენია. პასუხი კითხვაზე - რომელი ეკონომიკური პოლიტიკა სჯობია - ლიბერალური თუ სახელმწიფოს მონაწილეობით შემუშავებული, ვფიქრობთ ნათელია.

რაც მთავარია, ჩაის კულტურა იძლევა ინკლუზიურად მზარდი ეკონომიკური მოდელის დამკვიდრების საშუალებას, რაც ნიშნავს მოსახლეობის მაქსიმალურად დასაქმებას და ადამიანების მიერ შემოსავლების თვითონ გამომუშავებას ანუ სახელმწიფოს მიერ სიღარიბის აღმოსაფხვრელად მიმართული სწორი სახელმწიფო პოლიტიკის გატარებას. აღსანიშნავია ისიც, რომ ჩაის კულტურა თავისი ინკლუზიურობით, სახელმწიფოს მიერ გამოყოფილი თანხით რეაბილიტაციის პროცესშიც, ინარჩუნებს ეკონომიკურ შესაძლებლობებს.

თავი I

საქართველოში მეჩაიეობის აღდგენის აუცილებლობის შესახებ

1.1. საქართველოში მეჩაიეობის რეაბილიტაციის არგუმენტები

ქვეყნის ეკონომიკის შემდგომი აღმავლობისათვის, მთლიანი შიდა პროდუქტის ფორმირებაში სოფლის მეურნეობის წილობრივი მოცულობის გაზრდისათვის, მოსახლეობის დასაქმებისათვის, სასიცოცხლოდ აუცილებელია მეჩაიეობის აღდგენა:

1. მეჩაიეობა ეკონომიკის ერთ-ერთი წამყვანი დარგი იყო.

თვითონ ჩაის მცენარე შენდება მისი ნაზი დუყებისათვის, რომლისაგანაც მზადდება სხვადასხვა დანიშნულებისა და ფორმის პროდუქტი და რომელსაც მოსახლეობა მრავალი დანიშნულებით იყენებს.

ჩაიში შემავალი ყველა კომპონენტი მჭიდროდაა დაკავშირებული ერთმანეთთან და ქმნიან ბიოლოგიურ კომპლექსს, რომელსაც ადამიანის კვების რაციონის გამდიდრებისათვის, დაავადებათა პროფილაქტიკისა და მკურნალობისათვის შეუცვლელი როლი აკისრია.

2. მეჩაიეობას უდიდესი დამსახურება მიუძღვის საქართველოს აყვავებაში. ჩაი ქართველი ხალხის სიამაყედ იქცა. იგი მოსახლეობის მატერიალურ-კულტურული დონის ამაღლების ერთ-ერთი ძირითადი წყარო იყო.

საქართველოს სახალხო მეურნეობაში მემცენარეობიდან მიღებული შემოსავლის 49,3% ჩაიზე მოდიოდა, რაც საგრძნობლად მაღალი იყო ყველა დანარჩენი შრომატევადი და მაღალშემოსავლიანი კულტურებიდან მიღებული შემოსავლების ფონზე.

ჩაის კულტურა საქართველოს სუბტროპიკულ ზონაში ფარავდა მთელი რიგი არარენტაბელური დარგების ზარალს, რომელთა განვითარება აუცილებლობით იყო გამონეუელი.

მეჩაიეობა საზოგადოებრივ მეურნეობებში, მაღალი შემოსავლების გამო, სხვა დარგების მიმართ ლოკომოტივის როლს ასრულებდა.

3. მეჩაიეობის დარგი უზრუნველყოფილი იყო სამეცნიერო-კვლევითი, სასწავლო უმაღლესი და საშუალო სპეციალური სასწავლებლების, სამეცნიერო ლაბორატორიების, საკონსტრუქტორო ბიუროების, მანქანათმშენებელი და სარემონტო ქარხნების, ჩაის გადამამუშავებელი ავტომატიზებული საწარმოების ფართო ქსელით, შრომის ანაზღაურების მონესრიგებული სისტემით. მსოფლიოში პირველად - საქართველოში შეიქმნა ჩაის საკრეფი მობილური მანქანები.

დარგში დასაქმებული იყო 180 ათასზე მეტი ადამიანი. მეჩაიეობა ოჯახების, რაიონების, ქვეყნის ბიუჯეტის შევსების გარანტირებულ წყაროს წარმოადგენდა.

4. მეჩაიეობა წარმოადგენდა დარგს, რომელიც წარმოების პროცესის თავისებურების გათვალისწინებით ყველაზე მეტად ასაქმებდა ადამიანებს და ინტეგრირებული წარმოების პროცესში შესაძლებელს ხდიდა ყველაზე მაღალი ანაზღაურების მიღებას.

5. საქართველოს ყველა პირობა გააჩნია ჩაის წარმოებისა და პროდუქციის ქვეყნიდან გატანის გასაზრდელად, რადგან იგი მიეკუთვნება მსოფლიოში ჩაის მწარმოებელი იმ ქვეყნების მცირე ჯგუფს, რომლებიც წარმოებული პროდუქციიდან ადგილზე მას მცირე რაოდენობით მოიხმარენ.

აღსანიშნავია ისიც, რომ ქართული ჩაი მსოფლიოში მიჩნეულია ეკოლოგიურად სუფთა პროდუქტად, რადგან ბუჩქებს, განსხვავებით ჩაის მწარმოებელი კლასიკური ქვეყნებისაგან, ქიმიური საშუალებებით რამდენიმეჯერ დამუშავება არ სჭირდებათ. გარდა ამისა, ჩაის ბუჩქი ღრმად განვითარებული ფესვთა სისტემის გამო, წყლისმიერი ეროზიისაგან ნიადაგის დაცვის საუკეთესო საშუალებას წარმოადგენს.

6. მსოფლიო პრაქტიკა გვიჩვენებს, რომ მეჩაიეობა არც ერთ ქვეყანაში სახელმწიფოს აქტიური მონაწილეობის გარეშე არ განვითარებულა, რაც ძირითადად გამოწვეულია კერძო ინ-

ვესტორების მეჩაიეობით ნაკლებად დაინტერესებით - ინვესტიციის ჩადებასა და მისი ამოგების დროს შორის დიდი სხვაობის გამო. გასათვალისწინებელია ისიც, რომ მეჩაიეობა კაპიტალტევადი დარგია და მისი რეაბილიტაცია არც ერთ ქვეყანაში, მით უფრო საქართველოში, სახელმწიფოს მხრიდან სერიოზული დაბანდების გარეშე ვერ განხორციელდება.

7. მსოფლიო პრაქტიკამ და დრომ დაადასტურა მეჩაიეობის სოციალური, ეკონომიკური და პოლიტიკური მნიშვნელობა, რის გამოც ჩაის სახალხო კულტურასაც კი უწოდებდნენ.

8. დარგის აღდგენის აუცილებლობა განპირობებულია იმითაც, რომ საქართველო მეჩაიეობის ყველაზე ჩრდილოეთი ქვეყანაა. მიუხედავად ამისა, ქართული ჩაი გამოირჩევა მისთვის დამახასიათებელი განსხვავებული თვისებებით, რასაც ქართველი მეცნიერები დღისა და ღამის ტემპერატურას შორის დიდი სხვაობით სხნიან.

ქართული მეჩაიეობა იმითაცაა განსხვავებული, რომ კლიმატური პირობების გამო ჩაი ექვსი თვის განმავლობაში იკრიფება.

ჩაის ბუჩქები ისეა ჩამოყალიბებული ქართული სუბტროპიკული ფლორის სისტემაში, რომ მისი ჩანაცვლება სხვა კულტურით წარმოუგენელია.

9. ჩაის კულტურა და მისი პროდუქცია შეუცვლელია მედიცინაში. არსებობს ცნობილი კლინიკებისა და დარგის აღიარებული სპეციალისტების კლინიკური და ექსპერიმენტული კვლევის შედეგები, რომლითაც დასტურდება ამ კულტურის პროდუქციის დიდი როლი დავადებათა პრევენციისა და მკურნალობის პროცესში.

10. როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, მეჩაიეობის ცნობილი საექსპერტო ფირმების შეფასებით, ჩაის ექსპორტის გაზრდის ყველაზე მეტი პერსპექტივები აქვთ ჩაის მწარმოებელ იმ ქვეყნებს, რომლებიც ადგილზე მას მცირე რაოდენობით მოიხმარენ. ასეთებია - კენია, ჩრდილოეთ აფრიკის სხვა ქვეყნები, საქართველო. ჩვენს ქვეყანას იმავე ფირმების შეფასებით, ჩაის მწარმოების ძველი პარამეტრების შენარჩუნების პირობებში, მსოფლიო ბაზარზე შეედლო გაეტანა 72-78 ათასი ტონა პროდუქცია.

საექსპორტო პროდუქციის გაზრდის ამ შანსის გამოყენების აუცილებლობითაც უნდა იქნას დარგი აღდგენილი.

11. სერიოზული ღონისძიებების გატარების გარეშე მეჩაიეობაში საბაზრო ეკონომიკის გარემოს ფორმირება შეუძლებელია.

გასათვალისწინებელია ისიც, რომ საბაზრო ეკონომიკის სუბიექტი ადამიანის საქმიანობის ყველა სფერო არასდროს ყოფილა ანუ იგი არასდროს ყოფილა ყოვლისმომცველი და მუდამ მიისწრაფოდა მომგებიანი სეგმენტებისაკენ.

საქართველოს მეჩაიეობა დღეისათვის მთელი რიგი პარამეტრების მიხედვით ამ მოთხოვნებს ვერ პასუხობს და სპეციალური ღონისძიებების გატარების გარეშე, ვერც მომავალში უპასუხებს.

როგორც რამდენიმეჯერ აღვნიშნეთ, დარგს უდიდესი სოციალური, ეკონომიკური და პოლიტიკური დატვირთვა აქვს. ამ ფაქტის გამო დარგი სახელმწიფოს ყურადღების გარეშე ვერ დარჩება. ეს იმას ნიშნავს, რომ დასავლეთ საქართველოს მეჩაიეობის რაიონებში საბაზრო ურთიერთობების დამკვიდრების საკითხი და მასთან ერთად აქ მცხოვრები მოსახლეობის დასაქმების, სიღარიბის შემცირებისა და ეკონომიკური ზრდის ამოცანები უნდა გადაწყდეს იმ გზებისა და მეთოდების გამოყენებით, რასაც ობიექტური რეალობა გვიკარნახებს.

12. დარგის აღდგენის აუცილებლობის უტყუარი მტკიცებულებაა ქართული მეჩაიეობის ძლიერი მხარეების გათვალისწინება:

- ქართული მეჩაიეობა ახლოსაა პროდუქციის გასაღების ბაზრებთან. მასზე დიდი მოთხოვნაა რუსეთში, ცენტრალური აზიის ქვეყნებში, მონღოლეთში. ქართული ჩაისადმი ინტერესი სერიოზულად იზრდება ევროპის ქვეყნებში.

- ქართული ჩაი გამოირჩევა განსაკუთრებული სურნელებით, ბუკეტით, ნაკლები სიმწკლარტით - ტანინების დაბალი შემცველობის გამო.

- საქართველოში, მისი გეოგრაფიული მდებარეობის გამო, მეჩაიეობის კლასიკურ ქვეყნებთან შედარებით, ნაკლები დანახარჯებით შესაძლებელია უმაღლესი სტანდარტის მწვანე ჩაის წარმოება.

-საქართველოში შემორჩენილია 10 ათას ჰექტრამდე ჩაის პლანტაცია, საიდანაც პერსპექტიულია 7,5 -8,0 ათასი ჰექტარი. დამატებით, ტიპურ ნიადაგებზე შესაძლებელია 10-15 ათასი ჰექტარი ახალი პლანტაციის გაშენება.

- საქართველოში გამოყვანილი და წარმოებაში დანერგულია, საუკეთესო სამეურნეო და საგემოვნო თვისებების მქონე, ჩაის რამდენიმე ჯიში.მათ შორის უნიკალური ჯიში-„კოლხეთი“.

- ჩაის პლანტაციების 60% გაშენებულია გორაკებზე და დაქანებულ ფერდობებზე. ჩაის ფესვები ყველაზე კარგად იცავს ნიადაგს წყლისმიერი ეროზიისაგან.

- საქართველოში არსებობს ჩაის პლანტაციებში მუშაობის სურვილის მქონე ყველა თაობის ადამიანი, აგრონომი და საინჟინრო პერსონალი, სამეცნიერო კადრები.

-სხვა კულტურებისაგან განსხვავებით საქართველოში ჩაი ყველაზე ნაკლებად ზიანდება სხვადასხვა მავნებლებისა და ავადებებისაგან, სტიქიური მოვლენებისაგან.

13. საერთაშორისო ვაჭრობის საგნად ჩაის ნაწარმის კიდევ ერთხელ გადაქცევა გამოინვევს სავაჭრო- ეკონომიკური კავშირების უფრო გაღრმავებას მსოფლიოს მრავალ ქვეყანასთან, რასაც ბუნებრივია, დიდი პოლიტიკური და სოციალურ- ეკონომიკური დატვირთვაც ექნება.

ჩაი, როგორც ეროვნული პროდუქტის მნიშვნელოვანი ნაწილი, დიდი პოპულარობით სარგებლობს მთელს მსოფლიოში.

14. მეჩაიეობის დარგის აღდგენის სხვა დაინტერესებული მხარის ინიციატივაც არ უნდა დარჩეს ყურადღების გარეშე, თუმცა სახელმწიფოს ფულადი სახსრების გამოყოფა პრიორიტეტული უნდა იყოს. უნდა დაწესდეს სახელმწიფო სახსრების ხარჯვისა და სესხად აღებული თანხების დაბრუნების მკაცრი კონტროლი.

15. რაც მთავარია, მეჩაიეობა იძლევა ინკლუზიური ზრდის ეკონომიკური მოდელის გამოყენების საუკეთესო შესაძლებლობას- ადამიანების მაქსიმალურად დასაქმებისა და მათ მიერ შემოსავლების გამომუშავების გამო. ინკლუზიურობა გულისხ-

მობს სახელმწიფოს მიერ მაქსიმალური პასუხისმგებლობის აღებას, როგორც პრიორიტეტების შერჩევაში, ასევე ეკონომიკური პროცესების მართვაში. აღსანიშნავია, რომ ინკლუზიური ზრდის ეკონომიკურ შესაძლებლობას მეჩაიეობა სახელმწიფოს მიერ გამოყოფილი თანხით, რეაბილიტაციის პროცესშიც ინარჩუნებს.

1.2.-მეჩაიეობის განვითარების ტენდენციები მსოფლიოში

გაეროს სურსათისა და სოფლის მეურნეობის ორგანიზაციის (FAO), აგრეთვე მეჩაიეობის აღიარებული საექსპერტო ფორმების (Pomar International) მონაცემებით, მოსახლეობის ზრდისა და სხვა ფაქტორების, პირველ რიგში მუსულმანურ სამყაროში ნავთობიდან შემოსავლების ზრდის გამო, მოსალოდნელია ჩაიზე მოთხოვნილების ზრდა. პროგნოზით, განვითარებულ ქვეყნებში მოსახლეობის ზრდა არ მოხდება და იგი შენარჩუნებული იქნება 0,9 მილიარდი სულის დონეზე. ამის გამო ჩაიზე მოთხოვნილება გადაინაცვლებს მოსახლეობის ზრდის მაღალი ტემპების მქონე ისეთ რეგიონებში, როგორცაა აფრიკა, ახლო აღმოსავლეთი, სამხრეთ-აღმოსავლეთი აზია, ინდოეთი, ჩინეთი.

მოსახლეობის რიცხვი დედამიწაზე, რომელმაც 1999 წლის ოქტომბერში 6 მილიარდს მიაღწია, 2010 წლისათვის 7 მილიარდი იყო, ხოლო 2020 წელს- 8 მილიარდს გადააჭარბებს.

მსოფლიოში ჩაის მწარმოებელი ყველა ქვეყანა ცდილობს გამოიყენოს ჩაიზე მოთხოვნილების ზრდის ტენდენცია - გაზარდოს პროდუქციის წარმოება (ცხრილი N1).

ჩაის წარმოება და ექსპორტი მეჩაეობის ქვეყნების
მიერ (ათასი ტონა)

ქვეყანა	1983-1985 წარმოება	1983-1985 ექსპორტი	1993-1995 წარმოება	1993-1995 ექსპორტი	2005-2008 წარმოება	2005-2008 ექსპორტი
ინდოეთი	618	213	749	159	1015	165
კენია	128	106	222	203	300	276
შრი ლანკა	200	187	240	222	285	263
ჩინეთი	199	91	180	103	220	192
თურქეთი	117	1	122	16	170	25
ინდონეზია	92	78	105	89	160	140
ირანი	44	1	53	2	85	0
საქართველო	120		16		80	78
ბანგლადეში	41	28	49	27	55	32
არგენტინა	36	44	51	43	54	42
სულ მსოფლიოში	1858	929	1970	985	2681	1292

X) ცხრილი შედგენილია გაეროს სურსათისა და სოფლის მეურნეობის ორგანიზაციის(FAO) მონაცემების მიხედვით.

ჩაის წარმოებისა და ექსპორტის სამი პერიოდის მონაცემების მიხედვით ინდოეთში ჩაის წარმოება თითქმის 400 ათასი ტონით, კენიაში 172, შრი- ლანკაში 85 ათასი ტონით გაიზარდა. მთლიანად მსოფლიოში კი - 823 ათასი ტონით გაიზარდა. აღნიშნულიდან გამონაკლისია მხოლოდ საქართველო, სადაც შესაძარის წლებში აღინიშნება ჩაის წარმოების შემცირება. რაც შეეხება საპროგნოზო გაანგარიშებებს, იგი მიუთითებს იმაზე, რომ საქართველოს მსოფლიო ბაზარზე შეუძლია გაიტანოს 72-78 ათასი ტონა პროდუქცია, რაც 310-320 ათასი ტონა ჩაის ფოთლის მოკრეფის ტოლფასია.

აღსანიშნავია, რომ საანალიზო წლებში ჩაის ექსპორტი ინდოეთიდან შემცირდება თითქმის 48 ათასი ტონით, რაც მისი ადგილობრივი მოხმარების ზრდითაა გამოწვეული.

პროდუქციის ექსპორტის მნიშვნელოვანი ზრდა მოხდება კენიიდან-170 ათასი ტონა, შრი - ლანკადან-76,ჩინეთიდან- 101 ათასი, ინდონეზიიდან 62 ათასი ტონა.

მთლიანად მსოფლიოში ჩაის ექსპორტი გაიზარდა 352 ათასი ტონით, რაც იმას ნიშნავს, რომ თუ 1985-1995 წლებში ექსპორტის ყოველწლიური მატება 0,6%-ს არ აღემატებოდა, ბოლო წლებში მისი ყოველწლიური ზრდა 3,5% იქნება. აღსანიშნავია ისიც, რომ ჩაის ექსპორტის მნიშვნელოვანი ზრდა მოხდება იმ ქვეყნებიდან, რომლებშიც მისი მოხმარება პროდუქციის წარმოებასთან შედარებით მცირეა. ასეთ ქვეყნებს ეკუთვნის კენია, რომელიც მსოფლიოში ჩაის ყველაზე დიდი ექსპორტიორია. ჩაის წარმოება და ექსპორტი გაიზარდა აფრიკის მეჩაიეობის სხვა ქვეყნებიდანაც (უგანდა, ტანზანია, მალავი). ბოლო დროს ჩაის ექსპორტი იზრდება შრილანკიდანაც.

უახლოეს ათწლეულში და შემდგომ პერიოდში ჩაიზე მოთხოვნილების ზრდის ტენდენციას მეჩაიეობის ყველა ქვეყა-

ნა ადექვატური ღონისძიებებით პასუხობს, რაც ნათლად ჩანს ფართობის, მოსავლიანობისა, პროდუქციის წარმოების ზრდის მაჩვენებლებიდან (ცხრილი N2).

ცხრილი N2

მეჩაიეობის ქვეყნებში ჩაის პლანტაციების ფართობების, საჰექტარო მოსავლიანობისა და წლიური წარმოების მაჩვენებლები

N	ქვეყანა	ფართობი	ფართობი	მოსავლიანობა	მოსავლიანობა	წარმოება	წარმოება
		(ათასი ჰა)	(ათასი ჰა)	(კგ-ჰა)	(კგ-ჰა)	(ათასი ტონა)	(ათასი ტონა)
		1989-91	1996-98	1989-91	1996-98	1989-91	1996-98
1	2	3	4	5	6	7	8
1.	ჩინეთი	847	880	662	720	561	634
2	ინდოეთი	415	445	1693	1843	703	820
3.	შრილანკა	222	189	1023	1434	227	272
4.	კენია	95	115	2045	2238	194	257
5.	ინდონეზია	93	113	1565	1382	146	156
6.	თურქეთი	90	78	1475	1603	132	125
7.	ვიეტნამი	59	70	536	701	32	49
8.	მიანმარი	57	63	235	513	14	34
9.	იაპონია	58	52	1532	1734	89	90
10.	ბანგლადეში	47	48	902	1046	43	51
11.	საქართველო	65	47	1653	722	120	32
12	არგენტინა	3	38	1280	1193	49	46
13.	ირანი	32	35	1115	1918	36	67
14.	უგანდა	11	21	601	1015	7	21
15.	მალავი	18	20	2146	2124	40	42
16	ტანზანია	15	19	1263	1181	19	22
17.	ტაილანდი	17	17	304	300	5	5
18.	სამხრეთი აფრიკა	9	11	1333	1129	12	12
	სულ მსოფლიოში	2265	2324	1113	1212	2521	2818

X) ცხრილი შედგენილია გაეროს სურსათისა და სოფლის მეურნეობის ორგანიზაციის(FAO) მონაცემების მიხედვით.

მეჩაიეობის 18 ქვეყნიდან, რომელზეც მსოფლიოში წარმოებული ჩაის 97% მოდის, საანალიზო წლებში მხოლოდ 2 ქვეყანაში (საქართველო,თურქეთი) შეინიშნება ჩაის პლანტაციების ფართობების შემცირება.

საქართველოში მას სტიქიური ხასიათი აქვს. თურქეთი კვლავ იწყებს ჩაის პლანტაციების ზრდას თხილის წარგაობის შემცირების ხარჯზე, რაც ამ ქვეყანაში განვითარებული ფინანსური კრიზისის გამო, სახელმწიფოს მიერ თხილის წარმოების სუბსიდირების შეწყვეტის აუცილებლობითა და ჩაიზე მოსახლეობის მოთხოვნილების მაქსიმალური დაკმაყოფილების ამოცანითაა განპირობებული.

N2 ცხრილის მონაცემები მიუთითებენ, რომ მსოფლიოში ჩაის პლანტაციების ფართობები ბოლო 7 წელიწადში 59 ათასი ჰექტარით გაიზარდა, რაც 2,6%-ს შეადგენს.საშუალო საჰექტარო მოსავლიანობამ 100 კგ-ით, ხოლო მზა პროდუქციის წარმოებამ - 297 ათასი ტონით მოიმატა.

ზემოთ მოტანილი ძვრები ძირითადად ჩინეთში, ინდოეთში, კენიასა და ინდონეზიაში აღინიშნა.

ბოლო მონაცემებით, ჩაის პლანტაციების გაფართოების სერიოზული პროცესები ხორციელდება ვიეტნამსა და აფრიკის ქვეყნებში. ჩაის წარმოების დაწყებას და მის გაფართოებას გეგმავს სამხრეთ ამერიკა,მათ შორის- ბრაზილიაც.

ქვეყნების მიხედვით ჩაის ადგილობრივი წარმოების, იმპორტისა და მოხმარების დინამიკა მიუთითებს იმაზე, რომ 2005-2008 წლებში ლათინურ ამერიკაში მოსალოდნელი იყო ჩაის მოხმარების 18 ათასი ტონიდან 41 ათას ტონამდე , ახლო აღმოსავლეთში- 282 ათასი ტონიდან- 584 ათას ტონამდე გაზრდა. მათ შორის ირანში -სამჯერ და მეტად.

ინდოეთში ჩაის მოხმარება 413 ათასი ტონიდან - 832 ათას ტონამდე გაიზარდა. საანგარიშო პერიოდში ჩაი დაკარგავს

წამყვან პოზიციებს ისეთ ქვეყნებში, როგორცაა ბრიტანეთის დიდი სამეფო და კანადა.

ყოფილი საბჭოთა კავშირის რესპუბლიკებში, ცნობილი მიზეზების გამო, 1985 წლიდან 1995 წლამდე, ჩაის მოხმარება 218 ათასი ტონიდან - 154 ათას ტონამდე შემცირდა. შემდგომ წლებში, საექსპერტო შეფასებით, მოსალოდნელი იყო ჩაის მოხმარების ზრდა და მან 2005-2008 წლებისათვის 250 ათას ტონას მიაღწია.

მოსახლეობის ზრდის გეოგრაფიულ გაადგილებასთან ერთად მოხდება ჩაიზე მოთხოვნილების გადანაცვლება და უახლეს 20 წელიწადში განვითარებად ქვეყნებში ჩაის მოხმარება - 1235 ათასი ტონიდან - 1950 ათას ტონამდე გაიზრდება. განვითარებულ ქვეყნებში პირველ ათ წელიწადში იგი 641 ათასი ტონიდან 566 ათას ტონამდე შემცირდება.

ჩაის მოხმარების ზრდის ტენდენცია შეიმჩნევა რუსეთში, სადაც საქართველოს ჩაის მიწოდების დიდი გამოცდილება არის. ჩაიზე მოთხოვნილების ზრდაა მოსალოდნელი აზერბაიჯანსა და ერაყში.

სწორი სახელმწიფო პოლიტიკის გატარებით ქართულ მეჩაიეობას გარანტირებული პერსპექტივები აქვს (ცხრილი N 3).

ჩაის იმპორტისა და მოხმარების დინამიკა ძირითადი იმპორტიორი ქვეყნების მიხედვით

ქვეყანა	1983-85 საშუალო იმპორტი	1983-85 საშუალო მოხმარება	1993-95 საშუალო იმპორტი	1993-95 საშუალო მოხმარება	2005-პრო- გნოზი, იმპორტი	2005- პროგნოზი, მოხმარება
დსთ	69	218	139	154	180	250
პაკისტანი	87	87	113	113	140	160
დიდი ბრიტანეთი	165	165	148	148	135	135
ეგვიპტე	71	70	62	62	100	90
აშშ	79	79	83	83	92	92
ერაყი	41	41	1	1	54	54
ირანი	30	43	34	85	37	122
გერმანია	16		17		32	
ოკეანა	27	28	20	21	28	28
ნიდერლანდი	10		15		16	
მაროკო			33			
სირია			21			
სულ მსოფლიოში:	911	1876	986	1970	1268	2669

შენიშვნა: ცხრილი შედგენილია გაეროს სურსათისა და სოფლის მეურნეობის ორგანიზაციის (FAO) მონაცემებით.

მასში შეტანილი არაა იაპონიის მონაცემები, სადაც ადგილობრივი წარმოება 91 ათას ტონას შეადგენს, ხოლო იმპორტი -52 ათას ტონას.

ჩაის მოხმარების ზრდის საერთო ტენდენციის პარალელურად, ჩაის აუქციონებზე შეინიშნება საბითუმო ფასების გარკვეული სტაბილიზაცია (ზოგჯერ ზრდა), ხოლო მის კონკურენტ პროდუქტიაზე (კაკაო, ყავა), ფასების დაცემის ტენდენცია (ცხრილი N4) .

ცხრილი N4.

ჩაიზე, კაკაოსა და ყავაზე საბითუმო ფასების დინამიკა
1975-2001 წლებში (1კგ/აშშ დოლარი)

პროდუქციის დასახელება	1975	1985	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
ბაიხის ჩაი, აუქციონი	2.53	2.55	1.25	1.62	1.90	1.96	1.84	1.88	1.66
ჩაი, ლონდონის აუქციონი		2.89	1.38	1.76	2.07	1.89	1.90		
კაკაო	2.76	3.29	1.20	1.55	1.49	1.61	1.14	0,91	1.02
ყავა დაუფქვავი	2.98	3.86	2.32	1.84	1.60	1.75	1.49	0.91	0.66

X) ცხრილი შედგენილია მოცემული სახის პროდუქციის მსოფლიო აუქციონების მონაცემების მიხედვით. მასალები მოპოვებულია ინტერნეტის მეშვეობით.

ბოლო მონაცემებით ჩაის ნარგაობამ 3 მილიონ ჰექტარს გადააჭარბა და განაგრძობს ზრდის ტენდენციას ძირითადად აფრიკისა და სამხრეთ ამერიკის ქვეყნების ხარჯზე. ჩაის წარმოება 3,5 მილიონ ტონას გასცდა. ყოველწლიურად ექსპორტზე გადის 1,7 მილიონ ტონაზე მეტი ჩაი.

მწვანე ჩაის ექსპორტში ლიდერია ჩინეთი (75%).

ჩაის კლასიკურ ქვეყნებს, როგორცაა ჩინეთი, ინდოეთი და სხვა, ექსპორტის მნიშვნელოვნად გაზრდის საშუალება არა აქვთ - ჩაის კულტურისათვის ვარგისი ფართობების ამონურვისა და ადგილობრივი მოხმარების ზრდის გამო.

მეჩაიეობის ცნობილი საექსპერტო ფირმების შეფასებით, ჩაის ექსპორტის გაზრდის ყველაზე მეტი პერსპექტივები აქვთ ჩაის მწარმოებელ იმ ქვეყნებს, რომლებიც ადგილზე მას მცირე რაოდენობით მოიხმარენ. ასეთებია კენია, ჩრდილოეთ აფრიკის სხვა ქვეყნები, საქართველო, რომელსაც იმავე ფირმების შეფასებით, ჩაის წარმოების ძველი პარამეტრების შენარჩუნების პირობებში, მსოფლიო ბაზარზე შეეძლო გაეტანა 72-75 ათასი ტონა პროდუქცია.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ჩაიზე მოთხოვნილების ზრდის პარალელურად იზრდება ჩაის მწარმოებელი ქვეყნების რიცხვი და მან ბოლო მონაცემებით - 43-ს გადააჭარბა. აქედან - 19 ქვეყანა აფრიკაშია, 16 - აზიაში, 5-სამხრეთ ამერიკაში, 2- ევროპაში და 1- ოკეანის ქვეყნებში.

ჩვენ მიერ, მსოფლიო მეჩაიეობის განვითარების ტენდენციების შესახებ მოყვანილი მონაცემები სრულებით არ ნიშნავს იმას, რომ სხვადასხვა ფაქტორების გავლენით გარკვეული, ზოგჯერ სერიოზული, ცვლილებები არ მოხდება იმ ექსპერტულ შეფასებებში, რომელსაც ჩვენი პროგნოზები ეყრდნობა. საკმარისია აღინიშნოს სირიაში განვითარებული მოვლენები, რაც

იმის საფუძველს გვაძლევს, რომ პროგნოზის საწინააღმდეგოდ, იქ, უახლეს წლებში ჩაის მოხმარების ზრდა არ მოხდება. იგივე გავლენა შესაძლოა ოქონიოს ჩაის მოხმარებაზე ნავთობზე მსოფლიო ფასების დაცემამ, რაც მოსახლეობის მიერ ყველა სახის სასურსათო პროდუქტის, მათ შორის ჩაის, მოხმარების შემცირებას გამოიწვევს. ჩაის წარმოების, მისი მოხმარებისა და ექსპორტის შემაფერხებელ ფაქტორად შეიძლება იქცეს ჩაის გასაყიდი ფასების იმდენად დაცემა, რომ მისი წარმოება არარენტაბელური გახდეს. ასეთ ფაქტი დაფიქსირდა ინდოეთში 2000 წელს, როცა ჩაის პლანტაციების ასოციაციის კომიტეტმა (ჩპკი) მიიღო გადაწყვეტილება-დეკემბრის შუა რიცხვებიდან, ჩაის ფოთლის კრეფის მთლიანდ შეწყვეტის შესახებ.

ამით მათ სურდათ შეემსუბუქებინათ რუსეთის მიერ ინდური ჩაის დიდი პარტიების შესყიდვის შეწყვეტით გამოწყეული ზიანი, რაც ჩაის პროდუქციის ჭარბწარმოებასა და მასზე ფასების დაცემაში აისახა.

ჩაის წარმოებაზე შესაძლებელია გავლენა სხვა ფაქტორებმაც იქონიოს. მაგალითად, ისეთი გლობალური სტიქიური მოვლენა, როგორც 2004 წლის დეკემბერში განვითარდა ცვილონსა და ინდოეთის სანაპირო ზოლში ცუნამის სახით, ან დღგ-ს შემოღებამ ან სხვა სახის ფისკალური ხასიათის გადანყვეტილებებმა. ასეთი იყო რუსეთის ფედერაციის მიერ ჩაიზე შემოღებული საიმპორტო მოსაკრებელი, რომელიც საკონტრაქტო ფასის 20% -ს შეადგენდა.

ცხადია, ცალკეული ეკონომიკური და პოლიტიკური მოვლენები შემდგომშიც შეიტანენ გარკვეულ კორექტივებს მსოფლიოში ჩაიზე მოთხოვნილების ჩამოყალიბებაში, მაგრამ, როგორც ექსპერტები მიუთითებენ, ზრდის ძირითადი ტენდენციები შენარჩუნებული იქნება. შესაძლებელია მოხდეს მხოლოდ მისი გეოგრაფიულ სივრცეში გადაადგილება. ცხადია ისიც, რომ ჩაიზე მოთხოვნილების ზრდის ტენდენციები განსაკუთრებით ხელსაყრელია საქართველოსთვის. თუ საქართველო ვერ შეძლებს მეჩაიეობაში ჩამოყალიბებული ხელსაყრელი გარემოს გამო-

ყენებას, მის ადგილს დაიკავებენ სხვა ქვეყნები. ეს მოხდება იმ მიზეზის გამო, რომ მსოფლიოში მოსახლეობის ზრდის ტენდენციის მიუხედავად, მრავალი ფაქტორის გამო, თითოეული სახის პროდუქციის, მათ შორის ჩაის, ეფექტიანად წარმოების არეალი შეზღუდულია და თუ ამ ტენდენციაში დროზე ვერ ჩაენერე, შემდგომ მისი მიღწევა ძნელი ან შეუძლებელი იქნება.

გასათვალისწინებელია ისიც, რომ კენიის მსგავსად, საქართველო განეკუთვნება მეჩაიეობის ისეთი ქვეყნების რიცხვს, სადაც ჩაის ადგილობრივი მოხმარება მცირეა და პროდუქციას ძირითადად საექსპორტო დანიშნულება აქვს.

1.3.-მეჩაიეობის კლასიკური ქვეყნები და კენია

ჩინეთი

ჩაისა და მისი პროდუქციის მოხმარების კულტურის პრიორიტეტი ამ ქვეყანას სამართლიანად ეკუთვნის.

ჩინელებმა პირველად აღმოაჩინეს იგი, მისი პირველივე გადამამუშავებლებიცა და მომხმარებლებიც თვითონ იყვნენ.

დღეს ჩაი კულტივირებულია ჩინეთის 19 რაიონში. ჩაის მოყვანის არეალი გადაშლილია აღმოსავლეთით - ტაივანამდე, დასავლეთით - ტიბეტამდე, სამხრეთით - ხაინამდე და ჩრდილოეთით - შანდუნის პროვინციამდე.

სახელმწიფოს ტერიტორია დიდია, და ამიტომ, ჩაი იქ მოჰყავთ სხვადასხვა კლიმატურ სარტყელში და სხვადასხვა სიმაღლეზე ზღვის დონიდან.

არსებობს ჩაის მრავალი სხესხვაობა, რომელსაც აქ აწარმოებენ.

აღიარებულია ამ ქვეყნის პრიორიტეტი ჩაის კულტურის დანერგვისა და პოპულარიზაციის საქმეში.

ჯუან-ვან ფანის მიერ მოწოდებული ცნობის მიხედვით, ჩინელებმა ეს მცენარე გაიცინეს ჩვენს ნელთალიცხვამდე. ეს პერიოდი ამ მცენარის ფოთლების წამლად გამოყენებას ეხება.

არის ცნობები იმის შესახებ, რომლის მიხედვითაც მცენარის ფოთლებს საკვებადაც იყენებდნენ. არის მინიშნება იმის შესახებაც, რომ ჩაის მცენარის კულტურაში დანერგვის სანყისად მითითებულია 221-263 წელი.

ისტორიული წყაროები მოწმობენ, რომ ჩინეთში ტანის დინასტიის მმართველობისას, ბერმა ძიალანმა ინდოეთიდან ჩამოიტანა ჩაის ნერგები და სიჩუანის პროვინცია მინშანის მაზრაში გააშენა ისინი.

საინტერესო ცნობებს გვანვდის აკადემიკოსი ტ.ყ. კვარაცხელია: ხუბეისა და სიჩუანის პროვინციაში ჩაის ფოთლები-საგან მზადდებოდა ფილები, რომელსაც ხალავდნენ შენითლებამდე, მის ფხვნილს ყრიდნენ ჩაიდანში, ასხამდნენ მდულარე წყალს, უმატებდნენ ნიორს, კოჭას, ფორთოხალს და იყენებდნენ საჭმელად.

არის ჩანაწერები, რომელიც ჯუან-ვან ფანს ეკუთვნის. ამ ჩანაწერების მიხედვით, მერვე საუკუნეში შედგენილი ლო-უს ნაშრომის - „ნიგნი ჩაის შესახებ“ აღნიშნულია, რომ ჩაი ისე ითესება პლანტაციაში, როგორც გოგრა და მესამე წელს შესაძლოა მასზე ფოთოლი მოიკრიფოს.

უნდა აღინიშნოს, რომ ეს ავტორი გვანვდის პირველ ცდებსაც ამ მცენარის ფოთლების გადამუშავების შესახებ.

საინტერესოა ამ ქვეყნის ბუნებრივ-ეკოლოგიური დახასიათება, როგორც ჩაის მწარმოებელი კლასიკური ქვეყნისა.

ამ უზარმაზარი ქვეყნის განსაკუთრებული რაიონები არის ძირითადად ჩაის წარმოებისათვის გამოსადეგი. ზონები, სადაც ჩაი მოჰყავთ, მოთავსებულია როგორც ტროპიკულ, ისე სუბტროპიკულ სარტყელში. არის ზონები, სადაც შესაძლოა რაიონები ზომიერ სარტყელსაც მიეკუთვნოს.

ლიტერატურული მონაცემებით ტერიტორიას, სადაც ჩაი მოჰყავთ, ყოფენ ხუთ ეკოლოგიურ რაიონებად:

1.მეჩაიეობის ჩრდილო-ცენტრალური რაიონი - ეს რაიონი გამოირჩევა დაბალი საშუალო-წლიური ტემპერატურით. ხასიათდება ხანგრძლივი ზამთრით. ეს ზონა მდებარეობს ჩრდილო

განედის 31 და 32 გრადუსებს შორის და მოიცავს ანხოის ჩრდილო რაიონს. მას აკუთვნებენ აგრეთვე სენანის პროვინციისა და შენსის პროვინციის სამხრეთ რაიონებს. როგორც ვხედავთ, ჩაის მოყვანის ზონები ჩინეთში საკმაოზე მეტად დიდია.

მეჩაიეობის ამ ზონის კლიმატური მახასიათებლები ასეთია: ნალექები - 1200 მმ-მდე, ზამთარში მოდის წლიური ნალექის 15 %-მდე. გაზაფხულსა და შემოდგომაზე ნალექების რაოდენობა აღნიშნულზე ორჯერ მაღალია- 35-36 პროცენტი.

2. სამხრეთ-ცენტრალური ჩინეთის მეჩაიეობის რაიონი-მდინარე იანძის მიმდებარე სამხრეთი რაიონია. ყველა ეს რაიონი ხასიათდება შედარებით თანაბარი ტემპერატურით. ხასიათდება ზაფხულის მაღალი ტემპერატურითა და ზომიერი ზამთრით. შემოდგომა ამ ზონაში სიგრილით გამოირჩევა. ქარების განვითარებას ამ ზონაში თან სდევს ტემპერატურის დაცემა ნულ გრადუსამდე.

ჩაის პლანტაციები აქ განლაგებულია მთიან ზონაში, სადაც ზაფხულის განმვალობაში ჰაერის ტემპერატურა მაღალი არ არის.

მეჩაიეობის ეს დასახლებული რაიონი მოიცავს შემდეგ პროვინციებს: ძიანში, ხუბეი, ხუნანი,ჯეძიანი.

უნდა გამოიყოს მეჩაიეობის ხუნანის რაიონი, რომელსაც მახასიათებლები თავისებური აქვს. აქ, ნალექების წლიური რაოდენობა გაცილებით მაღალია, ვიდრე ხუბეის პროვინციაში და იგი შეადგენს 2000-2200 მმ-ს.

3. სიჩუანის ქვაბულისა და იუნან-გუი-ჯოუს მაღალმთიანი პლატოს რაიონები ჩაის გაშენების უძველესი რაიონია, რაზედაც მიუთითებს მრავალი ლიტერატურული წყარო.

კლიმატური მახასიათებლები ასეთია ამ ზონისა (სიჩუანის ქვაბული): ზაფხული ხასიათდება სიგრილითა და ტენით. უნდა აღინიშნოს ზამთრის სითბო- 17-18 გრადუსი საშუალო ტემპერატურით.

იუნან-გუი-ჯოუს მაღალმთიანი პლატო გეოგრაფულად მდებარეობს სიჩუანის ქვაბულის სამხრეთით. აქ, მაღალმთიანი სუბტროპიკების ტიპური კლიმატია, რაც მხედველობაშია მიღე-

ბული სანარმოო პლანტაციების გასაშენებლად. იანვრის თვის საშუალო ტემპერატურა აქ 4 გრადუსი და მეტია.

რაც შეეხება იუნანის სამხრეთ ნაწილს, ის განსხვავებულია ტროპიკული კლიმატით.

4. სამხრეთ ჩინეთის მეჩაიეობის რაიონი მდებარეობს ცინ-ლიანის ქედის სამხრეთით. აქ კლმატი-ტროპიკულ-სუბტროპიკულია და შეიმჩნევა ტემპერატურის მკვეთრი რყევა ზღვის დონიდან სიმაღლის ცვალებადობის კვალობაზე.

საშუალო წლიური ტემპერატურის მაჩვენებელი აქ შეადგენს-12-22 გრადუსს. ყველაზე ცხელი თვე-ივლისია. იანვრის თვის მრავალწლიური საშუალო შეადგენს 13-14 გრადუსს.

ესაა ის ოთხი ძირითადი რაიონი, სადაც ჩაის კულტურის მოყვანას ჩინეთში სანარმოო დანიშნულება აქვს.

არის ერთი თავისებურება ჩინეთში ჩაის გავრცელების რაიონებისათვის-უმრავლესობა მდებარეობს მთაბორცვიან რაიონებში და ბორცვის ციცაბო ფერდობებზე. აქვს ამასაც თავისებური ახსნაც, რადგან ითვლება, რომ ჩაის მაღალი ხარისხი სწორედ მთებშია უზუნველყოფილი.

მთიანი ადგილებისათვის დამახასიათებელი მყარი მაღალი ტემპერატურა, ხშირი ნისლი, ჰაერის მაღალი ტენიანობა, ნოყიერი ნიადაგი რაც მთებშია, უზრუნველყოფს ნედლეულის მაღალ ხარისხს. ასეთი რეჟიმის დროს ჩაის ყლორტის წამოქმნა მიმდინარეობს შედარებით ნელა და თანდათან და, რაც მთავარია, აქ, ყლორტები სწრაფად არ უხეშდება.

დიდია ზონა ჩინეთში მეჩაიეობის განვითარებისათვის და ადვილი წარმოსადგენია ის სიჭრელე ნიდაგებისა, რაც ამ დიდ ზონაში შესაძლოა შეგხვდეს.

ჩაის მცენარისათვის სავარგული ნიადაგები ძირითადად იანძის სამხრეთითაა და ისინი მეტად განსხვავდება ერთმანეთისაგან მექანიკური და ქიმიური მახასიათებლებით. ნიადაგის სიჭრელე ძირითადად წარმოდგენილია სამი-ოთხი ტიპით.

წითელმიწები-ყველაზე მეტადაა გავრცელებული. ეს ნიადაგები გვხვდება ტროპიკული, სუბტროპიკული და ზომიერი სარ-

ტყლის მეჩაიეობის რაიონებში. იქმნება ნიადაგების სახესხვაობანი წითელმიწებში - ტენისა და ტუტეების რაოდენობის არაერთგვაროვნების გამო.

მსგავსია ყვითელმიწებიც ამ ტიპის ნიადაგებისა, იმ განსხვავებით, რომ ისინი ფერით ყვითელია.

ზოგიერთი ჩინელი მეცნიერი ამ ორი ტიპის ნიადაგის გაერთიანების მომხრეა ერთ ჯგუფში.

თვისებებით ჩამორჩება ენერი ტიპის ნიადაგები წითელმიწებს, თუმცა მათ ჩინეთის ჩაის მრეწველობის ზონაში საკმაოდ გავრცელება აქვთ. ისინი გვხვდებიან ჩინეთის სამხრეთსა და დასავლეთ ნაწილებში.

ნიადაგების სხვა ტიპებიცაა ჩინეთის ჩაის გავრცელების რაიონებში- ესენია ყავისფერი და მურა ნიადაგები. პირველი ტიპის ნიადაგები გავრცელებულია მდინარე იანძის ჩრდილოეთით, ხოლო მეორე კი- მხოლოდ ზოგიერთ პროვინციაშია წარმოდგენილი.

პირველსაწყისი დანერგვა ჩაის მცენარისა მოხდა ჩინეთში- სიჩუანის პროვინციაში და აქედან იღებს სათავეს მისი გავრცელება ქვეყნის სხვა პროვინციებში.

ჩინური ჩაი-*Thea Sinensis L.*-ბუჩქია, საშუალო სიდიდის ფოთლებით. მისი გავრცელების გეორგაფია არის იაპონიასა და ჩინეთში.

არსებობს ჩინური ჩაის ფართოფოთლიანი ნაირსახეობა - *Thea Sinensis var. Macrophylla Sieb.* ამ მცენარეს ისეთი ფორმის ფოთლები აქვს, რომ ძლიერ ჰგავს ასამის ჩაის, მაგრამ მისგან გამოირჩევა ენაკის უქონლობითა და უხეშობით.

ამ მიზეზის გამო მისი ფოთლები პროდუქციის დასამზადებლად არ გამოიყენება. კარიოლოგიის ხარისხით ტრიპლოიდია- $3n=45$.

ჩინური ჩაის სახეობიდან საქართველოში ცნობილია - იაპონური და ჩინური ჩაი.

ჩინური ჩაი საქართველოში დატოტვილი ბუჩქის სახითაა. მისი სიმაღლე აღწევს-სამ მეტრამდე.

მისი ფოთლები ჩვენთან ხასიათდება ზომებით - სიგრძით 6,0- 7,0 სმ და სიგანით -3,0-3,5 სმ.

ფოთოლი ფორმით მოკლე და ბლაგვია, ზოგჯერ ორად გაყოფილი ბოლოთი.

ფირფიტა გლუვი, მწვანე, სუსტი დაძარღვით. თესლნერგები და ნერგები ანტოციანური შეფერილობისაა.

მცენარის გვირგვინის ფურცლები თეთრი შეფერილობისაა, იშვიათად მკაფიო ვარდისფერი.

სანაყოფე კოლოფი - სამსაგდულიანია, ხშირად, ანტოციანური შეფერვის.

თესლი მომრგვალო, ყავისფერი, ოდნავ ბრჭყვიალა.

ეს ნაირსახეობა წარმოდგენილია პოპულაციებით: იანლოუდუნ, კიმინი, კანგრა და სხვა.

ჩინური ჩაის ვეგეტაცია ჩვენთან გრძელდება 7 თვის განმავლობაში. დუყები ინტენსიურ განვითარებას იწყებენ მაისში და აგრძელებს სექტემბრის ბოლომდე.

ჩინური ჩაი ვეგეტაციური გამრავლებისადმი უფრო მიდრეკილია.

ამ ნაირსახეობის საშუალოფოთოლა ჩინური ჩაი ჩვენთან გავრცელების მიხედვით პირველ ადგილზე იყო. მეორე პოზიცია ეკავა მსხვილფოთოლა ჩინურ ჩაის.

ჩინეთში ჩაი ძირითადად თესლით მრავლდება, აქ, სპეციალური სათესლე პლანტაციები არა აქვთ. თესლებს აგროვებენ ფოთოლსაკრეფ პლანტაციაში საუკეთესო მცენარეებიდან.

ჩინეთის სახალხო მეურნეობისათვის ჩაი დიდი მნიშვნელობისაა და დიდ როლს თამაშობდა ქვეყნის ცხოვრებაში, როგორც პირველადი მოხმარების პროდუქტი.

ყურადღება უნდა მიექცეს იმას, რომ ჩინეთში შემოღებული იყო დასახეური ტარიფები მეჩაიეობაშიც. იბეგრებოდა მოსავლის ერთი მესამედი.

მთავრობამ ამ ქვეყანაში დარგზე სახელმწიფო მონოპოლია გამოაცხადა და ზრუნვის მთავარ საგნად აქცია. არსებობდა ასეთი მითითებებიც, რომ წვრილ მესაკუთრეებს ჩაის ბუჩქები სახელმწიფო პლანტაციებში უნდა გადაერგათ. ეს ფაქტი ისე უნდა შეფასდეს, როგორც სახელმწიფოს მიერ ძირითადი ეკონომიკუ-

რი წყაროს ხელში აღება. ფაქტმა უკმაყოფილებაც გამოიწვია და სახელმწიფოც იძულებული შეიქნა დაეთმო. გააუქმა კანონი მეჩაიეობის სახელმწიფო მონოპოლიად გადაქცევის შესახებ. სამაგიეროდ შემოიღეს ჩაის ნარგავებზე დიდი გადასახადები, რაც გლეხობისათვის ძნელი შეიქნა. უკმაყოფილება დაფიქსირდა „მეჩაიეთა აჯანყების“ სახელით-1128 და 1171 წელს. იგივე განმეორდა სხვა პროვინციებშიც.

ქვეყანაში პოლიტიკური სიტუაციის ცვლილების კვალობაზე იცვლებოდა ჩაის ფართობებიც და, ბუნებრივია, მას თან სდევდა წარმოების დონის ცვლაც.

ლიტერატურაში არის მინიშნებები იმის შესახებ, რომ ჩაი, როგორც საერთაშორისო ვაჭრობის საგანი, ჩინეთს გასცდა მე-16 საუკუნის დასაწყისიდან.

ამ სახელმწიფოში ჩაის ფართო გამოყენება- მოხმარებაზე მეტყველებს ის, რომ თითქმის ყველა ქვეყანა კმაყოფილდებოდა ჩინური ჩაის ხარჯზე. ბუნებრივია, ამ კულტურას ამ სახელმწიფოს ექსპორტში პირველი ადგილი ეჭირა.

გასული საუკუნის 30-იანი წლებისათვის ჩინეთში ჩაის ფართობები 650-750 ათას ჰექტარს შეადგენდა და აწარმოებდა 210 ათასამდე ტონა მზა პროდუქციას. სხვა ქვეყნებში (იაპონია, ცეილონი, ინდოეთი) კონკურენციის ზრდამ ჩინეთიდან გასატანი პროდუქციის შემცირება გამოიწვია.

ჩინეთში სახალხო რესპუბლიკის დამყარებას ემთხვევა ყველა წარმატება და, ბუნებრივია, ის შეეხო სოფლის მეურნეობასაც. ჩაის ადგილობრივი მოხმარების მაჩვენებელი თითქმის 10 პროცენტი გახდა.

მკვეთრად გაიზარდა ჩაის ნარგავების ფართობები და წესრიგში მოიყვანეს ნარგაობანი. აღდგენილია პლანტაციები და შექმნილია მსხვილი სახელმწიფო მეურნეობები, სადაც მონიწვე ტექნოლოგიების დანერგვის კვალობაზე მიღწეულია მნიშვნელოვანი წარმატებები.

ჩინეთი, როგორც ცნობილია, ლიდერია მწვანე ჩაის ექსპორტით (75%). ისე, ცნობისათვის, ჩაის მწარმოებელი ქვეყნების ლიდერია ეს ქვეყანა - (1,3 მლნ. ტონა).

ჩაის მწარმოებელ ამ კლასიკურ ქვეყანას ჩაის ექსპორტის გაზრდის შესაძლებლობა არა აქვს - ადგილობრივი მოხმარების ზრდისა და ჩაის კულტურისათვის საჭირო ფართობების რაოდენობის ამონჭურვის გამო.

ჩაის გადამუშავებისათვის საჭირო დანადგარების მნიშვნელოვანი წილი მზადდება ჩინეთში.

ჩინეთში დარგის რეგულირებისათვის ფუნქცია მთლიანდ არის სახელმწიფოს ხელში. მისი უშუალო ჩარევითა და ხელშეწყობით ხდება კერძო სტრუქტურების ჩამოყალიბება, პროდუქციის ადგილზე მოხმარებისა და ექსპორტის ხელშეწყობა (წარმოების სუბსიდირებით, საგადასახადო შეღავათებით, ბაზრის დაცვის მექანიზმის გამოყენებით). მეჩაიეობის ბევრ კლასიკურ ქვეყანაში და აქაც, დარგის განვითარებას კურირებს მალალი რანგის სახელმწიფო მოხელეები, თვით პრემიერ-მინისტრის მოადგილის ჩათვლით.

ინდოეთი

ჩაის მცენარის გავრცელება- განვითარებისათვის ინდოეთში არის ტროპიკული და სუბტროპიკული ზონები.

ამ ქვეყანაში კლიმატის ფორმირებაზე დიდ გავლენას ახდენს იქ გაბატონებული მუსონები. ჩაის წარმოების განვითარება ამ ქვეყანაში კლიმატური ზონების მიხედვით ხდება.

ჩაის წარმოება ინდოეთში კონცენტრირებულია შემდეგ შტატებში: ასამის, დასავლეთ ბენგალის, დუარსის ოლქი, ტამილანდრა და ქერალი. აქ თავმოყრილია ჩაის პლანტაციების უდიდესი ნაწილი და ქვეყნად წამოებული პროდუქციის 98%-ზე მეტი ამ ადგილზე მოდის.

არის ჩაის მოვლა- მოყვანის ჩრდილო- დასავლეთის რაიონი, სადაც ჩაი მოჰყავთ დასავლეთ ჰიმალაის ასამის დაბლობ ხეობაში (ტერაია, დურსი).

ქვეყანაში წარმოებული პროდუქციის დიდი ნაწილი მოდის მდინარე ბრაჰმაპუტრას ხეობაზე, სადაც ინარმოება ქვეყანაში წარმოებული ჩაის ნახევარზე მეტი.

დასახელებული მდინარის ორივე ნაპირზე მოჰყავთ ჩაი -ზღვის დონიდან 50-120 მეტრ სიმაღლეზე.

დარჯილინგის ჩაი მოჰყავთ ჰიმალაის ფერდობებზე - ზღვის დონიდან 300-1800 მეტრამდე. აქ, ძალიან დიდია მოსული ნალექების რაოდენობა - 2500-5000 მმ. ზამთრის პერიოდი შედარებით მშრალია. მაღალი ხარისხის ჩაი იკრიფება აპრილ-მაისიდან ნოემბრამდე.

აქ მოყვანილი ჩაი ითვლება მსოფლიოში ყველაზე უფრო მაღალხარისხოვნად.

ინდოეთში ჩაის კულტურის განვითარებისათვის ხელსაყრელი კლიმატური პირობებია. ამ ქვეყანაში ჩაი გაშენებულია ორ ერთმანეთისაგან განსხვავებულ გეოგრაფიულ რაიონში. ესაა ქვეყნის სამხრეთი და ჩრდილოეთი რაიონი.

კლიმატური პირობების მიხედვით ინდოეთი იყოფა რიგ სასოფლო-სამეურნეო სარტყლებად.

ჩრდილო- აღმოსავლეთში მდებარეობს შტატი ასამი, რომელიც ჩაის წარმოების მიხედვით ძირითადი რაიონია.

ინდოეთში ჰავა ტროპიკულია, გარდა უკუდურესი ჩრდილოეთი რაიონებისა. აქ, ტემპერატურა ნულს ქვემოთ არასოდეს ეცემა. ჩრდილში ტემპერატურა ყველა შტატში ცვალებადობს 22-23 გრდუსს შორის.

მაისსა და ივნისში ტემპერატურა ჩრდილში აღწევს 40-42 გრადუსს.

მეჩაიეობის მთიან რაიონებში ჰაერის ტემპერატურა გაცილებით დაბალია ზამთრისა და ზაფხული თვეებში, ვიდრე მეჩაიეობის სხვა რაიონებში.

ერთნაირი არაა ნალექების განაწილება ინდოეთის ტერიტორიაზე შტატების მიხედვით. მაგალითისათვის, ასამისათვის წლის პერიოდში მოდის 2000 მმ ნალექი, ასამის მთების კალთების რაიონების - ჩერაპუნჯის რაიონში მოდის 12000 მმ ნალექი. ზოგჯერ, შესაძლოა, დღე-ღამეში მოვიდეს 1000 მმ ნალექიც.

ბუნებრივია, კლიმატური პირობების ასეთი ცვლილება თავისებურ გავლენას ახდენს ჩაის კულტურის მოყვანაზე სხვადასხვა შტატში.

შტატებში, სადაც ჩაი მოჰყავთ, ნიადაგური საფარის დიდი სიჭრელეა. ასამის ზონაში ნიადაგის ძირითადი ტიპია წითელი თიხნარი. პენჯაბის შტატში-ალუვიური და მთისწინების ტყის ნიადაგები, ხოლო დარჯილინგის რაიონებში გავრცელებულია მთა-ტყის ნიადაგები.

ინდოელები ჩაის მცენარეს გვიან ეცნობიან, გამომდინარე მათი სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობიდან.

პირველშეხებითი ძვრები ამ კულტურასთან ემთხვევა მეთ-ვრამეტე საუკუნის მიწურულს -1870-იან წლებს. პირველი პლანტაციების გაშენებისათვის სანყისი მასალა ჩინეთიდან ჩამოიტანეს.

ჩაის კულტურის გავრცელებას აქ ხელი შეუწყო ინგლისელი კოლონიზატორების ინიციატივამ. ჩინეთიდან ჩამოტანილი თესლით აქ მრავალი პლანტაცია გაშენდა.

თესლის პირველადი ჩამოტანის კვალობაზე ცდას, პლანტაციების გასაშენებლად, შედეგი არ მოჰყოლია.

ჩაის კულტურის გავრცელებასა და მის პოპულარიზაციას ამ ქვეყანაში აწარმოებდა პირველსანყისად-, ბენგალის ჩაის კომპანია“ (1839).

მისი ცენტრი მდებარეობდა კალკუტაში. რაც შეეხება ლონდონში დაფუძნებულ „ჩაის სააქციონერო საზოგადოებას“, პირველთან კოორდინაციის საფუძველზე, გაერთიანების შედეგად შეიქმნა „ასამის კომპანია“. ამ უკანასკნელის სასიცოცხლო ფუნქცია იყო ჩაის კულტურის პოპულარიზაცია, ნედლეულის წარმოების გადიდება და სავაჭრო ფუნქციების გადიდება - მოგების მიღების მიზნით.

ინდოეთში წარმოებული საბოლოო პროდუქციის ხარისხი სხვადასხვაგვარია, დამოკიდებულებით ზონისა და მოვლა-მოყვანის პირობებისაგან.

ჩაის პლანტაციების გაშენების ძირითადი ხერხია მისი გაშენება სანერგეში გამოყვანილი ნერგით.

იმ დროს, როცა საჭიროა პლანტაციების რემონტი - მიმართავენ ვეგეტაციურ გამრავლებას.

ძირითადი ჯიშები ინდური ჩაისა (რომელთაგანაც ზოგიერთს სანამოო მნიშვნელობა აქვს), ასეთი სახით წარმოგვიდგება:

ასამის ადგილობრივი ჩაი - ზომით ამ ჯიშის მცენარეები ბურქი ან პატარა ხემცენარეები არიან. შტამბეჭდავია მათი ფოთლების ზომები-10-18,0 სმ სიგრძეში, ხოლო 5-8,0 სმ სიგანეში. ზოგჯერ, არის პატარა ვარირება ზომებში, რაც უმნიშვნელოა.

ფოთლის ფირფიტა ფორმით კვერცხისებურია. ფერით კი-ღია მწვანე.

ფოთოლი ნაზი და დაბუშტულია, რაც ამ ჯიშის ჩაის დიაგნოსტიკური ნიშანიცაა. ჩაის ეს ჯიში ძალზე გავრცელებული და ძვირფასი სახესხვაობაა. მისი წარმომადგენელი ფორმები ან ჯიშებია: სინგლო, ბაზალონი და სხვა.

ლუშაი- ზომით ჩაის ეს სახესხვაობა ძალზე დიდია და მისი სიმაღლე შეადგენს 15-18 მეტრს. მისთვის დამახასიათებელია ყველაზე დიდი ფოთლის არსებობა. ესეც ამ ჯიშის ჩაის დიაგნოსტიკური ნიშანია. ფოთლები -20,0-35,0 სმ სიგრძისაა და სიგანით კიდევ-10,0-15,0 სმ.

მისი გავრცელების არეალი შეზღუდულია და გვხვდება მხოლოდ სიხელტისა და ჩიტაკონგის შტატებში. ის ცნობილია, როგორც გარეული ჩაი.

ნაგახილი- ესეც გარეულად მოზარდი ხემცენარეა. მისი ვერტიკალურად მიმართული ფოთლები ზომით 10,0-12,0 სმ სიგრძისაა და სიგანით კი-5,0-7,0 სმ.

მისი გავრცელებაც არაა ფართო და აშენებენ ძირითადად ასამში და სელექციური მიზნებით იყენებენ (ასამის ჩაისთან შესაჯვარებლად).

მანიპური- გარეული ხემცენარეა. ნახეს მანიპურის ტყეში. ცნობილია კოჩარაში, სილხეტსა და ასამშიც. მას იყენებენ სხვა ფორმებთან შესაჯვარებლად. აქვს დიდი ზომის მოგრძო-ოვალური ფოთლები, რომლის ზომებია- 15,0-20,0 სმ და სიგანე- 6,0- 8,0 სმ.

ბურმა და შანი ნაკლებად შესწავლილია.

მანიპური და ცვილონის ჰიბრიდი -ჩაის ასამის სახეობები-დან საქართველოში ორივეა ცნობილი. ეს უკანასკნელი ინდოეთში ძირითადი სანარმოო ჯიშია.

ინდური ჩაი საქართველოში პატარა ხემცენარეა, მკვეთრად გამოხატული შტამბით და უფრო მეჩხერი განტოტვით. შესაძლოა ეს მისი ბოლომდე დაუმთავრებელი ნატურალიზების პროცესით იყოს განპირობებული.

გამოირჩევა ვეგეტაციური ნაწილების სიგრძით. ფოთლების ზომები შემდეგი პარამეტრებით ხასიათდება: სიგრძე-15,0- 18,0 სმ, ხოლო სიგანე კი- 5,0-8,0 სმ.

ფოთლის ფირფიტის ძირითადი დიაგნოსტიკური ნიშანია მისი მბზინვარება და დაბუშტულობა. მას ორგანოლუბტიკური მახასიათებლების მარკერადაც თვლიან. ფოთლისათვის დამახასიათებელია აგრეთვე გადახრილობა და ტალღისებრი კიდეების არსებობა.

ჩაის ამ ჯიშის ახალგაზრდა თესლნერგისა და ნათესარისათვის დამახასიათებელია ანტოციანური შეფერილობის არარსებობა.

მცენარეს გვირგვინის ფოთლები თეთრი შეფერილობის აქვს.

რაც შეეხება თესლების ზომას, ისინი დიდია, რაც კარგი მახასიათებელია სახეობის კონსტანტურობისათვის, გამრავლებისათვის.

ეს ჯიში საქართველოში წარმოდგენილი იყო პოპულაციებით: „დოქტორ უაიტით“ და „მანიპურით“.

ჩვენთან, ინდური ჩაი ვეგეტაციას იწყებს უფრო გვიან. არის ვადები, როცა მისი ამონაყრების რაოდენობა მაქსიმუმს აღწევს და ეს პერიოდი ემთხვევა ივლისის თვეს.

უნდა აღინიშნოს, რომ საქართველოში მეჩაიეობის დარგის განვითარების პიკის დროს, ინდურ ჩაის გავრცელების მიხედვით, ბოლო- მეოთხე ადგილი ეკავა.

ჩაი ინდოეთში ძირითადად თესლით მრავლდება. ამ სახელმნიფოში მიღებულია ჩაის სათესლეების სპეციალური სისტემა.

არის სხვაობა ინდოეთში რეგიონების მიხედვითაც, სადაც მიღებულია სათესლეების მონყოლა. ასეთად იქ ესახებათ ჩრდილოეთი რაიონები, დარჯილინგის რაიონის გამოკლებით. აქ, არაა შესაფერისი ნიადაგურ-კლიმატური პირობები ამგვარი

მეურნეობის გასაწევად და თესლს აგროვებენ ფოთოლსაკრეფ პლანტაციისაში.

როგორც მოსალოდნელია, სათესლე პლანტაციების მოსაწყობად იყენებენ ინდოეთის ჩაის სამეურნეო ჯიშებს.

არის შემუშავებული აგროლონისძიებების სისტემა, რაც გულსხმობს მცენარეთა რაციონალურ გაადგილებას - მაქსიმალური ეფექტის მისაღებად.

ნორმალური დატოტიანებისა და ძირითადი ვარჯის მისაღებად მიღებულია მცენარეთა გაადგილება კვების არით-2,0 X 2,0 მეტრზე.

შესაძლოა არასასურველი შედეგი დადგეს მცენარეთა ჯვარედინი დამტვერვის გამო. ამ მოვლენის თავიდან ასაცილებლად იყენებენ სივრცითი იზოლაციის მეთოდს. ყურადღებაშია მისაღები ამ დროს მცენარეთა ყვავილობის ხარისხი და მისი პიკის დრო.

ინდოეთში ჩაის მცენარის ყვავილობის დრო შემოდგომაა. ნაყოფის მომწიფების ვადები ემთხვევა ნოემბერსა და იანვარს.

არის შემუშავებული წესებიც, რაც დაკავშირებულია თესლის შეგროვებასთან. მას, პირდაპირ ხეებიდან ან მიწიდან აგროვებენ, რისთვისაც მათ ბერტყავენ. არის შემთხვა, როცა თესლების კრეფა ხდება პირდაპირ ხეებიდან. ამ დროს გამოიყენება სიმალღეში მათი სპეციალური ფორმირება.

მოკრეფილი კოლოფები რამდენიმე დღის განმავლობაში შრება.

განმენდილი თესლის შენახვა ხდება იქვე, პლანტაციისაში, გრილ ადგილას.

იმ დროს, როცა საჭიროა თესლის დიდი ხნით შენახვა, მას მარხავენ.

თესვის წინ ხდება მათი დახარისხება, რისთვისაც მას ყრიან წყალში და ამორებენ ყველა თესლს, რომელიც ამოტივტივდება. ამის შემდეგ, გამორჩეულ თესლს ამრობენ.

სათესლე მასალის მოსავლიანობა ინდოეთში-1200 კგ-ია ჰექტარზე.

ინდოეთში ჩაის პროდუქციის წარმოებისა და ექსპორტის დინამიკა ასეთ სურათს გვაძლევს:

1983-1985 წლები-წარმოება 618000 ტონა,ექსპორტი-213000 ტონა;
1993-1995 წელი-წარმოება-749000 ტონა, ექსპორტი-159000 ტონა;
2005- 2008 წელი-წარმოება-1015000 ტონა, ექსპორტი-165000 ტონა;
ჩაის წარმოებისა და ექსპორტის სამი პერიოდის მონაცემებით, ინდოეთში ჩაის წარმოება თითქმის 400000 ტონით გაიზარდა.

აღსანიშნავია ისიც ,რომ ჩაის ექსპორტი ინდოეთიდან შემცირდება თითქმის 48 ათასი ტონით, რაც მისი ადგილობრივი მოხმარების ზრდითაა გამოწვეული.

არის მონაცემებიც ,რომლის თანახმადაც პროდუქციის ექსპორტი გაიზრდება ინდოეთიდან 62000 ტონით.

ინდოეთში ჩაის მოხმარება 413000 ტონიდან 832000 ტონამდე გაიზრდება.

ჩაის მწარმოებელ ამ კლასიკურ ქვეყანასაც, ჩინეთის მსგავსად, ექსპორტის გაზრდის საშუალება არა აქვს- ჩაისათვის საჭირო ფართობების ამოწურვისა და ადგილობრივი მოხმარების ზრდის გამო.

ამ ქვეყანაში სიტისის ტიპის ჩაისაც აწარმოებენ (მარცვლოვანი ჩაი, რომელსაც დაფლეთილი ფოთლებიდან აწარმოებენ).

ჩაის ნედლეულის გადამამუშავებელ დანადგარებსაც აწარმოებენ ამ ქვეყანაში.

როგორც ცნობილია, ინდოეთი მსოფლიოში ჩაის მწარმოებელი ერთ-ერთი აღიარებული ლიდერია(მეორე ადგილი, ჩინეთის შემდეგ)-8,5 -9,0 მლნ. ტონა.

ინდოეთშიც დარგის რეგულირებისათვის ფუნქცია მთლიანად არის სახელმწიფოს ხელში. მისი უშუალო ჩარევითა და ხელშეწყობით ხდება კერძო სტრუქტურების ჩამოყალიბება.

ჩაის ექსპორტი სახელმწიფოს მიერ ლიცენზირებულ ფირმებს შეუძლიათ. ინოვაციური ტექნოლოგიების დანერგვა სავალდებულოა ჩაის ყველა კერძო ფაბრიკისათვის.

ისე, როგორც მეჩაიეობის ბევრ კლასიკურ ქვეყანაში, აქაც დარგის განვითარებას კურირებს მაღალი რანგის სახელმწიფო მოხელეები, თვით მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარის მოადგილის ჩათვლით.

შრი- ლანკა

1869 წლამდე აქ აწარმოებდნენ ყავას. 1869 წელს ამ ქვეყანაში დაიწყო ჩაის წარმოება. ჩაის პირველი ბუჩქები აქ გაჩნდა 1824 წელს, ხოლო მისი პირველი პლანტაცია გაჩნდა 1867 წელს. ეს ითვლება თარიღად საწყისისა.

პრიორიტეტი ეკუთვნის ჯეიმს ტეილორს, რომელმაც ჩაის წარმოების ჩვევები შეისწავლა ინდოეთში და ჩაუყარა საფუძველი პირველ პლანტაციას -8 ჰექტრის რაოდენობით.

1890 წელს ცეილონზე ჩამოვიდა ტომას ლიპტონი, რომელმაც მოკლე ხანში გააშენა საკუთარი პლანტაციები და გახსნა ფაბრიკა გადამუშავებისათვის.

დღეს შრი-ლანკა ერთ-ერთი მსხვილი ექსპორტიორია ჩაისა მსოფლიოში.

აღსანიშნავია, რომ დღესაც პლანტაციების ნაწილი ინგლისელებს ეკუთვნით.

შრი- ლანკა ბუნებრივი პირობებით საუკეთესოა ჩაის კულტურის წარმოებისათვის მთელი წლის განმავლობაში.

ყველაზე კარგი ხარისხის ჩაის ღებულობენ მთიანი მასივის ცენტრში(კუნძულის სამხრეთი ნაწილი) -1200 მეტრზე ზღვის დონიდან.

ცეილონში ჩაი მოჰყავთ დიდ მასივებზე. აქვე მიმდინარეობს მისი საბოლოო დამუშავება- მზა პროდუქციამდე.

კუნძულზე ჩაის მრეწველობით დაკავებულია მოსახლეობის ერთი მეხუთედი ნაწილი - 6 მილიონი კაცი.

დღეს, იგი ჩაის რიგით მესამე მწარმოებელია და მასზე მოდის მსოფლიოში წარმოებული ჩაის 9%.

შრი- ლანკა აწარმოებს პროდუქციას CTC მეთოდით.

1996 წელს აქ აწარმოეს 258000 ტონა ჩაი. ექსპორტზე გავიდა 234000 ანუ 22% მსოფლიო ექსპორტისა.

ამ ქვეყნის ჩაისათვის მყარი ბაზარია ყოფილი სსრკ-ის ქვეყნები, სირია იორდანია, ემირატები, ირანი.

შრი- ლანკის ჩაი უფრო მუქია, დარჯილინგის ჩაისთან შედარებით და მსუბუქია, ვიდრე ასამისა,

აქ აღინიშნება ნიადაგისა და ჰავის კეთლგავლენა ჩაის გავრცელება- განვითარებისათვის. კლიმატისათვის დამახასიათებელია დიდი ნაირგვარობა.

კუნძულის ორი მესამედი ლეზულობს ტენის ძირითად ნაწილს მხოლოდ ერთი მუსონიდან, ამიტომ გასაკვირი არაა ამ რაიონებისათვის გვალვის არსებობა.

კუნძულის დანარჩენი რაიონები იმყოფება ორი მუსონის გავლენის ზონაში და მდიდრია მცენარეულობით.

არის დამახასიათებელი გარემოება ამ კუნძულზე ჩაის გარცელებისათვის, რაც განპირობებულია მათი ხელსაყრელობით ჩაის კულტურისათვის.

პლანტაციების უმეტესობა აქ განლაგებულია ზღვის დონიდან 800 მეტრზე და ისინი განლაგებულია ციცაბო ფერდობებზე.

პლანტაციების სამრეწველო ფართობები განლაგებულია ცენტრალურ პროვინციებში- მთიანი მასივის ცენტრში. მეჩაიეობის ძირითადი ცენტრებია: კანდი, ნუვარა, ელია, ბადურა და სხვა.

ნიადაგები კლიმატური ნიშნების მიხედვით ორი კლასისაა- ტენიანი და მშრალი.

ჩაის ის ძირითადი ფორმები და ჯიშები, რაც აქ გავრცელებულია და რომელთაც საწარმოო დატვირთვა აქვთ, ღირებულება და მნიშვნელოვანია ამ ქვეყნის ეკონომიკისათვის.

ცეილონის ჩაი ჰიბრიდული წარმოშობისაა, რომელიც უფრო უახლოვდება ასამის ჩაის.

ამ ჯიშის მცენარეებისათვის დამახასიათებელია კარგი განვითარება.

ჯიშის მცენარეებისათვის დამახასიათებელია უფრო დიდი ზომის ფოთლების განვითარება, ვიდრე ჩინური ჩაისათვის.

ის, როგორც დამოუკიდებელი ჯიში, ბუნებრივია, მისი მახასიათებლებით გამოირჩევა, მაგრამ თავი ვერ დააღწია სახეობის მთლიან იზოლირებას და აღენიშნება ნათესაური კავშირი ჩინურ ფორმებთან. ფენოტიპური ნიშნებიდან გამოიყოფა ფოთლის ნიშნები. კერძოდ, ესაა ფოთლის უხეშობა და სუსტად გამოხატული დაძარღვა.

ცვილონის ჰიბრიდების ჩაისათვის დამახასიათებელია ფოთლის საშუალო ზომის განვითარება- 10,0-14,0 სმ სიგრძე და 4-,0-5,0 სმ სიგანე.

როგორც ზემოთ აღინიშნა, ცვილონის ჩაი -*Thea Sinensis* და *Thea Assamica* -ს სახეობებს შორის ბუნებრივი ჰიბრიდია. საქართველოში მას ინდო-ჩინურ ჩაისაც უწოდებენ.

ამ სახეობის ჩაის ბუჩქები სიმაღლეში აღწევენ 3-4 მეტრს. ხასიათდებიან პატარა შტამბით. აქვთ გაშლილი ტოტები.

ფოთლის სიდიდე და ფირფიტა ტიპურ ცვილონის ჰიბრიდს მოგვაგონებს.

ინდო-ჩინურ ჩაის საქართველოში გავრცელების მასშტაბების მიხედვით მეოთხე პოზიცია ეკავა.

ჩაი ცვილონში ძირითადად თესლით მრავლდება.

საინტერესო ისტორია აქვს ჩაის მეთესლეობის განვითარებას ამ ქვეყანაში.

XIX საუკუნის 70-იანი წლებიდან იწყება ფოთოლსაკრეფი პლანტაციების გადაყვანა სათესლეებად, რადგან ჯიშური თვისებების შენარჩუნებას ყურადღება არ ექცეოდა.

შემდეგ დაიწყო სპეციალური სათესლე პლანტაციების გაშენება. აქ, მიღებულია მცენარეთა გაადგილება კვების არით- 3,5x3,5 და 4,4 x4,5 მეტრზე.

კვების ასეთი არე და მცენარეთა ნორმალური მოვლა უზრუნველყოფს მცენარეთა მიღწევას 4-5 მეტრი სიმაღლისათვის, ვარჯის დიამეტრით-3-4 მეტრი.

ცვილონსა და ინდოეთში პრაქტიკაშია უფრო დიდი მცენარეების მისაღებად ცენტრალური ღეროს შეკვეცა.

სათესლედ მიჩნეული მცენარეები ცვილონში ყვავილობენ მთელი წლის განვავლობაში, მაგრამ ყველაზე პროდუქტიული პერიოდია- დეკემბრიდან- მარტამდე.

თესლიც მნიფდება მთელი წლის განვავლობაში და აგროვებენ მას მომნიფების კვალობაზე.

შრი-ლანკაში სათესლე პლანტაციის მოსავლიანობა ერთ ჰექტარზე შეადგენს-2,5- 3,0 ტონას.

კვების არით- 2x2 მეტრზე ჰექტარზე თავსდება 2500 მცენარე. მცენარეთა სიმაღლის ზრდის კვალობაზე მას გამოხშირავენ და რჩება საბოლოოდ -625 ან 400 მცენარე.

პროდუქციის წარმოებისა და ექსპორტის დინამიკა ამ ქვეყანაში ასეთ სურათს გვაძლევს:

1983-1985 წლები -წარმოება 300000 ტონა,ექსპორტი-187000 ტონა;

1993-1995 წელი -წარმოება-240000 ტონა, ექსპორტი-222000 ტონა;

2005- 2008 წელი-წარმოება-285000 ტონა, ექსპორტი-263000 ტონა;

ბოლო დროს ჩაის ექსპორტი იზრდება შრი- ლანკადანაც. ჩაის წარმოებისა და ექსპორტის სამი პერიოდის მონაცემებით ჩაის წარმოება შრი- ლანკაში 85 ათასი ტონით გაიზრდება.

არის სხვა მონაცემებიც, სადაც უთითებენ, რომ პროდუქციის ექსპორტის მნიშვნელოვანი ზრდა მოხდება შრი- ლანკადან -76000 ტონის რაოდენობით.

მოუმზადებელმა რეფორმამ ამ ქვეყანაში დარგი ძლიერ დააზარალა, თუმცა სახელმწიფოს ძალისხმევით მალე გამოსწორდა. ჩაის საწარმოების მოუმზადებლად განკერძოების შედეგად მეჩაიეობა დაღუპვის პირას მივიდა, რის გამოც სახელმწიფო იძულებული შეიქნა მოეხდინა მათი ნაციონალიზაცია და ემართათ იგი, როგორც სახელმწიფოსათვის პრიორიტეტული დარგი, ხოლო აღორძინების შემდეგ, ისევ დაენყო პრივატიზების ხელახალი პროცესი.

შრი- ლანკაში პრივატიზებული ჩაის პლანტაციები და ფაბრიკები სახელმწიფომ უკან გამოისყიდა, აღადგინა წესრიგი, დაანესა კერძო მენარმეების შემზღუდავი რეგულაციები და ისევ გაყიდა კერძო პირებზე.

კენია

აფრიკაში ჩაის ყველაზე დიდი მწარმოებელი და ექსპორტიორია კენია. ჩაის წარმოების კულტურა მათ მიიღეს ინგლისელებისაგან, რომელთაც 1903 წელს აქ გააშენეს ასამის ჩაი. შემდგომ, აქაური გლეხობის თაოსნობით გაჩნდა ჩაის წარმოებები კერიჩოსა და ნანდის რაიონებში.

მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ ინგლისელებმა აქ დააფუძნეს ჩაის წარმოება, მაგრამ მიმდინარობდა ბრძოლა ქვეყნის დამოუკიდებლობისათვის, რაც წარმატებით დასრულდა 1964 წელს.

ამავე წელს დაფუძნდა ჩაის საქმის განვითარების სამმართველო კენიაში და ყავის წარმოების პარალელურად ის მთავარ პრიორიტეტად იქცა. ის ეყრდნობოდა ქვეყნად წვრილ მენარმეებს და იზრდებოდა სწრაფად.

1964 წლიდან ჩაის საქმით დაკავდა 20.000- მდე ჩაის მწარმოებელი წვრილი სანარმო, საერთო ფართით ჩაისა 4,4 ჰა.

90-იანი წლების ბოლოსათვის კენიაში უკვე იყო 270 წვრილი მეურნეობა და 889.000 ჰექტარი პლანტაცია.

თუკი 60-იანი წლებში მუშაობდა ჩაის მხოლოდ ერთი ფაბრიკა, 90-იანი წლებისათვის მან შეადგინა 44 ერთეული და ამუშავებდნენ ისინი 13 რაიონის პროდუქციას.

მეჩაიეობის ძირითადი რაიონი აქ არის კენიის მთიანეთი, რომელიც ზღვის დონიდან 1600-3000 მეტრზეა განლაგებული.

წვიმების სიუხვე, რომელიც ვიქტორიის ტბის სიახლოვეთ რეგულირდება, ხელს უწყობს აქ ხარისხიანი ჩაის მიღებას.

საუკეთესოდ ითვლება იანვრის თვის მოსავალი. აგრეთვე კარგია თებერვლისა და ივლისისაც.

კენიაში უზრუნველყოფილია ჩაის ხარისხიანი და სტაბილური მოსავლის მიღება.

კენიური წარმოების ჩაი, „ორთოდოქსი“ და CTC, რომელიც შეიცავს ჩაის გაუმღელი ფოთლების ფრაქციას, დიდი მოთხოვნით სარგებლობს მსოფლიო ბაზარზე.

კენიის ჩაი იყიდება მომბასისა და ლონდონის აუქციონების მეშვეობით. მისი ძირითადი პარტიები იყიდება ინგლისში, გერმანიაში, ნიდერლანდებში, იაპონიაში. დიდი მოწონებით სარგებლობს ჩაი, კენიური ჩაის კუპაჟით.

დღეისათვის კენიის ჩაის საბჭო კოორდინაციას უწევს 270000 წვილ მენარმეებს, რომლებიც ჩაის მოყვანით არიან დაკავებულნი 110000 ჰექტარზე.

კენიაში პირდაპირ თუ არაპირდაპირ, ჩაის წარმოებითაა დაკავებული 2 მილიონი ადამიანი.

ჩაის წარმოების მოცულობა ამ ქვეყანაში შეადგენს 240000 ტონას. დიდი მთავარი დაბლობის (რიფტის) ორივე მხარეს განლაგებულია მთავარი მასივები ჩაის პლანტაციებისა.

აქ, სამხრეთ დასავლეთში, „ჩაის დედაქალაქ“ კერიჩოში, 1500-2800 მეტრზე ზღვის დონიდან, ბუნებამ შექმნა ჩაის ვეგეტაციისათვის შესანიშნავი პირობები. თბილი წვიმები და ჰაერის მაღალი ტენიანობა (ტბა-ვიქტორიას ახლომდებარეობის გამო) ხელს უწყობს ჩაის ვეგეტაციას მთელი წლის განმავლობაში. მას იღებენ მთელი წლის განმავლობაში, ყოველი 17 დღის გავლის შემდეგ.

ჩაის სულ უფრო მზარდი ხარისხი კენიური ჩაის ავტორიტეტად იქცა.

1966 წელს კენიამ გაუსწრო შრი-ლანკას ჩაის ექსპორტით. მან აწარმოა 257,4 მლნ. კგ ჩაი და ექსპორტზე გაიტანა-244,5 მლნ კგ ჩაი.

კენიის ჩაი ძირითადად იწარმოება CTC ტექნოლოგიით, ხოლო ტრადიციული ტექნოლოგიის წილი ჩაის გადამუშავებაში უმნიშვნელოა.

კენია იკავებს მესამე ადგილს შავი ჩაის წარმოების მოცულობით- ინდონეზიისა და შრი-ლანკას შემდეგ.

ჩაი ამ სახელმწიფოს აძლევს 28%-ს საექსპორტო მოგებისა. მისი ძირითადი კლიენტებია: ინგლისი, ეგვიპტე, პაკისტანი, კანადა ჰოლანდია.

კენიური ჩაი გვავიწოდებს ასამისას. იძლევა მონიტალო ოქროსფერ ნაყენს, ჰარმონიული გემოთი.

მზა პროდუქციის წარმოება -ექსპორტის დინამიკა ამ ქვეყანაში ასეთი სახისაა:1983-1985 წლები -წარმოება 128000 ტონა,ექსპორტი-106000 ტონა;

1993-1995 წელი -წარმოება-222000 ტონა, ექსპორტი-203000 ტონა;

2005- 2008 წელი-წარმოება-300000 ტონა, ექსპორტი-176000 ტონა;

ჩაის წარმოებისა და ექსპორტის სამი პერიოდის მონაცემებით, ჩაის წარმოება კენიაში 172 ათასი ტონით გაიზარდა.

პროდუქციის ექსპორტის მნიშვნელოვანი ზრდა მოხდება კენიიდან -170000 ტონის რაოდენობით.

მეჩაიეობის დარგის ყველაზე ცნობილი ექსპერტების მონაცემებით, ჩაის ექსპორტის მნიშვნელოვანი ზრდა მოხდება იმ ქვეყნებიდან, რომლებშიც მისი მოხმარება, პროდუქციის წარმოებასთან შედარებით მცირეა.

ასეთი ქვეყნების რიცხვს ეკუთვნის კენია, რომელიც მსოფლიოში ჩაის ყველაზე დიდი ექსპორტიორია.

კენიაში ჩაის პლანტაციების გაშენების სამუშაოებს სახელმწიფო აფინანსებს.

ამ ქვეყანაშიც ყალიბდება ჩაიზე მოთხოვნილების ზრდის ტენდენცია.

ნიშანდობლივია, რომ ჩაის ექსპორტში დანიშნულების გარდა იქნება დარგის განვითარების პერსპექტივებიც, რომელიც უპირატესად სახელმწიფოს მიერაა მხარდაჭერილი.

1.4.-ქართული მეჩაიეობა

ძვირფასი საგემოვნო და პროფილაქტიკური თვისებების გამო ჩაის კულტურა ჩინეთის ნაციონალური სასმელი გახდა და გაცდა მის ფარგლებს - იქცა რა საერთაშორისო ვაჭრობის საგნად.

ჩაის მსოფლიოს მრავალ ქვეყანაში აშენებენ, სადაც კი ამ მცენარისათვის საჭირო ნიადაგურ-კლიმატური პირობები არსებობს.

ძირიდადი მახასიათებელი, რამაც ამ მცენარის ნედლეულით მოსახლეობის ცხოველი დაინტერესება გამოიწვია, არის მასში ალკალოიდების სასარგებლო ჯგუფის არსებობა, რომელიც ალადგენს ენერგიას, ხსნის დაღლილობას, სასარგებლოდ მოქმედებს ნერვულ სისტემაზე, ხსნის თავის ტკივილს, სასარგებლოდ მოქმედებს ორგანიზმში მიმდინარე ბიოქიმიურ პროცესებზე.

ჩაის ღირსებები განპირობებულია მისი ბიოქიმიური მაჩვენებლებით. მასში კოფეინის შემცველობა -2,3-5 %ია. ტანინის შემცველობა მწვანე ჩაიში 20-30%-ია, შავში კი-15-18%. რაც შეეხება პოლისაქარიდებსა და ცილებს, მათი შემცველობა შესაბამისად-10-12 და 19-20%-ია.

თანამედროვე ბიოქიმია აფიქსირებს ჩაის მზა პროდუქციაში მნიშვნელოვანი შენაერთისა და ელემენტის არსებობას. ესე-

ნია-ეთეროვანი ზეთები, ალკალოიდები, ცილოვანი ნივთიერებები, კოფეინი, ვიტამინები, პიგმენტები, ფერმენტები, მიკრო და მაკროელემენტები და მრავალი სხვა.

საინტერესოა ამ კულტურის ნაყენში შემავალი კომპონენტების ურთიერთმეხამება იმ ბიოლოგიური კომპლექსის შესაქმნელად, რომელსაც ანალოგი არ მოეძებნება.

ჩამოთვლილი და სხვა თვისებების გამო ჩაიმ მსოფლიოში დაიმკვიდრა სახალხო სასმელის სახელი.

ყოფილ საბჭოთა კავშირში საქართველო ჩაის წარმოებით პირველ პოზიციაზე იყო. დარგი დასავლეთ საქართველოს სოფლის მეურნეობის მაპროფილებელი იყო და დიდი ადგილი ეკავა სახალხო მეურნეობაში.

საქართველოში მეჩაიეობა, სახელმწიფოს ძალისხმევით, მოკლე პერიოდში იქცა ეკონომიკის ერთ-ერთ წამყვან ინდუსტრიულ დარგად.

მეჩაიეობა წარმოების პროცესის თავისებურებების გათვალისწინებით წარმოადგენს დარგს, რომელიც ყველაზე მეტად ასაქმებს ხალხს და ინტეგრირებული წარმოების პროცესში შესაძლებელს ხდის ყველაზე მაღალი ანაზღაურების მიღებას.

ჩაის კულტურას უდიდესი დამსახურება მიუძღვის საქართველოს აყვავებაში. ჩაი ქართველი ხალხის სიამაყედ იქცა. იგი მოსახლეობის მატერიალურ-კულტურული დონის ამაღლების ერთ-ერთი ძირითადი ნყარო იყო.

საქართველოს სახალხო მეურნეობაში მემცენარეობიდან მიღებული შემოსავლის 49,3% ჩაიზე მოდიოდა, რაც საგრძნობლად მაღალი იყო ყველა დანარჩენი შრომატევადი და მაღალშემოსავლიანი კულტურებიდან მიღებულ შემოსავალთან შედარებით.

საქართველო მეჩაიეობის ყველაზე ჩრდილოეთი ქვეყანაა. მიუხედავად ამისა, ქართული ჩაი გამოირჩევა მისთვის დამახასიათებელი განსხვავებული თვისებებით, რასაც ქართველი მეცნიერები დღისა და ღამის ტემპერატურას შორის დიდი სხვაობით ხსნიან.

საქართველოში ჩაის ბუჩქებს, განსხვავებით მეჩაიეობის კლასიკური ქვეყნებისაგან, არ სჭირდებათ მავნებლებისა და დავადებების წინააღმდეგ საბრძოლველად ქიმიური საშუალებების მრავალჯერ გამოყენება. ქართული მეჩაიეობა იმითაცაა განსხვავებული, რომ კლიმატური პირობების გამო ჩაი ექვსი თვის განმავლობაში იკრიფება.

ჩაის ბუჩქი, რომლის ფესვებიც ღრმად ჩადის ნიადაგში, იცავს მას წყლისმიერი ეროზიისაგან.

მცენარის გაშენებას ფერდობებზე გარკვეული რისკიც ახლდა-ეროზიული პროცესების შესაძლო გააქტიურების გამო.

პრაქტიკამ სანინააღმდეგო დაადასტურა, ოღონდ საჭირო იყო გარკვეული პირობების დაცვა - უნდა გაეშენებინათ ჩაი ფერდობებზე გარდიგარდმო - შპალერული წესით.

ჩაის პლანტაციების უმრავლესობა გაშენებულია გორაკ-ბორცვიან ადგილებში. ჩვენთან პლანტაციების ფართის საერთო რაოდენობიდან 26 ათასი ჰა (40%), გაშენებულია ვაკე და 8 გრადუსამდე დაქანებულ ფერდობებზე, 8 და 20 გრადუსს შორის იყო 20 ათასი ჰექტარი ანუ-33,0%, 20 გრადუსზე ზემოთ გაშენებული იყო - 20,4 ათასი ჰა პლანტაცია, ანუ საერთო რაოდენობის 27%.

ამრიგად, 66,7 ათასი ჰექტარი ფართობიდან 40,4 ათასი ჰა ანუ 60%, 8-30 გრადუსი ქანობის ფერდზეა.

70-იან წლებში საქართველოში ფაქტობრივად ამოიწურა ჩაის გასაშენებლად ვარგისი ფართობები.

მეჩაიეობასა და მის მომსახურე დარგებში დასაქმებული იყო 180 ათასზე მეტი ადამიანი. ჩაი ოჯახების, რაიონების, სახელმწიფოს ბიუჯეტის შემოსავლის მნიშვნელოვან წყაროს წარმოადგენდა. მეჩაიეობა საზოგადოებრივ მეურნეობებში, მაღალი შემოსავლიანობის გამო, სხვა დარგების მიმართ ლოკომოტივის როლს ასრულებდა.

მას სოციალური დარგის სტატუსი ჰქონდა.

უნდა იქნას მხედველობაში მიღებული ისიც, რომ სხვა კულტურების გაშენება იქ, სადაც ჩაია გაშენებული, შეზღუდულია ნიადაგის მაღალი მჟავიანობის გამო.

საინტერესოა აგრეთვე ჩაის მცენარე, როგორც ნიადაგის ნაყოფიერების ამაღლების გარანტი.

ხანგრძლივი განოყიერებით ჩაის პლანტაციაში იზრდება მიკროფლორული აქტივობა. ასეთ პლანტაციებში გაცილებით მეტია სასარგებლო მიკროფლორა, ვიდრე ჩვეულებრივ ყამირზე ან გაენრებულ ნიადაგში.

ჩაის მცენარის ქვეშ ნიადაგი ნაკლებად განიცდის ფიზიკო-ქიმიურ ცვლილებებს - ნორმაშია ტენისა და ტემპერატურის მაჩვენებლები.

ცალკე აღნიშვნის ღირსია ისიც, რომ ჩაის კულტურა იძენს ეკოლოგიურ მნიშვნელობასაც. ეს კი დასავლეთ საქართველოს ბუნებრივ-ეკოლოგიურ პირობებს უნდა დაუკავშირდეს.

საქართველოში მეჩაიეობა ეკონომიკური შედეგების გამო მალე გახდა პოპულარული. ჩაის ინტენსიური გაშენება სახელმწიფოს ინიციატივითა და ეკონომიკური წახალისების გამოყენებით დაიწყო გასული საუკუნის 30-იან წლებში. წელიწადში საშუალოდ 7,5 ათასი ჰექტარი შენდებოდა. 1940 წელს ჩაის ნარგაობამ 47, ხოლო 1985 წელს - 67,7 ათასი ჰექტარი შეადგინა. ჩაის პირველადი ფაბრიკების რიცხვი შესაბამისად - 37 და 79 იყო.

ჩვენთან ძირითადად ჩაის ჩინური ჯიშები შენდებოდა. ქართულ სელექციურ ჯიშებს საერთო ფართობის 20-22% ეკავა.

მეჩვიდმეტე საუკუნის პირველ ნახევარში(1638) რუსეთის მეფის სასახლე გაეცნო ჩაის, როგორც სასმელს. მეთვრამეტე საუკუნეში კი ჩაი იყიდებოდა მოსკოვის სავაჭროებში.

მზა ჩაისათვის რუსეთის იმდროინდელი მთავრობა დიდძალ ფულს ხარჯავდა- შემოჰქონდათ რა ყოველ წელს დიდი რაოდენობით ჩაი.

პირველსაწყისად შესყიდვა ხდებოდა გაცვლითი სახით. ფულზე შესყიდვა ჩაისა გვიან დაიწყო.

ლიტერატურაში რუსეთის ტერიტორიაზე ჩაის შემოტანის საწყისად მიჩნეულია 1815 წელი. ეს ის დროა, როცა ნიკიტის ბოტანიკურ ბაღში დარგეს ვილმორენების (პარიზი) ფირმიდან მიღებული მცენარეები. ეს ცდა იყო უშედეგო, რადგან მცენარეები

დაიღუპნენ და განმეორებით შემოიტანეს 1833 წელს. ჩინეთიდან მიღებული ნერგები მაინც ვერ დამკვიდრდა იქ.

ჩაის პირველი ბუჩქები საქართველოში XIX საუკუნის პირველ ნახევარში შემოიტანეს გამოსაცდელად, ხოლო სამრეწველო პლანტაციების გაშენება გასული საუკუნის 30-იან წლებში დაიწყო.

საქართველოში სანარმოო გავრცელება აქვს ჩინური ჩაის ორ სახესხვაობას - ჩინურსა და იაპონურს, ხოლო სელექციაში იყენებენ ასამის სახესხვაობიდან - მანიპურსა და ცეილონის ჰიბრიდებს.

როგორც მივუთითეთ, ჩაის მცენარის სამშობლოდ ჩინეთი ითვლება. მისი გენიალოგია აქ უკავშირდება სამხრეთ-დასავლეთ ნაწილის მაღალმთიან რაიონებს: იუნანს, სიჩუანს, გუიჯოუსა და სხვა პროვინციებს.

საქართველოში ჩაის მოხმარების საწყისად მკვლევარები მე-16-18 საუკუნეებს მიიჩნევენ, რადგან ამ პერიოდში იწყება სავაჭრო ურთიერთობა ინდოეთთან.

ჩვენთან ჩაის მცენარის შემოტანის საწყისად - 1815 წელი ითვლება (ნიკიტის ბოტანიკური ბაღი).

საქართველოში ჩაის მცენარის შემოტანის პერიოდად რამდენიმე თარიღია დასახელებული ლიტერატურაში - 1830, 1833, 1842, 1845, 1848 წელი.

ნიკიტის ბოტანიკურ ბაღში დაცული შრომების მიხედვით ჩაის ნერგი ნიკიტის ბოტანიკური ბაღიდან შემოიტანა სოხუმის ბოტანიკურმა ბაღმა - 1842 წელს, ხოლო 1847 წელს კი ჩაის რამდენიმე სახესხვაობა გაუგზავნიათ ოზურგეთის სააკლიმატიზაციო სადგურში, სადაც მათ კარგად იხარეს.

აღნიშნული სადგურიდან ჩაის ნერგები გადაუტანიათ 1857 წელს - გორაბერეჟოულში (ჩოხატაურის რაიონი) - მიხეილ ერისთავის ბაღში.

სოხუმის ბოტანიკური ბაღიდან 1840-49 წლებში ნერგები ნაუღლიათ ზუგდიდში-დავით დადიანის ბაღში.

საქართველოში ჩაის კულტურის პერსპექტივებზე ყველაზე სწორი, პირველი დასკვნა მოგვცა მიხეილ ერისთავმა - 1860

ნელს. მანვე საკუთარი წარმოების ჩაის ნიმუშები წარადგინა პეტერბურგში -რუსეთის სასოფლო-სამეურნეო გამოფენაზე -1861,1862,1863 წლებში და თბილისში - კავკასიის სასოფლო-სამეურნეო საზოგადოებაში -1862,1863,1864 წლებში.

ქართული ჩაის დამზადების შემდეგი ცდა ეკუთვნის გამოჩენილ რუს მეცნიერს - ა. ბუტლეროვს -1885 წელს და ა. სოლოვ-ცოვს -1890 წელს, ჩაქვში მიღებული ნედლეულიდან.

1899 წელს საუფლისწულო მამულის ჩაის ფაბრიკამ პირველი პროდუქცია გამოუშვა.

1900 წელს ქართულმა ჩაიმ მსოფლიო გამოფენაზე პარიზში ოქროს მედალი დაიმსახურა.

1872 წელს საქართველოში, კავკასიის სასოფლო-სამეურნეო საზოგადოების მხარდაჭერით, ჩამოყალიბდა სააქციონერო ამხანაგობა, რომელმაც კალკუტიდან მოიწვია ჩაის ცნობილი სპეციალისტი -ვალტერ ლაიელი. მან, თან ჩამოიტანა ჩაის რამდენიმე სახეობისა და ფორმის თესლი და ნერგები.

საქართველოში ჩაის პლანტაციის გაშენების პარალელურად ეწყობა ნედლეულის გადამამუშავებელი პატარა ქარხანა -სალიბაურში.

ჩვენში ჩაის ფართობების გაზრდით დაინტერესდა საუფლისწულო უწყება და მისი სახსრებით 1895-96 წლებში მოეწყო ექსპედიცია პროფესორ ა. კრასნოვისა და აგრონომ ი. კლინგენის ხელმძღვანელობით - ინდოეთში, შრი-ლანკაზე, ჩინეთსა და იაპონიაში. ექსპედიციამ, სხვა კულტურებთან ერთად, ჩამოიტანა 6000 ცალი ჩაის ნერგი და რამდენიმე ტონა თესლი. ნერგები დარგეს და თესლი დათესეს ჩაქვში - საუფლისწულო მამულში. ნელი ტემპით, მაგრამ მაინც გაიზარდა ჩაის პლანტაციის ფართობი საუფლისწულო მამულში და მან - 546 ჰექტარს მიაღწია.

საქართველოში მეჩაიეობის დარგში დიდი დამსახურება მიუძღვის ერმილე ნაკაშიძეს, რომელიც 1896 -1905 წლებში მუშაობდა მინათმოქმედების დეპარტამენტში- აგრონომ -ინსპექტორად და ხელმძღვანელობდა ჩაის გავრცელებას საქართველოში, ხოლო 1905 წლიდან მუშაობდა ოზურგეთის საცდელ სადგურში.

ამ სადგურის ბაზაზე 1930 წელს შეიქმნა სრულიად საკავშირო სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტი, რომელმაც ფასდაუდებელი როლი შეასრულა ჩაისა და სხვა სუბტროპიკული კულტურების კვლევის, წარმოებაში დანერგვისა და პოპულარიზაციის საქმეში - საქართველოსა და მის ფარგლებს გარეთ.

მიუხედავად იმისა, რომ ყოფილი სსრკ - ახალი რაიონი იყო მაჩაიეობისა მსოფლიოში - მან პირველი ადგილი დაიკავა ჩაის კულტურის აგროტექნიკის, სელექციის, მექანიზაციისა და ტექნოლოგიის დამუშავების საქმეში.

საქართველოში მეჩაიეობის პირველი მძლავრი მეურნეობა შეიქმნა ჩაქვის ბაზაზე - 1893 წელს. ამ მეურნეობის ბაზაზე იყო აგრეთვე სხვა სუბტროპიკული კულტურებიც.

ჩაის კულტურის გავრცელებისა და მეურნეობრიობის აღმავლობა უკავშირდება მეოცე საუკუნის 30-იანი წლების დამდეგს.

უფრო ადრე, 30-იან წლებამდე, შეიქმნა აქციონერული საზოგადოება-„ქართული ჩაი“. საზოგადოებას ძალზე დიდი ფულადი სახსრები გამოეყო ჩაის კულტურის განვითარებისათვის.

შემდგომ წლებში დასახელებულმა საზოგადოებამ ტრანსფორმირება განიცადა ორჯერ და გადაკეთდა საკავშირო გაერთიანებად(1931), ხოლო გვიან- იმავე სახელდების საკავშირო ტრესტად.

შემდგომ, მართვის სრულყოფისა და საქმიანობის კონკრეტიზების მიზნით, ტრესტი-„საქართველოს ჩაი“ გაიყო ორ ტრესტად: „ჩაის მეურნეობების ტრესტად“ და ტრესტად -„საქართველოს ჩაი“.ეს უკანასკნელი მოწოდებული იყო გადამამუშავებელი სისტემის სრულყოფისათვის.

ყოფილი სსრკ-ის ჩაის მრეწველობის ორ რეგიონში - კრასნოდარის მხარესა და აზერბაიჯანშიც შეიქმნა მსგავსი ორგანიზაციები.

ჩაის კულტურის გაფართოების სტიმულირების მიზნით მთავრობის მიერ ხორციელდებოდა სერიოზული ფინანსური და მატერიალური მხარდაჭერა. გატარებული ღონისძიებების ჩამონათვალი(გრძელვადიანი სესხები გლეხობისათვის,წამახა-

ლისებელი ღონისძიებანი, უფასო აგრონომიული მომსახურება, თესლითა და სასურსათო პროდუქტებით მომარაგება) ამისი ნათელი მაგალითია.

საქართველოში ფართოდ გაჩაღდა ჩაის სპეციალიზებული მეურნეობების ორგანიზება. სულ რაღაც მცირე ხნის მანძილზე (1927-32) 13 მსხვილი მეურნეობა გაჩნდა (ოჩხამური, ნასაკირალი, აჩიგვარა, ლაითური, ხეცერა, ნალენჯიხა, მოქვი და სხვა).

განსხვავებული იყო მიდგომა მათი ფუნქციონირებისადმი, რაც დარგის შემდგომი წარმატებული განვითარების გარანტი გახდა.

პირველსაწყისად ორიენტირი აიღეს ვიწრო დარგობრივ პრინციპზე, ხოლო შემდგომ, გზა დაუთმეს ძირითად დარგებთან ერთად, დამხმარე დარგებისა და დამატებითი ხასიათის სამეურნეო წამოწყებების მშენებლობას.

დარგის გაფართოებამ დღის წესრიგში დააყენა სათესლე მასალით უზრუნველყოფის საკითხი. მის სასწრაფო და ეფექტურ გადაჭრაზე დიდად იყო დამოკიდებული დარგის შემდგომი წარმატებული ფუნქციონირება.

დროებითი სათესლე დანიშნულების მეურნეობებად გადაკეთდა ამ მიზნით სალიბაურისა და ჩაქვის ჩაის საფოთლე დანიშნულების მეურნეობები.

გატარდა ღონისძიებები სათესლე მასალით მეურნეობების უკეთ უზრუნველყოფისათვის. ამ მიზანს ემსახურებოდა რიგი მეურნეობების ფარგლებში ჯიშური სათესლეების მოწყობა. იმხანად ასეთი სათესლეების საერთო ფართობი 310 ჰექტარზე მეტს შეადგენდა.

მიხედვად იმისა, რომ ამ გზაზე ქმედითი ღონისძიებები ტარდებოდა, სათესლე მასალით უზრუნველყოფა ბოლომდე მაინც ვერ ხერხდებოდა და სახელმწიფოს უხდებოდა დამატებითი ხარჯების გაღება საზღვარგარეთიდან (ჩინეთი, იაპონია) თესლის შემოტანისათვის.

დასავლეთ საქართველოს ტენიან სუბტროპიკულ ზონაში თანდათან გაფართოვდა ჩაის გავრცელების არეალი და იგი გასცდა აჭარა- გურიის ფარგლებს (სამეგრელო, აფხაზეთი, იმერეთი).

ბუნებრივია, ჩაის წარმოების ასეთი რეგიონების შემომატებამ დამატებითი შემოსავლების წყარო გააჩინა საქართველოში.

საქართველოში ჩაის ფართობების ზრდა მიმდინარეობდა თანდათან, გარკვეული კანონზომიერებით, იმ ანგარიშით, რომ გაზრდილიყო დარგის ეფექტურობა.

საქართველოში ჩაის ფართობების რაოდენობაზე, საერთო მოსავალსა და მოსავლიანობაზე წარმოდგენას გვაძლევს ცხრილიN5.

ცხრილიN5.

წარგაობების ფართობები, ჩაის საერთო მოსავალი და საშუალო მოსავლიანობა 1913-1975 წლებში

წლები	პლანტაციის ფართობი (ათასი ჰა)	საერთო მოსავალი, ტონა	საშუალო საპექტარო მოსავლიანობა, კგ.
1913	0,9	550	610
1917	1,0	420	-
1921	1,0	550	540
1922	1,2	950	790
1928	35	1,060	-
1932	25,5	1,600	-
1936	37,2	15700	2060
1940	49,6	51,300	2290
1950	48,6	83,700	2080
1960	55,6	156,800	3190
1965	62,6	186,100	3660
1968	63,1	216,200	4130
1969	63,2	231,600	4390
1970	64,8	258,900	4750

1971	65,6	265,900	4830
1972	66,7	276,000	4830
1973	66,7	290,000	5000
1974	66,3	312,000	5300
1975	66,5	335,000	5500

X ცხრილი შედგენილია საქართველოს სტატისტიკის დეპარტამენტის მონაცემების მიხედვით.

გადამამუშავებელი მრეწველობა ერთ-ერთ გადამწყვეტ როლს თამაშობდა დარგის განვითარების გზაზე. ჩაის ფაბრიკების რიცხოვნობა ზრდას თან სდევდა მათი შეიარაღების სრულყოფა და ტექნოლოგიური ხაზების წარმადობის დახვეწა.

ახალი ფაბრიკების მშენებლობა საქართველოს მეჩაიეობისათვის დაიწყო 1926 წელს. ამ პერიოდისათვის ფაბრიკების მშენებლობით გამოირჩა გურიის რეგიონი. 1926 წლით თარიღდება შრომისა და აცანის ჩაის ფაბრიკების ექსპლუატაციაში შესვლა.

უფრო გვიან, 1927 წელს, აჭარაში ამოქმედდა ბობოყვათის ჩაის ფაბრიკა. შედარებით უფრო გვიანდელი პერიოდისაა (1930) ჩაქვის, ზუგდიდისა და გალის ფაბრიკები, აგრეთვე ნატანების ჩაის ფაბრიკაც.

1930 წლის დამდეგისათვის საქართველოში ჩაის ფაბრიკების საერთო რაოდენობა შეადგენდა 10-ს.

რაც შეეხება პერიოდს 1932 წლისათვის, ამ დროისათვის პირველადი ჩაის ფაბრიკების რაოდენობა იყო-14. საგრძობლად გაიზარდა წარმადობის ფონზე ფაბრიკების რაოდენობა სულ რაღაც ხუთიოდე წლის განმავლობაში და შეადგინა 36 ერთეული (1937). მათ რიცხვში შედიოდა ანასეულისა და ჩაქვის ჩაის საწნეხი ფაბრიკებიც.

სახელმწიფოს მზუნველობით ყველაფერი კეთდებოდა ნაკვეთების ბიოპროდუქტიულობის გაზრდისათვის, რაც ბუნებრივია, მზა პროდუქციის რაოდენობის გაზრდაზეც პირდაპირ მოქ-

მედებდა. გადამამუშავებელი მრეწველობის სინქრონული მუშაობა უზრუნველყოფდა მოსავლის უდანაკარგოდ გადამამუშავებას.

ახალი მოთხოვნები ახალ გამოწვევებს კარნახობდა. უახლესი პერიოდისათვის (1940 წლამდე) ნავარაუდები იყო 11 ახალი ფაბრიკის გაშვება ექსპლუატაციაში. ეს ეხებოდა პირველადი გადამამუშავებისა და ზუგდიდის აგურა ჩაის სანწებ ფაბრიკასაც.

ფაბრიკების მშენებლობას განსაკუთრებული ყურადღება მიექცა ომის შემდგომ პერიოდში. ახალი რიგის ფაბრიკების მშენებლობა დაიწყო 1943 წლიდან. მანამდე, ლესიჭინესა და კოჩარაში განახლდა დაკონსერვებული მშენებლობები.

1949 წელს გაუშვეს ექსპლუატაციაში კოჩარისა და ინგირის ფაბრიკები. ერთი წლის შემდეგ, 1950 წელს უკვე მოქმედებდა ფაბრიკები მუხაესტატეში, გურიანთაში, ლესიჭინეში.

1951 წელს კი ფაბრიკები მოქმედებდა აჭყვაში, ჭუბურხინჯში, ბახვში, განახლებაში, გუბში, საჯიჯაოში და ნალენჯიხაში (მეორე ფაბრიკა).

ყოველი წელიწადი აღინიშნებოდა მატერიალური ბაზის გაუმჯობესებით - ჩაის გადამამუშავებისათვის. ესაა პერიოდები 1952- 1954 წლებისა.

1952 წელს მწყობრში ჩადგა ფაბრიკა კინდლში, სენაკსა და ორჯონიკიძეში (ზუგდიდი).

1953 წელს ფაბრიკები მოქმედებდა ხელვაჩაურში, ბაილეთში, ოფურჩხეთსა და ზუგდიდში (მეორე ფაბრიკა).

უფრო გვიანდელი პერიოდისაა ოქუმისა (1954) და ჯვარის (1955) ჩაის ფაბრიკები.

მოსავლიანობის ზრდის კვლობაზე უნდა გაზრდილიყო ფაბრიკების მშენებლობა და, როგორც მოსალოდნელი იყო, ეს ასეც მოხდა.

1980 წლისათვის საქართველოში პირველადი გადამამუშავების თითქმის ცხრა ათეულამდე ფაბრიკა იყო (88 ერთეული).

ბუნებრივია, დიდი იყო სანარმოო სიმძლავრე, რაც ფაბრიკების წამადობის მაჩვენებელი იყო. წლიური სიმძლავრე 575 ათასი ტონა იყო, სადღეღამისო კი-10800 ტონა.

1985 წლისათვის საქართველოში პირველადი გადამუშავების 93 ერთეული ფაბრიკა იყო.

იმ პერიოდისათვის მუშაობდა პირველადი გადამუშავების 32 მიკროფაბრიკა, რომლებიც ნახევარფაბრიკატს ამზადებდნენ. ისინი შენდებოდა უშუალოდ პლანტაციების გვერდით, ნედლეულის ხარისხის უზრუნველყოფის მიზნით.

1990 წლისათვის გეგმით გათვალისწინებული იყო 105 ერთეული, 1995 წლისათვის -115, ხოლო 2000 წლისათვის კი-122 ერთეული პირველადი გადამუშავების ფაბრიკის მშენებლობა. საქართველოს ჩაის მრეწველობის სისტემის ფაბრიკების რაოდენობის დინამიკა ასეთ სურათს გვაძლევს (ცხრილი N 6):

ცხრილი N 6

ჩაის ფაბრიკების რაოდენობა საქართველოში

წელი	ფაბრიკების რაოდენობა
1926	5
1930	10
1935	28
1940	35
1955	60
1959	65
1970	73
1972	77
1973	78
1975	82

საინტერესოა წარმოებულ მზა ჩაის რაოდენობის დინამიკა წლების მიხედვით. გარკვეული პერიოდის განმავლობაში რაოდენობრივი ზრდა მზა პროდუქციისა, მიმდინარებდა ხარისხობრივი მაჩვენებლების ზრდის ხარჯზე. მოგვიანებით, ჩაის ხარისხის მკვეთრი დაცემა განპირობებული იყო სხვა მიზეზებით.

რაც შეეხება წარმოებულ პროდუქციაში პროდუქციის სახეთა წილობრივ რაოდენობას, ის ასე წარმოგვიდგება: 60% -შავი ბაიხის ჩაი, ხოლო 40%- მწვანე ჩაი.

ცხრილი N 7

ჩაის მზა პროდუქციის წარმოების დინამიკა საქართველოში

წელი	მზა პროდუქცია (ათასი ტონა)
1928	0,3
1932	0,5
1937	6,4
1940	11,1
1945	4,5
1950	20,2
1955	28,7
1960	38,2
1965	45,8
1969	57,2
1970	63,9
1972	66,0
1973	70,0
1975	84,0

პერსპექტივაში(70-იანი,80-იანი წლები)გავალისწინებული იყო დარგის განვითარება იმ ანგარშით, რომ ის უფრო ფართოდ განვითარებულიყო და დიდი წვლილი შეეტანა სახალხო მეურნეობაში, ფულადი შემოსავლების გაზრდაში. ორიენტირი კეთდებოდა როგორც ფართობების გაზრდაზე, ასევე მოსავლი-

ანობის გადიდებაზე. ეს უკანასკნელი კი წარმოებაში მოწინავე ტექნოლოგიის დანერგვაზე და მოსავლიანი ჯიშების გამოყვანა - დანერგვაზე იყო დამოკიდებული.

სათანადო ორგანოების გადაწყვეტილებით საქართველოში იმხანად (1971-85 წლები) ნავარაუდები იყო პლანტაციების გაშენება 25-26 ათას ჰექტარზე. ამ რაოდენობის ფართობზე პლანტაციების გაშენება დაიყო ეტაპებად, რომელთა განხორციელება შესაძლებელი იყო დიდი წარმატებით. კერძოდ - 6,5 ათასი ჰა უნდა გაშენებულიყო 1971-75 წლებში, ხოლო 1976-80 წლებისათვის უნდა გაშენებულიყო 6,5 ათასი ჰა. განსხვავებული იყო გასაშენებელი ფართობის რაოდენობა 1981-85 წლებში და ის შეადგენდა - 12 ათას ჰექტარს. ეს კეთდებოდა იმ ანგარიშით, რომ ჩაის პლანტაციების ფართობებს მიეღწია 1975 წლისათვის 68 ათასი ჰექტარისათვის. 70 ათასამდე უნდა ყოფილიყო 1980 წლისათვის, ხოლო 1985 წლისათვის უნდა გადაეჭარბებინა 82 ათასი ჰექტარისათვის.

კარგი იყო დასახული პერსპექტივებისათვის ხორცის შესხმა, რაც ერთობ ნაადგებოდა ჩვენს სუბტროპიკულ სოფლის მეურნეობას და, ზოგადად, სახალხო მეურნეობასაც.

საბოლოო ანგარიშით ხარისხოვანი ნედლეულის ყოველწლიური წარმოება უნდა გაზრდილიყო 300 ათას ტონამდე.

ძირითადი მასივი, რომელზეც ეს ფართობები უნდა გაშენებულიყო, იყო კოლხეთის დაბლობის ჩაისათვის გამოსადეგი ზონები, სადაც კულტურ-ტექნიკური ღონისძიებების მთელი კასკადი იყო ამუშავებული. ძირითადი ორიენტირი კეთდებოდა ამ დაბლობის მასივებზე - ფართობით - 30-40 ათასი ჰექტარი.

საყოველთაო აღნიშვნის ღირსია საქვეყნოდ ცნობილი ქართველი სელექციონერი - აკადემიკოსი ქსენია ბახტაძე, რომელმაც ჩაის ცნობილი ჯიშები გამოიყვანა.

საყოველთაო ყურადღებას იმსახურებს ჩაის პლანტაციებში შრომატევადი სამუშაოების მექანიზებისათვის ქართველი სპეციალისტების მიღწევები.

ქართველი კონსტრუქტორების დიდი მიღწევა იყო ჩაის მექანიზებული წესით საკრეფის მანქანების შექმნა („საქართველო“ და „ჩა-900“), რომელთაც მსოფლიო აღიარება მოიპოვეს.

სურ.1.ჩაის საკრეფი მანქანა-„საქართველო“

სურ.2. ჩაის საკრეფი მანქანა-„ჩა-900“

უნდა აღინიშნოს, რომ შრომატევადი პროცესების მექანიზაციისათვის ზრუნვა დაიწყო პირველივე დღეებიდან.

1930-40 წლების პერიოდი ხასიათდება საცდელ-საკონსტრუქტორო ბიუროების მუშაობის ფართოდ გაშლის პერიოდად.

ჩაის კულტურისათვის მოწინავე აგროტექნიკის შემუშავების, ნედლეულის გადამუშავების პროცესების მექანიზებისათვის ქართველი სპეციალისტები შრომას არ იშურებდნენ და მათ მსოფლიოში ანგარიშსაც უწევდნენ.

საწარმოო პროცესების მექანიზაციის პრობლემების გადაჭრით იყვნენ დაკავებულნი სოფლის მეურნეობის მექანიზაციისა და ელექტრიფიკაციის სამეცნიერო-საწარმოო გაერთიანება-, „საქსოფლმანქანათმშენი“, საქართველოს სუბტროპიკულ მეურნეობის ინსტიტუტი, ჩაისა და სუბტროპიკულ კულტურათა საკავშირო სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტი და სხვა.

დარგის ცნობილი წარმომადგენლები არიან-პ. სკორინი, კ. ამირაჯიბი, შ. კერესელიძე, ნ. კოსტავა, რ. მახარობლიძე, ნ. გაბუნია და სხვები.

მეჩაიეობის დარგი უზრუნველყოფილი იყო სამეცნიერო-კვლევითი, სასწავლო უმაღლესი და საშუალო სპეციალური სასწავლებლების, სამეცნიერო ლაბორატორიების, საკონსტრუქტორო ბიუროების, მანქანათმშენებელი და სარემონტო ქარხნების, ჩაის გადამამუშავებელი ავტომატიზებული საწარმოების ფართო ქსელით, შრომის ანაზღაურების მოწესრიგებული სისტემით.

ჩაის ფოთლის კრეფის მობილური მანქანების შექმნას წინ მრავალმხრივი მოსამზადებელი პერიოდი უძღოდა.

ჩაის ფოთლის კრეფისათვის მუშახელის დაქირავება და მასთან არსებული სიძნელეები გარკვეული შემაფერხებელი ფაქტორი იყო პლანტაციის ფართობების შემდგომი ზრდისათვის.

ბუნებრივია, პროცესების მექანიზაცია ძალზე ღირებული რამ იყო.

დარგში მომუშავე კონსტრუქტორებისა და სპეციალისტების მთელი არსენალი წარიმართა ამ პროცესების მოგვარებისათვის.

ბუჩქზე არსებული ყლორტების გაუხეშების გამო ამ პრობლემის გადაწყვეტა ადვილი არ იყო.

უნდა აღინიშნოს რომ ფოთლის მექანიზებული კრეფის კონცეფცია წინააღმდეგობას ნააწყდა მანამ, სანამ მანქანები შეიქმნებოდა. უფრო მეტიც - ზოგიერთი საერთოდ წინააღმდეგიც კი იყო. არგუმენტად მოსავალში უხეში მასის არსებობას ასახელებდნენ.

შემდგომი წარმატებული ნაბიჯი შერჩევითი კრეფის აპარატის შექმნა იყო. აპარატით კრეფისას ფრაქციები დიდად არ ჩამორჩებოდა ხელით ნაკრეფ პარტიას. მართალია, მასში იყო უხეში და არასაკმარისი ხარისხის ფოთლების მასა.

დღის წესრიგში დადგა მექანიზებული კრეფის წარმატების საკითხი. ამ დროს, კრეფის პროცესის დამთავრების შემდეგ ბუჩქებზე რჩებოდა მოუკრეფავი მასის გარკვეული რაოდენობა, რაც ზოგჯერ 35-45% იყო.

კრეფის მექანიზაციის პროცესმა გარკვეული დონით იმოქმედა მოსავლიანობაზე და დადგინდა, რომ მექანიზებული წესით კრეფისას მოსავლიანობის კლება აღინიშნა 15-39%-ით. ეს უკანასკნელი მცენარის რეგენერაციის პროცესის კლებას უნდა მიენეროს, მოსავლის მექანიზებული კრეფის პროცესში.

იმ დროს აზრი ისეთი იყო, რომ იმ ეტაპისათვის მექანიზებულ კრეფის მაჩვენებლები არ იყო შტამბეჭდავი და გამორიცხავდა მექანიზებული კრეფის გაფართოებას.

ამ აზრის მიმდევრების მთავარი არგუმენტი ის იყო, რომ მანქანის გამოყენების შემდეგ, წარმოება იძულებული იყო დამატებით გამოეყენებინა ხელით შრომა.

გრძელდებოდა კვლევა-ძიება ამ საკითხების მოსაგვარებლად. საქმეს სათავეში ედგა სახელმწიფო სპეციალური საკონსტრუქტორო ბიურო-საკრეფი აპარატის სრულყოფისათვის.

1950 წელს საკრეფი აპარატი-УБИИ-60 გაუმჯობესებული სახით წარადგინეს და დადგინდა, რომ კიდევ იყო რესურსები მექანიზებული კრეფის გადიდებისათვის.

საკითხი დღის წესრიგში აყენებდა მოსაკრეფი პლანტაციების საგანგებოდ მომზადებას მექანიზებული კრეფისათვის.

ეს გულისხმობდა მცენარეთა რაციონალურ გაადგილებას ფართობის ერთულზე, მათს შპალერულ ფორმირებას დ მორგებას საკრეფი აპარატის პარამეტრებისათვის.

საკრეფი აპარატის კონსტრუქციის გაუმჯობესებამ იმ კუთხით, რომ მას ჩაის მცენარისათვის ზიანი ნაკლებად მიეყენებინა -დიდი ინტერესი შეიძინა.

შედეგები, ბუნებრივია, გამოსწორდა, რაც მის შემდგომ დახვეწასაც გულისხმობდა(ცხრ.8).

ცხრილიN8

მოსავლის რაოდენობა ალების ხერხის გათვალისწინებით

ხერხი	მოსავლიანობა ჰა-ზე	%
1, ხელით კრეფა (კონტროლი)	4763	100
2.მექანიზებული კრეფა -ЧБП-60	4464	83,8

კრეფის სისრულემაც აინია და შეადგინა-74,1%.

ფართობების მნიშვნელოვანი წილი იკრიფებიდა ხელის საკრეფი აპარატებით, რომლებიც საქართველოში იყო დამზადებული.

სამეცნიერო-ტექნიკური პროგრესის მიმართულებანი მეჩაიეობაში მრავალმხრივი იყო, რამაც დიდად შეუწყო ხელი დარგის მოწინავე პოზიციებზე გასვლას მთელს მსოფლიოში.

ჩაის კულტურაში სელექციონერთა კოლექტივის მიერ (აკად. ქ. ბახტაძის მეთაურობით) შერჩეული იყო პრესპექტიული ჯიშებისა და ჰიბრიდების მთელი სერია წარმოებაში დასაწერგად. ეს ჯიშები და ფორმები წარმოებაში დაწერგილ ჯიშებთან შედარებით უკეთესი მოსავლის მომცემნი იყვნენ- 30-35%-ით.

იმხანად, ჩაის სელექციური ჯიშების მიერ დაკავებული ფართობები მნიშვნელოვანი სიდიდისა იყო და აღემატებოდა-12000 ათას ჰექტარს.

დარგისადმი დიდი ყურადღების შედეგი იყო კლონური სელექციის ფართოდ გაშლა ჩაქვში, სადაც სათავე დაედო ჩაის მომავალი მსოფლიოში ცნობილი ჯიშის - „კოლხეთის“ დაბადებას, რომლის წინამორბედი იყო კლონი -257 (მ.კოლელიშვილი, ტ.მუტოვკინა);

სურ.3. ჩაის კრეფა ხელის აპარატებით

სურ.4.პლანტაციის ხელოვნური მორწყვა

დამუშავდა და წარმოებაში ფართოდ დაინერგა ნიადაგის დამუშავების სისტემები ჩაის კულტურისათვის.

მხედველობაში იქნა მიღებული ჩაის მცენარის ბიოლოგიური თავისებურებები და ექსპლუატაციის პირობები, რაც საფუძვლად დაედო მისი შემდგომი გაშენების წესის დანერგვას.

დრომ და პრაქტიკამ უპირატესობა მიანიჭა ჩაის გაშენების შპალერულ წესს, ინდივიდუალური წესის საპირისპიროდ.

გაშენების წესის ოპტიმალურმა და რაციონალურმა პირობებმა გამოიწვია პლანტაციების მწკრივთაშორისი საზამთრო დამუშავების პრაქტიკა და დაზოგა მასთან დაკავშირებული დანახარჯები, რადგან ყველა სახის ნიადაგზე გაშენებულ და შეკრულ, სარეველებისაგან თავისუფალი ფართობებისათვის აუცილებელი არაა ასეთი ღონისძიების ჩატარება.

ჩაისადმი მეცნიერების გაუნელებელი ყურადღების შედეგია განოციერების რაციონალური სისტემების დამუშავება. კერძოდ, დამუშავდა ჩაის ბუჩქის გაძლიერებული კვების კომპლექსი. კომპლექსის სრულად და დროულად გამოყენების შედეგად უზრუნველყოფილი იყო მოსავლის გადიდება და ჰექტარზე მოსავლიანობის 14-16 ტონამდე აყვანა.

ჩაის მყარი მოსავლის მისაღებად დამუშავდა მორწყვის სისტემების სრული კომპლექტი, რომელიც უზრუნველყოფდა მოსავლის მიღების უწყვეტობას.

დამუშავდა ეროზიის საწინააღმდეგო ღონისძიებების სისტემა-სასარგებლო ნაერთებისა და ელემენტების ჩამორეცხვის საწინააღმდეგოდ.

საქართველოში, ჩაის გაშენების ზონაში, ყოველწლიურად ნიადაგიდან ირეცხებოდა 750 ტონამდე წყალში გახსნილი აზოტი, 1000 ტონაზე მეტი ფოსფორი. რაც შეეხება ჰუმუსის მასას, ნიადაგთან ერთან, შეადგენდა 30 ათასამდე ტონას.

დამუშავდა და წარმატებით მოქმედებდა მცენარეთა დაცვის ინტეგრირებული სისტემები ჩაის კულტურისათვის.

ქართველი სპეციალისტების უშუალო მონაწილეობით შეიქმნა მანქანათა კომპლექსი ჩაის მცენარის მოვლა-მოყვანის მთლიანი ციკლის სრული მომსახურებისათვის.

პროცესების მექანიზმების ხარისხი მეჩაიეობაში ძალზე მაღალი იყო და შეკრული ციკლი დუყიდან- მზა პროდუქციამდე მსოფლიო სტანდარტებს პასუხობდა.

დიდი ყურადღება ექცეოდა სამეცნიერო ბაზის განმტკიცებას.

1926 წელს აღადგინეს ოზურგეთის საცდელი სადგური. იმავე წელს უკავშირდება საცდელი სადგურის ორგანიზება ჩაქვში. ჩაის გავრცელების გეოგრაფიის გაფართოების ამოცანით იყო ეს ყველაფერი ნაკარნახევი.

სამეგრელოშიც ჩათვალეს საჭიროდ მსგავსი დაწესებულების გახსნა და შედარებით გვიან-1928 წელს დაარსდა ზუგდიდის საცდელი სადგური.

სამეცნიერო პოტენციალის დარგისადმი მომსახურების მწვერვალი იყო ანასეულში საკავშირო სტატუსის მქონე ინსტიტუტის დაარსება 1930 წელს, რომელსაც კოორდინაცია უნდა გაენია სამეცნიერო მუშაობისათვის დარგში.

ამ დაწესებულებას ფილიალის სახით 1937 წელს შეუერთდა სოხუმის ტენიანი სუბტროპიკების სრულიად საკავშირო ინსტიტუტი და გადაკეთდა ჩაის მრეწველობისა და სუბტროპიკულ კულტურათა საკავშირო სამეცნიერო-კვლევით ინსტიტუტად.

ამ ინსტიტუტს ფილიალების სახით დაექვემდებარა ჩაქვისა და ზუგდიდის საცდელი სადგურები. 1941 წელს მას შეუერთდა კოლხეთის მელიორაციული სადგურიც.

მიზანმიმართულმა მუშაობამ, რომელიც ამ ინსტიტუტმა გასწია, შედეგი მალე გამოიღო და მსოფლიო სუბტროპიკების უკიდურეს ჩრდილოეთ ნაწილში ხელი შეეწყო სუბტროპიკული კულტურების მოვლა-მოყვანის მეცნიერული საფუძვლების დამუშავებას. შეირჩა ზონისათვის ტიპური ადგილები, სადაც ამ კულტურების მოვლა-მოყვანა დიდი ეკონომიკური ეფექტის მომტანი იყო.

ჩაის ნედლეულის თანამედროვე მოთხოვნათა დონეზე გადამუშავების მეცნიერული მუშაობის კოორდინაციისათვის შეიქმნა 1952 წელს ჩაის მრეწველობის საკავშირო სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტი (ეს უკნასკნელი შეიქმნა ტექნოლოგიური განყოფილების ბაზაზე).

საჭიროება ითხოვდა განათლებული კადრებით დარგის უზრუნველყოფას. 1924 წელს გურიაში, გორაბერეჟოულში დაფუძნდა სასოფლო-სამეურნეო ტექნიკუმი. იგივე პროფილის ტექნიკუმი დაარსეს მწვანე კონცხზე, წლით გვიან-1925 წელს.

ერთი წლის განმავლობაში ტექნიკური სასწავლებლების ქსელი გაიხსნა საქართველოს ჩაის წარმოების სხვადასხვა რაიონში. ესენია: ზუგდიდისა და ქუთაისის (1926), ოჩამჩირის, ოზურგეთის, ნარაზენის, ხაბუმეს, გალის, ხრესილის(1930).

მათი ფუნქცია იყო საშუალო სპეციალური განათლების მქონე სპეციალისტების მომზადება.

არც უმაღლესი განათლების მქონე კადრების მომზადება ჩამორჩა დროის მოთხოვნებს. 1930 წელს, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის აგრონომიული ფაკულტეტის ბაზაზე, შეიქმნა სუბტროპიკულ კულტურათა საკავშირო ინსტიტუტი.

1931 წელს სამი დამოუკიდებელი ინსტიტუტი შეიქმნა ჩაის მეურნეობისათვის: ოზურგეთის, სუბტროპიკული მეხილეობის (სოხუმი) და სართავი კულტურების (თბილისი).

შემდეგ მოხდა ამ ინსტიტუტების გაერთიანება - საქართველოს სასოფლო-სამეურნეო ინსტიტუტის სუბტროპიკული მეურნეობის ფაკულტეტად.

ახალი სასოფლო-სამეურნეო ინსტიტუტი შეიქმნა ქუთაისში - 1952 წელს, რომელმაც გააგრძელა სპეციალისტების მომზადება სუბტროპიკული მეურნეობისათვის.

ინსტიტუტი ფუნქციონირებდა 1959 წლიდან სოხუმში, რომელმაც დიდი როლი ითამაშა საქართველოს სუბტროპიკული ზონისათვის კვალიფიციური კადრებით უზრუნველყოფის საქმეში.

საჭიროდ ვთვლით გავაკეთოთ ისტორიული ექსკურსი ჩაის ფართობების გაშენებაზე ზოგადად.

ძირითადი აქცენტი მაინც გვინდა გავაკეთოთ ფართობების რაოდენობაზე 30-40-იან წლებში.

1900 წელს ჩაის პლანტაციები გაშენდა 15 მეურნეობაში, საერთო ფართობით 32 ჰა-ზე. ამ ფართობების გაშენებას საფუძვლად დაედო კერძო მოსახლეთა პირადი დაინტერესება ამ კულტურით - გაეცნენ რა ჩაის მცენარის ღირსებებს.

ფაქტმა საფუძველი დაუდო წვრილგლეხური მეურნეობების ორგანიზებას ძირითადად აჭარაში. მის მაგალითზე მოხდა ასეთი მეურნეობების ორგანიზება გურიასა და სამეგრელოში.

ყოველი ეროვნული საქმე, რაც მოასწავებდა დიდი პერსპექტივების დასახვას ეკონომიკურად და პოლიტიკურად, ყურადღების გარეშე არ დარჩენია ილიას.

მომავლისათვის საკუთარი ასეთი ბაზის შექმნის იდეას ის დიდი წერილით გამოეხმაურა „ივერიაში“:

„საქართველო ჰავისა და მიწის სიკეთითა შემძლებელია ყოვლისფრისა, რაც კი რამ მოდის, იზრდება და ხეირობს დედამიწის ზურგზე. ჩაის ბურჟიკი კი გამოზარდა ჩვენმა ქვეყანამ. რა თქმა უნდა, რომ ამგვარებისათვის მეცადინეობა და ხარჯი უქმად არ ჩაივლის და დიდ სარფას მისცემს ჩვენს ქვეყანასა..., თუ ჩაის ბურჟიკი მარტო თეთრ ქალაღზე არ დაირგა და შავის მელნით არ მოიწინა...“

ჩაის გარდა, ის მოითხოვდა ისეთი ტექნიკური კულტურების გაშენების განვითარებასაც, რაც სხვაგან არ იყო.

მიუხედავად ბუნებრივი პირობების ხელსაყრელობისა, ჩაის გაშენება მაინც წელი ტემპით მიმდინარეობდა. ძირითადი მიზეზი მაინც მთავრობის ნაკლებად დაინტერესებაში უნდა ვეძებოთ, რადგან დიდი საბაჟო გადასახადების არსებობის გამო, მეფის ხაზინა დიდ მოგებას ნახულობდა, რაც ჩაის შემოტანას უკავშირდებოდა.

ჩაის საკუთარი ბაზის არსებობას დიდი სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობა ჰქონდა, რადგან იგი წარმოადგენდა საბჭოთა ქვეყნის ეკონომიკური დამოუკიდებლობის ძლიერ გარანტს. სწორედ ეს გახდა მისი გაშენების სახელმწიფოებრივი მიდგომის ერთ-ერთი მძლავრი სტიმული.

ჩაის გაშენება ჯერ კიდევ 1922 წლიდან დაიწყო. არსებული მასალების მიხედვით, ამ წელს გაშენდა 140000 ჰა. მომდევნო წლებში ამ კულტურის გაშენების მიმდინარეობა ასეთი იყო: 1923 წ.-28, 1924წ.-88, 1925წ.-40.

საინტერესოა, რომ ამ კულტურის გაშენებას აკლდა ორგანიზებულობა და ის ძირითადად მშრომელი გლეხობის ინიციატივით ხდებოდა.

ამ პერიოდში ჩაის გაშენების ტემპზე წარმოდგენას გვაძლევს ცხრილი N9:

ცხრილი N9

ჩაის კულტურის გაშენება 1927-32წლებში

წლები	პლანტაციების წლიური გაშენება,ჰა	%-1927 წლის მიმართ	შენიშვნა:
1927	571	100	
1928	2090	366	
1929	3820	669	
1930	6654	1165	
1931	7448	1304	
1932	13194	2310	

მაინც საჭირო იყო ახლებური მიდგომა ამ საკითხებისადმი. დადგინდა, რომ ამოცანების წარმატებით გადაჭრისათვის საჭირო იყო დიდი მოცულობისა და წარმადობის მეურნეობების ორგანიზება.

მსხვილი მეურნეობების გასხნას საფუძვლად ედო რეგიონის მოსახლეობის ინიციატივა და დირექტიული ორგანოების მითითება ამა თუ იმ რეგიონის ეკონომიკური განვითარების თანაბრობის პრინციპისათვის ერთგულების შესახებ. ამის ნათელი მაგალითია ნატანების, წულუკიძისა და მოქვის მეურნეობების დაფუძნება 1931 წელს, 1932 წელს ინგირის, ლესიჭინისა და გონიოს მეურნეობების დაარსება.

სულ, სამოიდე წელი დასჭირდა იმას, რომ მთელი საქართველოს ჩაის მრეწველობის ზონაში 13 ახალი მეურნეობა დაფუძნებულიყო.

30-იანი წლების დასაწყისისათვის(1933) საქართველოში ჩაის პლანტაციის ფართობები შეადგენდა 33094 ჰა-ს. მათ შორის, კოლმეურნეობების ბალანსზე ირიცხებოდა 19937 ჰა.

ორგანიზებულობისა და თანაბრობის მაგალითია 1932 წლიდან ჩაის კულტურის გავრცელება სხვა რეგიონებშიც.

ალსანიშნავია პერიოდები, როცა მიმდინარეობდა ჩაის გაშენების კამპანია. 1934-38 წლებში გაშენდა 15527 ჰა პლანტაცია. რაც შეეხება 1939-41 წლებს, მიუხედავად არსებული რეალობისა, ფართობების გაშენება არ შეჩერებულა და მან-6556 ჰა შეადგინა. ბუნებრივია, რომ გაშენების ტემპები პირველსაწყის პერიოდთან შედარებით, ნაკლები იყო.

საყურადღებოა ხელისუფლების განუხრელი ყურადღება ამ საშვილიშვილო საქმის განვითარებისათვის.

მრავალი ღონისძიება და წამახალისებელი აქტი განხორციელდა მოსახლეობის სტიმულირებისათვის, ჩაის გაშენების დაჩქარებისათვის. ამისი მაგალითია ის, რომ 1934 წელს, სახალხო კომისართა საბჭომ მიიღო დადგენილება, რომლის თანახმადაც ამიერკავკასიის ფედერაციის კოლმეურნეობებისა და პირადი მეურნეობებისათვის შემოიღეს ერთმოსავლიან ნარგავებზე განაგარიშებით კონტრაქციით პროდუქციის ჩაბარების წესი. ამ წესით, პროდუქციის ჩამბარებლისათვის გათვალისწინებული იყო პურის, საფურაჟე მარცვლისა და სამრეწველო სასურსათო საქონლის მიყიდვაც (სახელმწიფო ფასებში).

ღონისძიების მიზანი კერძო სექტორის სტიმულირება იყო, რაც განხორციელდა კიდევ, რადგან მეჩაიეობა და მეციტრუსეობა კერძო სექტორში დიდი აღმავლობით განვითარდა.

დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა აგრეთვე ისეთი წამახალისებელი ღონისძიების გატარებას, როგორიცაა ჩაის მწვანე ფოთლის დასამზადებლად ფასებისა და 1 ჰა პლანტაციაზე სანარმოო დაკრედიტების გადიდება. ეს დიდი ფინანსური მოგების წყარო გახდა დასავლეთ საქართველოს მეჩაიეობის რაიონებისათვის.

მარტო 1935 წელს, მათ მიიღეს 57 მლნ. მანეთზე მეტი. აქედან, ნედლეულის რეალიზაციიდან მიღებული თანხის წილი შეადგენდა-27 მლნ. მანეთს.

დარგის განვითარებისათვის გარკვეული ღონისძიებები დაისახა მესამე ხუთწლედშიც. მის ნორმალურ მიმდინარეობას

ხელი დიდმა სამამულო ომმა შეუშალა. ჩაის პლანტაციების გაშენება ნელა მიმდინარეობდა, მაგრამ არ შეჩერებულა.

„საქართველოს ჩაის“ სისტემის მეურნეობებმა 1941 წელს გააშენეს 1000, ხოლო 1942 წელს - 866 ჰა პლანტაცია.

ომმა, ბუნებრივია, დიდი ზარალი მიაყენა სახალხო მეურნეობას და მათ შორის მეჩაიეობასაც.

ომის შემდგომ დაისახა საგანგებო ღონისძიებები დაკნინებული პლანტაციების გამოკეთებისათვის. ეს გულისხმობდა ჩაის ბუჩქების ჩაყენებას განსაკუთრებული ყურადღების პირობებში და მოვლის შესაფერის გარემოს. შეწყდა მესამე ხარისხის ფოთლის ჩაბარება.

პლანტაციების მოლონიერების მიზნით, 1945 წლისათვის, მნიშვნელოვნად შემცირდა საერთოდ, ჩაის ფოთლის კრეფის გეგმა.

მეჩაიეობის აღმვლობისათვის ძალზე დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა ფოთლის დასამზადებელი ფასის მნიშვნელოვნად გადიდებას. ეს განხორციელდა საკავშირო მთავრობის დადგენილებით - 1944 წელს.

ღონისძიებამ შესანიშნავად შეასრულა ის, რისთვისაც ის დაგეგმილი იყო. შედეგად მოჰყვა მის რეალიზაციას პლანტაციების მდგომარეობის გამოკეთება და ჩაის ხარისხოვანი ნედლეულის დამზადების გადიდება.

ხუთი წლის მანძილზე, როცა ქვეყნად ცნობილი სიტუაცია იყო და საჭირო იყო სახალხო მეურნეობის აღდგენა - მაინც სახელმწიფოებრივმა მიდგომამ გაამართლა და 1950 წლისათვის მოიკრიფა 83,7 ათასი ტონა ჩაის ფოთოლი. ეს მაშინ, როცა დაგეგმილი იყო 52 ათას ტონამდე ნედლეულის მოკრეფა.

ახალი ტალღით გაჩაღდა ჩაის ახალი პლანტაციების გაშენება და ის ემთხვევა პერიოდს 1946 წლიდან და გაშენდა ამ წელს-138 ჰა.

ჩაის პლანტაციების გაშენების მაღალი მაჩვენებელი იყო მეხუთე ხუთწლედში(1951-1955). რესპუბლიკაში მაშინ გაშენდა 17 513 ჰა ახალი პლანტაცია.

საშუალო წლიური რაოდენობა ამ პერიოდში პლანტაციების გაშენებისა იყო 3525 ჰა.

უნდა აღინიშნოს, რომ ამ ხუთწლედს ძალზე დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა ზოგადად საქართველოს სოფლის მეურნეობისათვის.

ცხრილის მონაცემებით მტკიცდება მეჩაიეობის გარკვეული მაპროფილებელი ფუნქციაც, დამახასიათებელი ამ პერიოდისათვის.

ცხრილი N10

საქართველოში ჩაის პლანტაციების პროდუქტიულობა, მოსავალი და მოსავლიანობა

წლები	ფართობი საქართველოში, ათასი ჰა	მოსავლიანი ფართობების რაოდენობა	მთლიანი მოსავალი საქართველოში, ათასი ტონა	მოსავლიანობა ჰა-ზე, ცენტნერობით
1940	49,6	-	51,3	22,9
1945	51,5	40,2	20,3	5,0
1950	48,6	40,2	83,7	20,8
1955	66,1	43,1	117,4	27,2
1960	55,6	49,1	156,8	31,9
1965	62,6	50,6	186,1	36,6
1970	64,8	54,5	258,9	48,5
1975	65,8	55,1	334,6	60,4
1980	66,8	55,8	501,8	90,0
1985	65,9	54,6	581,7	101,8
1987	63,3	59,5	594,9	100,9

როგორც ჩანს, დიდი სამამულო ომის პერიოდში ჩაის პლანტაციების ფართობები არ შემცირებულა. პლანტაციებს მაინც დაეტყო ქვეყანაში არსებული ვითარება და გარკვეული ნაწილი შემდგომ დაიღუპა.

აღინიშნა ეს პერიოდი აგრეთვე ჩაის პლანტაციების საჰექტარო მოსავლიანობის კლებითაც (22,9 დან - 5,0 მდე) და შემცირებითაც მთლიანი მოსავლისა რესპუბლიკაში (51,3 ათასი ტონიდან-20,3 ათას ტონამდე).

დასახული გონივრული ღონისძიებების შედეგად შემდგომი პერიოდი მეჩაიეობაში აღნიშნა აღმავლობით.

1970 წლისათვის საქართველოში ჩაის ნარგაობის ფართობმა შეადგინა 64,8 ათასი ჰექტარი, მაგრამ სრულმოსავლიანი ფართობები გაიზარდა 11,4 ათასი ჰექტარით.

ამ პერიოდისათვის საჰექტარო მოსავლიანობა გაიზარდა 48,5 ცენტნერამდე და გადააჭარბა 1955 წლის დონეს 21,3 ცენტნერით, ხოლო 1965 წლის შესაბამის მაჩვენებელს 11,9 ცენტნერით.

1971- 75 წლების პერიოდში ფართობების ზრდას ადგილი არ ჰქონია. გაიზარდა საჰექტარო მოსავლიანობა. ამ მაჩვენებელმა მიაღწია 60,4 ცენტნერს ანუ მაჩვენებელს, რაც 1955 წელს დაფიქსირებულთან შედარებით 33,2 ცენტნერით მეტი იყო. მისი ახსნა შესაძლოა დაუკავშირდეს გეგმების არარეალურ ზრდას პლანტაციების რეალურ შესაძლებლობასთან მიმართებით.

სახელმწიფოში ჩაის მოსავლიანობის შემდგომი ზრდა აღინიშნა 1987 წელს და მან სარეკორდო ნიშნულს მიაღწია-94,9 ათას ტონას. საშუალო საჰექტარო მოსავლიანობის მაჩვენებელი ავიდა 100 ცენტნერამდე.

საერთოდ, მოსავლისა და მოსავლიანობის ზრდა განპირობებული იყო მოსავალში უხეში მასის ზრდით.

70-იან წლებში საქართველოში ფაქტობრივად ამოინურა ჩაის გასაშენებლად ვარგისი ფართობები.

წინამდებარე ნაშრომში მოცემულია სერიოზული ახსნა იმისა, თუ რამ გამოიწვია მეჩაიეობის დეგრადაცია, რა გახდა მისი კონკრეტული მიზეზი და რა სუბიექტური და ობიექტური ფაქტორების ერთიანობამ განაპირობა იგი.

ცნობილია, რომ მეჩაიეობა ოჯახების, რაიონების, ქვეყნის ბიუჯეტის შევსების გარანტირებულ წყაროს წარმოადგენდა.

საქართველოში სერიოზული შეცდომები დაუშვეს საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის პერიოდში, როცა მთავარ ამოცანად გამოცხადდა სახელმწიფოს კუთვნილი ქონების სასწრაფო პრივატიზაცია, მიუხედავად დარგების თავისებურებებისა. არავინ ყურადღება არ მიაქცია მსოფლიოს კომპეტენტური ორგანიზაციების რჩევებს იმის თაობაზე, რომ პოსტსოციალისტურ სახელმწიფოებში საზოგადოებრივი წარმოების წესის შეცვლა უნდა მომხდარიყო თანდათანობით, უმკაცრესი საშემსრულებლო დისციპლინის პირობებში. პირიქით, ხელისუფლებამ პროცესების მართვა მიახლო ბაზარს, რომელიც არ არსებობდა.

საქართველოში 1972 წლამდე, საშუალოდ წელიწადში, იკრიფებოდა 160-180 ათასი ტონა ჩაის ხარისხოვანი ფოთოლი. 1972 წელს მეჩაიეობას მიზნად დაუსახეს ჩაიზე საბჭოთა კავშირის მოსახლეობის მოთხოვნილების მაქსიმალურად დაკმაყოფილება, რამაც გამოიწვია მოსავლიანობის გაზრდა უხეში ფოთლის კრეფის ხარჯზე. მკვეთრად დაეცა მზა პროდუქციის ხარისხი, თუმცა გაიზარდა მეჩაიეობიდან მიღებული შემოსავლები, რადგან ერთეული მოკრეფილი ფოთლისათვის ანაზღაურება წინანდელ დონეზე შენარჩუნდა.

საქართველოში ყოველწლიურად იკრიფებოდა 450-500 ათასი ტონა ჩაის ფოთოლი, ჩაის პლანტაციების წინანდელ ფართობებზე. გასული საუკუნის 80-იან წლებში კენიაში გამოქვეყნდა სტატია, სადაც ქართული ჩაი ცოცხიდან წარმოებულს შეადარეს. შეიქმნა უაღრესად ხელსაყრელი პირობები სხვადასხვა სახის კორუფციული გარიგებებისათვის.

თავი II მეჩაიეობის აღდგენის გზები საქართველოში

2.1. მეჩაიეობის აღდგენის კონცეპტუალური ხედვები

მეჩაიეობის აღდგენას ძირითადად აწარმოებს სახელმწიფო. სარეაბილიტაციო სამუშაოები ტარდება, როგორც კერძო, ისე სახელმწიფო საკუთრებაში არსებულ, ხანგრძლივვადიანი იჯარით გაცემულ ჩაის პლანტაციებში.

აღდგენითი სამუშაოების ღირებულება განსხვავებული იქნება, როგორც სამუშაოების ხელის იარაღებით, ისე მექანიზებული ნესით შესრულებისას - ფოთოლსაკრეფ თუ გადაზრდილ პლანტაციებში, ჩაის ბუჩქის ნახევრადმძიმე თუ მძიმედ გასხვლის დროს.

კერძო და იჯარით არსებულ პლანტაციებში სამუშაოების შესრულება მესაკუთრის განცხადებისა და მასთან გაფორმებული ხელშეკრულების საფუძველზე ხდება, რომლითაც იგი იღებს ვალდებულებას პლანტაციის პროფილის შენარჩუნების თაობაზე.

შრომისუუნარო კერძო მესაკუთრის პლანტაციაში სამუშაოები არ შესრულდება, ვიდრე იგი არ გაყიდის პლანტაციას, ან ხანგრძლივვადიან სარგებლობაში არ გადასცემს სხვა ფიზიკურ პირს, კოოპერატივს ან რომელიმე კომპანიას.

სარეაბილიტაციო სამუშაოები საკუთრების არც ერთი ფორმის პლანტაციაში არ ჩატარდება, ვიდრე მისი მესაკუთრე არ გააფორმებს ხელშეკრულებას ჩაის ფაბრიკასთან, ან ჩაის ფოთლის შემსყიდველთან.

სახელმწიფო საკუთრებაში არსებულ ჩაის პლანტაციებში სარეაბილიტაციო სამუშაოები არ ჩატარდება მანამ, სანამ იგი ხანგრძლივვადიანი იჯარით არ იქნება გაცემული. ასეთი პლანტაციის მესაკუთრეს ხელშეკრულება უნდა ჰქონდეს გაფორმებული ჩაის ფაბრიკასთან, ან ჩაის ფოთლის შემსყიდველ ფიზიკურ ან იურიდიულ პირთან.

მეჩაიეობის მუნიციპალიტეტებში ერთობლივი ბრძანებით იქმნება კომისიები, რომლის შემადგენლობაში შევლენ ადგი-

ლობრივი მმართველობისა და თვითმმართველობის, გარემოს დაცვისა და სოფლის მეურნეობის სამინისტროს საინფორმაციო-საკონსულტაციო ცენტრის, საზოგადოების წამომადგენლები. მათი მოვალეობაა:

- ჩასატარებელი სარეაბილიტაციო სამუშაოების გრაფიკის შედგენა;
  - ჩატარებული სამუშაოების მონიტორინგი;
  - ჩაის რეაბილიტაციისას წამოჭრილი სადაო საკითხების განხილვა და გადაწყვეტა;
  - სარეაბილიტაციო სამუშაოების შემსრულებელი კომპანიის შერჩევა;
  - ანგარიშსწორება შესრულებული სამუშაოსათვის; ფოთოლსაკრეფ პლანტაციაში, მიუხედავად მისი რეაბილიტაციის ფორმისა;
  - პირველ წელს, სასუქები შეტანილი იქნება სრული დოზით (აზოტიანი და კომპლექსური სასუქები).
  - მეორე და მესამე წელს მხოლოდ აზოტიანი სასუქები (სახელმწიფო სახსრებით აზოტიანი სასუქები შეტანილი იქნება ორ, ხოლო კომპლექსური-ერთ წელს).
- გადაზრდილ, მძიმედ გასხლულ პლანტაციებში სასუქები შეტანილი იქნება:
- ხელის იარაღებით. მძიმედ გასხლულ პლანტაციებში აზოტიანი სასუქები შეიტანება ნახევარი დოზით, კომპლექსური-სრული დოზით.
  - მეორე და მესამე წელს აზოტიანი სასუქები შეტანილი იქნება სრული დოზით;
  - სამექანიზაციო საშუალებით მძიმედ გასხლულ პლანტაციებში სასუქები პირველ წელს არ შეიტანება.
  - მეორე წელს შეტანილი იქნება აზოტიანი და კომპლექსური სასუქები სრული დოზით;
  - მესამე და მეოთხე წელს შეიტანება მხოლოდ აზოტიანი სასუქები;

რეგიონებში აყენებენ საკითხს ჩაის პლანტაციების გაშენების შესახებ. 1 ჰა ჩაის პლანტაციის გაშენება ჯდება 30-32 ათასი ლარი.

რეგიონს (მუნიციპალიტეტს), რომელსაც ყველაზე ნაკლები სარეაბილიტაციო პლანტაცია აქვს, წელიწადში მიეცემა 10 ჰა პლანტაციის გაშენების ლიმიტი. დანარჩენი რაიონების ლიმიტი განისაზღვრება მინიმალურ ფართობთან შეფარდებით.

მოენყობა ჩაის ერთი სანერგე მეურნეობა, თანამედროვე ტექნოლოგიების გამოყენებით.

მეჩაიეობაში სარეაბილიტაციო სამუშაოებისა და, მთლიანად მეჩაიეობის დარგის განვითარებისათვის ხელმძღვანელობის მიზნით, გარემოს დაცვისა და სოფლის მეურნეობის სამინისტროსთან გათვალისწინებულია საჯარო სამართლის იურიდიული პირის (სსიპ) - „საქართველოს ჩაის“ ჩამოყალიბება, რომელიც შემდგომ გარდაიქმნება შ.პ.ს.-დ ან სააქციო საზოგადოებად.

სსიპ „საქართველოს ჩაის“ ხელმძღვანელს, პრემიერ-მინისტრთან შეთანხმებით, სამუშაოზე დანიშნავს და გაათავისუფლებს გარემოს დაცვისა და სოფლის მეურნეობის მინისტრი.

გათვალისწინებულია საქართველოს მთავრობის განკარგულების მიღება, რომლითაც:

ეთხოვებათ მუნიციპალიტეტების გამგეობებს, სახელმწიფო საკუთრებაში არსებული ჩაის პლანტაციების ხანგრძლივადიანი იჯარით გადასაცემად შესაბამისი დოკუმენტების მომზადება - სასოფლო კოოპერატივებისათვის უპირატესობის მინიჭებით.

დაევალება ეკონომიკისა და მდგრადი განვითარების სამინისტროს ჩაის პლანტაციების სახნავი მიწის რანგში პრივატიზების შესახებ ბრძანების გაუქმება.

გადაიხედება იმ მესაკუთრეების მოიჯარეობის საკითხი, რომელთაც ჩაის პლანტაციები გადაეცათ სიმბოლურ ფასად და იგი არადანიშნულებით გამოიყენეს, ან დღემდე არავითარი სარეაბილიტაციო სამუშაოები არ ჩაუტარებიათ.

იმ მოქალაქეებს, რომლებიც ხელის იარაღებით მძიმედ გასასხლავ სახელმწიფო პლანტაციებში საკუთარი ძალით შეასრუ-

ლებენ სარეაბილიტაციო სამუშაოებს (გარდა სასუქის შესყიდვისა), საკუთრებაში გადაეცემა აღნიშნული ჩაის პლანტაცია.

ჩაის ფაბრიკებს, რომელთაც სახელმწიფოს წინაშე გააჩნიათ იაფი კრედიტის დავალიანება, ჩამოენერებათ ის.

იუსტიციის სამინისტროს დავებულება სახელმწიფო საკუთრებაში არსებული პლანტაციების უნებართვოდ ხელყოფისათვის (ამოძიკვა, გადანვა და ა.შ.) კანონმდებლობით პასუხისმგებლობის გამკაცრების შესახებ წინადადების მომზადება.

2.2 მეჩაიეობის რეაბილიტაციის მიმართულებები

როგორც არაერთხელ აღვნიშნეთ, საქართველო მსოფლიოში ერთადერთი ქვეყანაა, რომელმაც ჩაიზე მოთხოვნის ზრდის პირობებში, მკვეთრად შეამცირა როგორც ჩაის ნარგაობა, ისე პროდუქციის წარმოება. ქართულმა მეჩაიეობამ მხარი ვერ აუბა ბაზრის მოთხოვნებს და ამაში არც არავინ დაეხმარა.

სახელმწიფოს მიერ მეჩაიეობისადმი არასწორი პოლიტიკის გატარების გამო, უმუშევრად და შემოსავლის გარეშე დარჩა დარგში დასაქმებული 180 ათას ადამიანზე მეტი, რაც 650-700 ათასი ადამიანის სარჩოს გარეშე დატოვების ტოლფასი იყო.

მეჩაიეობისადმი გულგრილი დამოკიდებულების გაგრძელება დაუშვებელია, რადგან მსოფლიოს ქვეყნები ყველა ღონეს ხმარობენ დარგის გასაფართოებლად. ბოლო 20 წელიწადში ჩაის მწარმოებელი ქვეყნების რიცხვი ერთნახევარჯერ და მეტად, ხოლო ჩაის ნარგაობა -100 ათასი ჰექტარით გაიზარდა.

მოსახლეობისა და ჩაის მოხმარების ზრდის გამო, მსოფლიოში ყოველწლიურად 100 ათასი ტონა ჩაის დეფიციტია მოსალოდნელი.

ჩაის პლანტაციის რეაბილიტაცია

ოპერატიული მონაცემებით, საქართველოში 57 ათასი ჰექტარიდან (აფხაზეთის გარდა), შემორჩენილია 9-10 ათასი ჰა პლანტაცია, საიდანაც პერსპექტიულია (განახლებას ექვემდებ-

ბარება) 7-8 ათასი ჰა. აქედან, ფოთოლსაკრეფ მდგომარეობა- შია- 1965 ჰა, ხოლო გადაზრდილი და გატყევებულია-7710 ჰა.

პლანტაციის რეაბილიტაციის სამუშაოები შესრულდება როგორც ხელით, ასევე სამექანიზაციო საშუალებებით.

ფოთოლსაკრეფი და გადაზრდილი პლანტაციები დაყოფილია ორ ნაწილად - სამუშაოების ხელის იარაღებითა და მექანიზაციის საშუალებებით შესასრულებელ ფართობებად. კერძოდ, ფოთოლსაკრეფ პლანტაციებში ხელის იარაღებით სამუშაოს შესრულება - 1268 ჰა-ზე, ხოლო მექანიზაციის გამოყენებით - 677 ჰა-ზე შეიძლება (გადაზრდილ პლანტაციებში, შესაბამისად -3824 ჰა-ზე და 3886 ჰა-ზე).

სამუშაოები დიფერენცირებულია სახეების მიხედვით. მაგალითად, ფოთოლსაკრეფ პლანტაციებში გათვალისწინებულია პირველ წელს სასუქის სრული დოზის შეტანა (აზოტიანი-450 კგ,კომპლექსური-300კგ).

ხელით, მძიმედ სასხლავ პლანტაციებში, პირველ წელს გათვალისწინებულია აზოტიანი სასუქის სრული დოზის ნახევრის, ხოლო კომპლექსურის - სრული დოზით შეტანა (მძიმედ გასხლული პლანტაცია ვერ შეძლებს აზოტიანი სასუქის სრული დოზის ათვისებას).

რეაბილიტაციის პირველ წელს, სახელმწიფოს მიერ ყველა სახის სამუშაოების შესრულებაა გათვალისწინებული, ხოლო მეორე და მესამე წელს - გადაბარვისა და აზოტოვანი სასუქების შესყიდვისა და ტრანსპორტირებისა. მესამე წლიდან ყველა სახის სხვა სამუშაოს პლანტაციის მესაკუთრე (მოსარგებლე) ასრულებს.

გათვალისწინებული არ არის პლანტაციის შემოღობვის სრული ღირებულება, რადგან ღობის სიგრძე დამოკიდებულია ნაკვეთის კონტურზე და მისი წინასწარ დათვლა პრაქტიკულად შეუძლებელია, ამიტომ ხარჯებში შეტანილია 100 გრძივი მეტრის ღირებულება, დღგ-ს ჩათვლით.

1ჰა-ზე გაანგარიშებით დანახარჯები შეადგენს:

-ფოთოლსაკრეფ პლანტაციაში მიძიმედ გასხლულსა და ხელით სამუშაოების შესრულებისას, პირველ წელს-4598 ლარს, მეორე და მესამე წელს-2365 ლარს.

- სამუშაოების მექანიზაციით გამოყენებით შესრულებისას, 1 ჰა-ზე სამუშაოების ღირებულება შეადგენს - პირველ წელს-3602 ლარს, მეორე და მესამე წელს- 1550 ლარს.

-გადაზრდილ პლანტაციებში, ხელით სამუშაოების შესრულებისას - პირველ წელს-5544 ლარს, მეორე და მესამე წელს-1850 ლარს.

-მექანიზაციით სამუშაოების შესრულებისას - პირველ წელს-3212 ლარს, მეორე წელს-1955 ლარს, მესამე და მეოთხე წელს-1496 ლარს.

დანახარჯები რეაბილიტაციაზე სამი წლის მანძილზე, ფოთოლსაკრეფ პლანტაციაში შეადგენს სულ-9431 ათას ლარს, ხოლო გადაზრდილ პლანტაციაში-33610 ათას ლარს.

სულ, პირველ წელს, რეაბილიტაციაზე დაიხარჯება 43041 ათასი ლარი, რასაც დაემატება სარეაბილიტაციო ტექნიკის შესაძენად და სსიპ „საქართველოს ჩაის“ თანამშრომლების ხელფასის ხარჯები - დაახლოებით 6 მლნ. ლარი. ხარჯების მოცულობა დამოკიდებული იქნება იმაზე, თუ რამდენი წელზე დაიგეგმება პროგრამის განხორციელება.

ჩაის ფოთლის საშუალო საჰექტარო მოსავლიანობა დაგეგმილია: ფოთოლსაკრეფ პლანტაციაში ,პირველ წელს-1.5 ტონა, მეორე წელს-2.5 ტონა, მესამე წელს- 3.5 ტონა. გადაზრდილ მიძიმედგასხლულ პლანტაციაში- პირველ წელს-0.5 ტონა, მეორე წელს - 2.0 ტონა, მესამე წელს-3.5 ტონა. სულ წელიწადში საშუალოდ, პირველ წელს-0.7 ტონა, მეორე წელს-2.0 ტონა, მესამე წელს-3.5 ტონა.

მზა პროდუქციის თვითღირებულება, 1 ჰა-ზე გაანგარიშებით, პირველ წელს იქნება-3000 ლარი, მეორე წელს-8568, მესამე წელს კი-14 994 ლარი.

რეაბილიტაციის პირველ წელს სულ მოიკრიფება-6804 ტონა ჩაის ფოთოლი, მეორე წელს- 19412 ტონა, მესამე წელს-33866

ტონა. გარდა ამისა, პირველ წელს ხელფასის სახით გაიცემა - 30 მილიონზე მეტი თანხა და ნაწილობრივ მეორე წელსაც. მესამე და შემდგომ წლებში, მეჩაიეები მარტო ფოთლის მოკრეფისათვის მიიღებენ 85 მილიონზე მეტ ლარს.

მზა პროდუქციის რეალიზაციიდან მიღებული შემოსავალი შეადგენს პირველ წელს-29160 ათას ლარს, მეორე წელს- 83196, ხოლო მესამე წელს-142560 ათას ლარს.

პირველ წელს პლანტაციაში განეული ხარჯები სჭარბობს მზა პროდუქციის რეალიზაციიდან მიღებულ შემოსავალს - 13881 ათასი ლარით, მეორე წელს- შემოსავალი გადაამეტებს ხარჯებს- 64015 ათასი ლარით, ხოლო მესამე წელს- 125253 ათასი ლარით.

ნედლეულის გადამუშავების ხარჯი პირველ წელს იქნება-21060 ათასი ლარი, მეორე წელს ხარჯი შეადგენს-64104 ათას ლარს.

მეორე წელს, სულ, ხარჯი იქნება- 79327 ათასი ლარი, ანუ შემოსავალზე 4 მილიონი ლარით ნაკლები, ხოლო მესამე წელს- ხარჯი შეადგენს-120268 ათას ლარს ანუ შემოსავალზე 22292 ათასი ლარით ნაკლებს.

ჩაის მკრეფავის ანაზღაურება 3ა-ზე, პირველ წელს, შეადგენს-1750 ლარს, მეორე წელს-5000, მესამე წელს-8750 ლარს.

სრულმოსავლიან პლანტაციაში შესაძლებელია 1 3ა-ზე 3-3.5 მკრეფავის დასაქმება. ყველაზე პესიმისტური გათვლებით, რეაბილიტირებულ პლანტაციებში დასაქმდება 30-32 ათასი მკრეფავი.

მეჩაიეობის პროგრამა ფინანსურად, ორგანიზაციულად და ფსიქოლოგიურად ძნელად განსახორციელებელია, მაგრამ იგი უნდა შესრულდეს.

პროგრამა მეჩაიეობის რეგიონების მოსახლეობას არა მარტო გაუჩენს მუდმივ შემოსავლებს, დასაქმების იმედს, არამედ ღირსებას დაუბრუნებს ადამიანებს.

ოჯახებში დაისადგურებს სითბო და ჯანსაღი განწყობა. აჭარლებს, გურულებს, მეგრელებს და იმერლებს გაუჩნდებათ ხუმრობის, ლაღად ცხოვრების სურვილი.

აღდგება სტუმარ-მასპინძლობა, უფროსისადმი პატივისცემა, ნათესავის სიყვარული და მეგობრის დაფასება.

ხალხი ირწმუნებს ხელისუფლების ზრუნვას, რომლითაც განებივრებული არ არიან.

პროგრამას ექნება სახალხო ხასიათი. იგი არა მარტო სოციალური და ეკონომიკური, არამედ პოლიტიკური დატვირთვის მატარებელი იქნება.

ცხრილი N11

ჩაის სარეაბილიტაციო პლანტაციები რეგიონების მიხედვით, ჰექტრობით (16.09.2014 წ).

N	სამუშაოს დასახელება	აჭარა	სამეგრელო	გურია	იმე - რეთი	საქართველო
1	პერსპექტიული ჩაის პლანტაცია,	1135	3892	3274	1174	9675
2	ფოთოლ - საკრეფ მდგომა - რეობაში	513	640	699	163	1965
3	გადაზრდილ მდგო მარეობაში	622	3252	2625	1211	7710
	ფოთოლ-საკრეფი პლანტაციიდან სარეაბილიტაციო სამუშაოები სრულდება:					
	ა)ხელის იარაღებით	328	260	526	163	1263

	ბ)სამექანიზაციო საშუალებებით	193	380	0	193	671
	გადაზრდილი პლანტაციიდან სარეაბილიტაციო სამუშაოები სრულდება:					
	ა) ხელის იარაღებით	240	1337	2134	112	3824
	ბ)სამექანიზაციო საშუალებებით	382	1915	491	1098	3886

ცხრილი N12

დანახარჯები 1 ჰა ფოთოლსაკრეფ პლანტაციაში, სამუშაოების ხელის იარაღებით შესრულებისას (ლარი)

N	სამუშაოების (მომსახურების დასახელება	განფასება, ლარი	სამუშაოების პირველი ნელი	სამუშაოების მეორე ნელი	სამუშაოების მესამე ნელი	შენიშვნა
1	პლანტაციის შპალერული გასხვლა, 1-ჯერ	350	350	350	350	
2	პლანტაციის გადაბარვა, 1-ჯერ.	500	500	500	500	
3	აზოტის სასუქების შექმნა, 450 კგ.	0,8	360	360	360	

4	კომპლექსური სასუქის შექმნა, 300 კგ.	1,4	420	-	-	
5	სასუქის ღირებულება		780	360	360	
6	სასუქების ღირებულება, ტრანსპორტის ჩათვლით		880	410	410	
7	აზოტიანი სასუქის შეტანა, 2-ჯერ	75	150	150	150	
8	კომპლექსური სასუქის შეტანა, 1-ჯერ	75	75			
9	სასუქის ჩათოხნა, 3-ჯერ	220	660	440	440	
10	პლანტაციის სარეველებისაგან განმეინდა-3-ჯერ	100	300	300	300	
11	პლანტაციის შემოღობვა, 100 გ/მ	1270	1270			
	დანახარჯები, სულ		4180	2150	2150	
	გაუთვალისწინებელი ხარჯების ჩათვლით 10%		4598	2365	2365	

დანახარჯები 1 ჰა ფოთოლსაკრეფ პლანტაციაში, სამუშაოების სამექანიზაციო საშუალებებით შესრულებისას (ლარი)

N	სამუშაოების, (მომსახურების) დასახელება	განფასება, ლარი	სამუშაოების პირველი წელი	სამუშაოების მეორე წელი	სამუშაოების მესამე წელი	შენიშვნა
1	პლანტაციის შპალერული გასხვლა	100	100	100	100	
2	რიგთაშორისების გაფხვიერება	100	200	200	200	
3	აზოტიანი სასუქების შეძენა	0,80	360	360	360	
4	კომპლექსური სასუქების შეძენა, 300კგ	1,4	420	-	-	
5	სასუქების ღირებულება		780	360	360	
6	სასუქების ღირებულება, ტრანსპორტირების ჩათვლით		880	460	460	
7	აზოტიანი სასუქების შეტანა, 2-ჯერ	75	150	150	150	

8	კომპლექსური სასუქების შეტანა, 1-ჯერ	75	75			
9	სასუქების ჩაკეთება, 3-ჯერ	100	300	200	200	
10	პლანტაციის სარეველებისაგან განმეხდა, 3-ჯერ.	100	300	300	300	
11	პლანტაციის შემოღობვა, 100 გ/მ	1270	1270			
	დანახარჯები, სულ		3275	1410		
	გაუთვალისწინებული ხარჯების ჩათვლით, 10%.		3602	1550	1550	

დანახარჯები 1 ჰა გადაზრდილ პლანტაციაში, სამუშაოების ხელით შესრულებისას (ლარი)

N	სამუშაოების, (მომსახურების) დასახელება	განვასება, ლარი	სამუშაოების პირველი წელი	სამუშაოების მეორე წელი	სამუშაოების მესამე წელი	შენიშვნა
1	ხემცენარეების მოჭრა და გამოტანა, ჩაის ბუჩქების გასხვლა და ნასხლავის გამოტანა	1500	1500			
2	პლანტაციის გადაბარვა, 1-ჯერ	500	500	500	500	
3	აზოტიანი სასუქების შექმნა, 450 კგ	0,8	160	360	360	
4	კომპლექსური სასუქების შექმნა, 300 კგ	1,4	420	-	-	
5	სასუქების ღირებულება		780	360	360	
6	სასუქების ღირებულება, ტრანსპორტირების ჩათვლით		680	460	460	

7	აზოტიანი სასუქების შეტანა, 1-ჯერ	75	75	150	150	
8	კომპლექსური სასუქების შეტანა, 1-ჯერ	75	75			
9	სასუქების ჩათოხვნა, 2-ჯერ	220	440	440	440	
10	პლანტაციის სარეველებისა განგანმენდა 3-ჯერ	100	300	300	300	
11	პლანტაციის შემოღობვა, 100 გ/მ	1270	1270			
	დანახარჯები, სულ		5040	1850	1850	
	გაუთვალისწინებელი ხარჯების ჩათვლით, 10%.		5544	2035	2035	

დანახარჯები 1 ჰა გადაზრდილ პლანტაციაში, სამუშაოების
სამექანიზაციო საშუალებებით შესრულებისას (ლარი)

N	სამუშაოების, (მომსახურების) დასახელება	განფასება, ლარი	სამუშაოების პირველი წელი	სამუშაოების მეორე წელი	სამუშაოების მესამე წელი	სამუშაოების მეოთხე წელი
1	ტრაქტორის საქცევის მოწყობა	100	100			
2	ხეების მოჭრა და გამოტანა	200	200			
3	ბუჩქების გადაჭრა 35-40 სმ-ზე	450	450			
4	პლანტაციის განმედა სხვადასხვა ნარჩენებისაგან	50	50	-	-	
5	ჩაის ღეროების გადაჭრა, 5-10 სმ-ზე	450	450			
6	ჩაის ღეროების გამოტანა	100	100			

7	აზოტიანი სასუქების შექენა, 450 კგ.	0,8		360	360	360
8	კომპლექ- სური სასუქების შექენა, 300 კგ.	1,4		420		
9	სასუქების ღირ- ებულება	ლარი		720	360	360
10	სასუქების ღირებულე ბა ტრანს- პორტით	ლარი		880	460	460
11	აზოტიანი სასუქების შეტანა 2- ჯერ	100		200	200	200
12	კომპლექ- სური სასუქე- ბის შეტა- ნა 1-ჯერ.	100		100	100	100
13	სასუქების ჩახენა 3-ჯერ	100		300	300	300
14	პლანტაცი- ის სარევე- ლებისაგან განმენდა, 3-ჯერ	100	300	300	200	200

15	პლანტაციის შემოღობვა, 100 გ/მ	1270	1270			
	დანახარჯე- ბი,სულ		2920	1870	1360	1360
	გაუთვალის წინებელი ხარჯების ჩათვლით, 10%.		3212	1950	1496	1496

ცხრილიN16

დანახარჯები ჩაის პლანტაციის რეაბილიტაციაზე
(ათასი ლარი)

N	პლანტა- ციის და- სახელე ბა	ჰა	დანახარ- ჯები I წელი	დანახარ- ჯები II წელი	დანახარ- ჯები III წელი
1	ფოთოლ- საკრეფი პლანტა- ციები, აქედან, სარეაბი- ლიტაციო სამუშაო- ები სრუ ლდება:	1966	9431	3816	3816
2	ა)ხელის იარაღე- ბით	1268	7030	2580	2580
3	ბ)სამექა- ნიზაციო საშუალე- ბეებით	677	2401	1236	1236

4	გადაზრ- დილი პლანტა- ციები, აქედან სამუშაოები სრულდება:	7710	33610	15359	13571
5	ა)ხელის იარაღე- ბით	3824	21200	7781	7781
6	ბ) სამექა- ნიზაციო საშუაღე- ბებით	3886	12418	7578	5790
	დანახარ- ჯები,სულ	9675	43041	19176	17307

ცხრილიN17

ჩაის ფოთლის მზა პროდუქციის წარმოება (ტონა) და
ღირებულება ჰა-ზე

პლანტა- ციის დას- ახე- ლება	ფოთ- ლის მოსა ვალი ტონა I	ფოთ- ლის მოსა- ვალი ტონა II	ფოთ- ლის მოსა ვალი ტონა III	მზა პროდ. ტონა, პირ- ველი ნელი	მზა პროდ. ტონა, მეორე ნელი	მზა პროდ. ტონა, მესამე ნელი	მზა პროდ. ღირე- ბულება I	მზა პროდ. ღირე- ბულება II	მზა პროდ. ღირე- ბულება III
1.ფოთლ- საკრეფი	1,5	2,5	3,5	0,357	0,595	0,833	6426	10710	14994
2.გადაზრ- დილი	0,5	2.0	3,5	0,119	0,476	0,833	2142	8568	14994
3.ჩაის პლანტა ციასულ	0,7	2,0	3,5	0,167	0,476	0,833	3006	8568	14994

ჩაის ფოთლის მოსავალი, მზა პროდუქცია (ტონა) და
მისი ღირებულება (ათასი ლარი)

N	სამუშაოს დასახელება	I წელი	II წელი	III წელი
1	ჩაის ფოთლი ფოთოლსაკრეფი პლანტაციიდან	2949	3932	6881
2	ჩაის ფოთლი გადაზრდილი პლანტაციიდან	3855	15480	26985
	ჩაის ფოთლი სულ	6804	19412	33866
3	მზა პროდუქცია ფოთოლსაკრეფი პლანტაციიდან	702	936	1495
4	მზა პროდუქცია გადაზრდილი პლანტაციიდან	918	3686	6425
	მზა პროდუქცია სულ	1620	4622	7920
5	პროდუქციის ღირებულება ფოთოლსაკრეფი პლანტაციიდან	12654	16856	26910
6.	პროდუქციის ღირებულება გადაზრდილი პლანტაციიდან	16506	66340	115650
	მზა პროდუქციის ღირებულება, სულ	29160	83196	142560

2.3.-ეკონომიკური რეფორმები და მეჩაიეობა

საქართველოში საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლა დაიწყო ყოველგვარი მოსამზადებელი სამუშაოს გარეშე და როგორც მოგვიანებით ფართო მასისათვის გახდა ცნობილი-პირველი მოდელის- ლიბერალური საბაზრო ეკონომიკის მიხედვით, რომელსაც რეკომენდაციას უწევენ საერთაშორისო სავალუტო ფონდი და მსოფლიო ბანკი.

საქართველოში გამოყენებული საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის მოდელი ითვალისწინებს: ფასების ლიბერალიზაციას, სუბსიდიებზე უარის თქმას, ლიბერალურ სავაჭრო პოლიტიკას, ვალუტის კონვერტირებას, დემონოპოლიზაციას, სახელმწიფო საწარმოთა პრივატიზებას, უცხოური ინვესტიორების მოზიდვას, არარენტაბელური საწარმოების დახურვას და მუშათა დათხოვნას, მკაცრი ფულად-საკრედიტო, საგადასახადო და საბიუჯეტო პოლიტიკის განხორციელებას და ამ უკანასკნელის ეკონომიკური პოლიტიკის ძირითად პრიორიტეტად გამოცხადებას.

როგორც ვხედავთ, მოდელის ფორმირების ძირითადი მამოძრავებელი მუხტი მონეტარული მეთოდების გამოყენებაა, კერძოდ- მოთხოვნა- მიწოდების თვითრეგულირება, ფასების ანუ საბოლოოდ, საწარმოს ფულადი შემოსავლის, წარმოების მომგებიანობისა თუ ზარალიანობის განსაზღვრის მეშვეობით. თვითრეგულირებადი ეკონომიკის ფორმებისადმი ასეთნაირად მიდგომა შეესაბამება ადამ სმიტისა და მისი თანამედროვე მიმდევრის -მილტონ ფრიდმანის იდეოლოგიას, რომელიც ზოგადსაკაცობრიო თვალთახედვით, ანტიჰუმანურიც კია „ გადარჩება ის- ვინც ძლიერია“.

საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის ამ გზას „მოკურ თერაპიასაც“ უწოდებენ, თუმცა მისი პოლონური ვარიანტის ავტორი- ლ. ბალცეროვიჩი წინააღმდეგია ასეთი განმარტებისა და მას რადიკალურ რეფორმას უწოდებს.

ასეთია მოკლედ იმ თეორიის არსი, რომელიც მონეტარული გზით ლიბერალური საბაზრო ეკონომიკის დამკვიდრებას ითვალისწინებს.

ჩვენს სინამდვილეში ფასების ლიბერალიზაციამ არ გამოინვია პროდუქციის წარმოების დარეგულირება. იგი ძირითადად მოხმარდა ხელფასის ზრდას და დაგროვებისათვის თანხების გამოყოფა მინიმალურად შემცირდა. სახელმწიფო საკუთრების დიდი ხვედრითი წონის, საწარმოებისა და სახელმწიფოს ფინანსების გაუყოფლობის გამო, ფასების ლიბერალიზაცია გახდა მოგების ლიბერალიზაციის ტოლფასი ე.ი. მოგების მიღება უკვე შესაძლებელი გახდა ნაკლები როდენობის პროდუქციის გამოშვებით, ხოლო მისი ხარჯვა-საკუთარი შეხედულებით, ძირითადად შრომის ანაზღაურებაზე, შრომის მწარმოებლობასთან მისი კავშირის გარეშე. მოთხოვნა-მიწოდების იმპულსები ბლოკირებულია ფასების ცვლილებებისადმი წარმოების სუსტი მგრძობიარობის გამო. ეკონომიკა აღმოჩნდა სტაგინფლაციურ მდგომარეობაში (წარმოების სერიოზული დაცემა, ჰიპერინფლაციის პირობებში).

ფასების ლიბერალიზაციამ მოსალოდნელი ეფექტი ვერ გამოიღო იმის გამოც, რომ საქართველოში თავისუფალი მწარმოების არავითარი გამოცდილება არ არსებობდა - ამისათვის მზად არ იყო არც კადრები, არც საწარმოები, არც მომსახურე ინფრასტრუქტურა.

სსრკ დაშლის შემდეგ, პრაქტიკულად განყდა სამეურნეო კავშირები ყოფილი მოკავშირე რესპუბლიკების საწარმოებთან, რომელიც ცენტრალიზებული გზით ხორციელდებოდა. ამან, სხვა ფაქტორებთან ერთად, მნიშვნელოვნად განაპირობა წარმოების მკვეთრი დაცემა. მდგომარეობა უკიდურესად დაძაბა ამავე მიზეზით წარმოშობილმა მწვავე ენერგეტიკულმა კრიზისმაც.

გასათვალისწინებელი იყო ისიც, რომ ჩვენ ძირითადად ვიყავით საბოლოო პროდუქციის მწარმოებელი ქვეყანა, რომლის დიდი ნაწილი, განსაკუთრებით აგროსამრეწველო პროდუქციის, ქვეყნის გარეთ გადიოდა და სამაგიეროდ ჩვენთვის საჭირო მზა პროდუქციასთან ერთად, დიდი რაოდენობის დამხმარე მასალები და ნედლეული შემოდიოდა.

ასეთი ტიპის საწარმოებს, ნედლეულზე ფასების ზრდის პარალელურად, არ შეუძლიათ ზარდონ ფასები მზა პროდუქცია-

ზე, რადგან იგი რეგლამენტირებულია ჯერ ერთი, მოსახლეობის გადახდისუნარიანი მოთხოვნით და მეორეც - ლიბერალური სავაჭრო პოლიტიკის პირობებში შედარებით იაფი საზღვარგარეთული პროდუქციის შემოსვლით.

გამოდის, რომ ერთის მხრივ, წარმოება შეზღუდულია, არ არის მისი ზრდის საშუალება, ნედლეულისა და სხვა მასალების სიმცირისა და არსებულზე მაღალი ფასების გამო. მეორეს მხრივ- მსოფლიო ბაზარი გადავსებულია ყველა სახის პროდუქციით და იგი მზად არის მაშინვე დაიკავოს მსოფლიოს ნებისმიერ ქვეყანაში გამოთავისუფლებული ნიშა. შექმნილი მდგომარეობა იწვევს არა მარტო საწარმოების გაჩერებას ნედლეულისა და მასალების უქონლობისა და არაეფექტური წარმოების გამო, არამედ მათ უცხოურ საწარმოებთან შედარებით ტექნოლოგიური ჩამორჩენილობის ზრდას, რომლის აღდგენა თითქმის შეუძლებელია. საწარმოების გაჩერება მიიღებს მასობრივ ხასიათს, რაც თავის მხრივ უმუშევრობის მიზეზი გახდება. უმუშევრობას ადგილი ექნება ეკონომიკის სტაგნაციის პირობებში, რაც ნიშნავს იმას, რომ არავითარი სტრუქტურული ცვლილებები არ ხდება და ამდენად, პერსპექტივაც არ არსებობს.

ამავე დროს, სახელმწიფო ვალდებულია სრულად გასწიოს ბიუჯეტის გასაღლის ნაწილის ის ხარჯები, რომლებიც არამწარმოებლური სფეროსთვისაა გათვალისწინებული, აგრეთვე გარკვეული ხელფასი აძლიოს პრაქტიკულად გაჩერებული საწარმოების მუშაკებს. წარმოების დაცემის პირობებში აღნიშნული ხარჯები შეიძლება განეულებინას მხოლოდ ბანკის კრედიტით, რომელსაც იღებენ, როგორც საწარმოები, ისე სახელმწიფო ბიუჯეტი.

ეკონომიკის ღრმა კრიზისის გამო, ბანკის კრედიტების წყარო შეიძლება იყოს მხოლოდ ემისია ანუ საქონლით ან მყარი ვალუტით, ძვირფასეულით არაუზრუნველყოფილი ფულის გამოშვება, რაც ცხადია, საწყის ეტაპზე, ინფლაციის, ხოლო შემდეგ-ჰიპერინფლაციის მიზეზი ხდება. საქართველოს სინამდვილეში აღნიშნულ მიზეზებს დაემატა საომარი მოქმედებებით გამოწვეული არამწარმოებლური ხარჯების ზრდის აუცილებლობა, რამაც დააჩქარა ჰიპერინფლაციის პროცესის ფორმირება.

ასეთ პირობებში ლაპარაკი უდევციციტო ბიუჯეტის ფორმირებაზე, ვალუტის შედარებით განმტკიცებაზე, არაფერი რომ არ ვთქვათ მის კონვერტირებაზე, უაზრობაა. შეიქმნა მოჯადობული წრე. წარმოება არ ვითარდება იმიტომ, რომ ადგილი აქვს ჰიპერინფლაციას. ეს უკანასკნელი მძვინვარებს იმის გამო, რომ არ ვითარდება წარმოება.

მონეტარული თეორიის თანახმად, არაეფექტური, ზარალიანი საწარმოები უნდაც დაიხუროს, რათა შესაძლებელი გახდეს უნაყოფო ხარჯების თავიდან აცილება. შედეგად მივიღებთ მასობრივ უმუშევრობას, რაც მონეტარისტების აზრით, ერთადერთი ხარკია, რომელიც მოსახლეობამ უნდა გაიღოს უკეთესი მომავლის საზღაურად. ჩვენ არ ვლაპარაკობთ ამ აქტის ჰუმანურობაზე რადგან დიდი, მაღალეფექტიანი ეკონომიკა თავისი არსით, არაჰუმანურია. აქ, ლაპარაკია იმაზე, რომ საქართველოში უმუშევრობის მიზეზი არა რეფორმების გატარებაა, არამედ მათი განხორციელების არასწორი გზა.

საქართველოს ხელისუფლების მიერ არჩეული გზით რეფორმების განხორციელება დიდი რაოდენობით უცხოური ინვესტიციების გამოყენებას გულისხმობს, რომლის ქვეყანაში შემოსვლის ერთ-ერთ გადამწყვეტ პირობად პოლიტიკური სტაბილიზაცია ითვლება. ნათელია, რომ არც ეს მომენტი იქნა გათვალისწინებული, თუმცა ამ სფეროში არსებული მდგომარეობა თავიდანვე ნათელი იყო.

ანტომონოპოლიური ღონისძიებებიც რომ არ გამოიღებდა დიდ შედეგს, ესეც თავიდანვე უნდა გვცოდნოდა, თუნდაც იმის გამო, რომ ასეთი საწარმოებისა და გაერთიანებების რიცხვი საქართველოში მცირეა. ბრძოლამ მონოპოლისტური საწარმოების, მონოპოლური ფასები წინააღმდეგ, საყოველთაო დეფიციტისა და განუკითხაობის პირობებში, წარმოშვა უკიდურესად მონოპოლიზებული და ორგანიზაციული დარგობრივი მაფოიზური სტრუქტურები. ქვეყანამ კი ლიბერალურ საბაზრო ეკონომიკაზე გადასხვლა დაიწყო ისე, რომ არვითარი რეზერვები არ გააჩნდა და არც მათი შევსების რამენაირი გარანტია ჰქონ-

და, რესურსების მიწოდების წყაროებთან კავშირების განწყვეტი-
სა და თვითბლოკადის გამო, რომლის ფენომენიც დღემდე აუხ-
სნელი რჩება.

რეფორმის განხორციელების გზის არჩევისას გათვალისწი-
ნებული არ ყოფილა ქვეყნის მოსახლეობის ფსიქოლოგიური გან-
წყობა და მზადყოფნა რეფორმებისათვის, დამოუკიდებელი გა-
დანწყვეტილებების მიღებისადმი, სამეურნეო რისკის ზღვარზე
მუშაობის, ჰორიზონტალური კავშირების დამყარებისადმი და
მრავალი სხვა. ამის გაკეთება აუცილებელი იყო, რადგან ჩვენ
70 წელზე მეტი ხნის განმავლობაში ვიყავით მართული საზო-
გადოება, როცა ჩვენს მაგივრად სხვები აზროვნებდნენ, როცა
ჩვენ გვახალისებდნენ ან გვკიცხავდნენ სახელმწიფოსათვის
განუხელი სამსახურისათვის. ასეთ სიტუაციაში გაზრდილი ადა-
მიანი ვერ აღიქვამდა არა სახელმწიფოსთვის, არამედ თავისთ-
ვის შრომის ფასს, მისი და საკუთარი ოჯახის კეთილდღეობი-
დან, სახელმწიფოს კეთილდღეობისაკენ მიმავალი გზას შორის
დამოკიდებულებას.

მონეტარული პოლიტიკით საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლა
აუცილებლად გულისხმობს მაღალორგანიზებული, თავისუფალი
პიროვნების კატეგორიებით მოაზროვნე ადამიანების არსებობას,
რაც საქართველოში არ არსებობდა. აქცენტის გაკეთება ახალ-
გაზრდობაზე თავის მოტყუებაა, რადგან ისიც ამ სისტემის პრო-
დუქტია. სხვა საკითხია, რომ იგი ადვილად ახერხებს სიახლეების
ათვისებას, მაგრამ ცხოვრების სინამდვილისაგან მონყვეტილი
ცოდნა ისევე უსარგებლოა, როგორც უცოდინარობა.

არც ჩვენი ქვეყნის თავისებურებები იქნა გათვალისწინებუ-
ლი, რომელსაც მიეკუთვნება: ქვეყნის მცირე ტერიტორიები და
მასზე მცხოვრები მრავალეროვანი მოსახლეობა, თავისი ტრა-
დიციებით, მიდრეკილებით, დამოკიდებულებით მიწისადმი, კო-
ლექტივისადმი, საკუთრებისადმი, ხელისუფლებისადმი და ა.შ.

საქართველოში მცხოვრებ სხვა ხალხებს აღმოსავლური სა-
ზოგადოების თვისებები ასე გამოკვეთილად არ აქვს, მათ შო-
რის, რა თქმა უნდა, ქართველებსაც.

სამაგიეროდ, ჩვენ ვართ ბევრი ისეთი თვისებების მატარებელი, რომლებიც შეუთავსებელია საბაზრო ურთიერთობისათვის და მათი რეალიზაცია შესაძლებელია მხოლოდ მართული პროცესებისა და ძლიერი აღმასრულებელი ხელისუფლების პირობებში.

ჩვენი მენტალიტეტით ძალიან ვგავართ სამხრეთ ამერიკის უმეტესი ქვეყნების მოსახლეობას (გარდა ჩილესი, რომლებიც თავიანთ თავს სამხრეთ ამერიკის ბრიტანელებს უწოდებენ).

გარდა ამისა, ყველა ქვეყანაში, სადაც მკაცრი მონეტარიზმის გამო, უახლოეს პერიოდში, ინფლაცია მოსალოდნელი არაა, არსებობს რიგი სოციალურ-პოლიტიკური მიზეზია, რომლებმაც შესაძლოა ხელი შეუშალონ ვალუტის სტაბილურობის შენარჩუნებას:

- მზარდი უმუშევრობა, რომელიც თხოულობს დოტაციას სახელმწიფოდან და ამით ამცირებს მის შემოსავლებს.
- ქვეყნის შესაძლებლობების მკვეთრი შეზღუდვა, უზრუნველყოს მოსახლეობის შეღავათიან პირობებში მომსახურება. ფულის სტაბილურობის შენარჩუნებისათვის სახელმწიფო აიძულებს მოსახლეობის ძირითად ნაწილს, ისარგებლოს ფასიანი სამედიცინო მომსახურებითა და ფასიანი სწავლებით, აგრეთვე ხელფასის მნიშვნელოვანი ნაწილი ჩარიცხოს საპენსიო ფონდში, საკუთარი მოხუცებულობის უზრუნველსაყოფად.
- სახელმწიფოს მხრიდან მრეწველობისა და სოფლის მეურნეობის ინვესტიციების შეუძლებლობა.
- რიგი სახელმწიფო საწარმოების გაკოტრება.
- შესაძლებელი გაკოტრებები საბანკო სფეროში, სახელმწიფოს მიერ კომერციული ბანკებისათვის გამაგრებების მიუცემლობის გამო.

აღსანიშნავია ისიც, რომ 1945-1990 წლებში, ყოფილი სოციალისტური ქვეყნების მრეწველობაში, სოფლის მეურნეობასა და სოციალურ სფეროში, უზარმაზარი ინვესტიციები იქნა ჩადე-

ბული. მართალია, ისინი სათანადო ეფექტით არ გამოიყენებო-
და, მაგრამ იმაზე ფიქრი, რომ გეგმური ეკონომიკიდან „შოკური
თერაპიისა“ და მონეტარიზმისაკენ შემობრუნება ეკონომიკური
სასწაულებს მოახდენს, უბრალოდ უაზრობაა. აქ, ერთი „ცუდი“
მოზანდასახულობა, მეორე „კარგი“ მიზანდასახულობით იცვლე-
ბა და მეტი არაფერი. სამაგიეროდ, ასეთი პოლიტიკა მატერია-
ლური წარმოების სფეროში გამოიწვევს სანარმოების მასობრივ
გაჩერებას, მათ შორის სიცოცხლიუნარიანებისაც. სოციალურ
სფეროში ეს იწვევს თავისებურ „დარვინიზმს“, როცა შერჩევის
შედეგად მხოლოდ ძლიერები გადარჩებიან, სხვები კი იღუპებიან.

გასათვალისწინებელია ისიც, რომ „შოკური თერაპიის“ სას-
წაულებზე ლაპარაკი შეიძლება მისი დაწყებიდან 5-7 წლის შემ-
დეგ. ამის სასარგებლოდ მეტყველებს 20-იანი წლების დასას-
რულის გამოცდილება, როცა ის ქვეყნები, რომლებიც ყველაზე
ხანგრძლივად ატარებდნენ მონეტარულ პოლიტიკას, ყველაზე
გვიან გამოვიდნენ დეპრესიიდან.

გაეროს ევროპის ეკონომიკის კომისია, რომელიც დიდი ხა-
ნია მუშაობს ჟენევაში, ის ერთადერთი საერთაშორისო ორგანი-
ზაციაა, რომელსაც ამ ხნის მანძილზე დაგროვილი აქვს როგორც
დასავლეთის, ისე აღმოსავლეთის ქვეყნების გამოცდილება.

ყოფილ სოციალისტურ ქვეყნებს, საერთაშორისო სავალუ-
ტო ფონდისაგან განსხვავებით, იგი ურჩევს „დისციპლინირებული
თანდათანობითობის“ კურსის გატარებას, რომელიც გულისხმობს
საბაზრო სისტემებზე გადასვლას, იმ რეალური მემკვიდროების
გათვალისწინებით, რომელიც ევროპამ ომის შემდეგ მიიღო.

რა თქმა უნდა, ასეთი პოლიტიკის განხორციელება უფრო
რთულია, ვინაიდან, ერთის მხრივ, ხელისუფლებას და ცენტრა-
ლურ ბანკს საშუალება არ ექნებათ მუდმივად ჰქონდეთ ჩაკე-
ტილი ხაზინა ნაციონალური ვალუტის მყარი კურსის შესანარ-
ჩუნებლად და მეორეს მხრივ, იძულებული იქნებიან გაატარონ
ლონისძიებები ინფლაციის ტემპების შესაჩერებლად.

პოსტსოციალისტურ ქვეყნებში მომუშავე დასავლეთის ეს-
ქპერტ- ეკონომისტები თავდაპირველად თვლიდნენ, რომ სა-

ერთაშორისო სავალუტო ფონდის მიერ საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის რეკომენდაციები შეუძლებელია არასწორი იყოს. ეკონომიკის ლიბერალიზაციის ყოვლისშემძლეობის ეიფორიამ სწრაფად გაიარა და მან ადგილი დაუთმო დაფიქრებულ, ყოველთვის დასაბუთებულ აზრს არსებული ინსტიტუციური სტრუქტურების ნაკლოვანებების აუცილებლად აღმოფხვრის შესახებ, რათა შესაძლებელი გახდეს ამ ქვეყნის ეკონომიკის სიცოცხლიუნარიანობის შესარჩუნება, არაფერი რომ არ ვთქვათ მსოფლიო ბაზარზე მათი კონკურენტუნარიანობის შესახებ. ეს ნაკლოვანებები შემამოფოთებელია. არ არსებობს უმეტესი ის აუცილებელი საბაზრო რჩევები და ინსტიტუციური სტრუქტურები, რომლებიც აუცილებელია სისტემის მუშაობისათვის: სანარმოების ნორმალური ანგარიშები, კერძო საკუთრება, კომერციული ბანკების სისტემა და მრავალი სხვა. სამრეწველო დანადგარები და ტექნოლოგიები, განვითარებულ ქვეყნებთან შედარებით, მორალურად გაცვეთილია. ბევრ სანარმოს პრაქტიკულად არ შეუძლია შეაფასოს თავისი აქტივების ნარჩენი ღირებულება ან ნარმოების დანახარჯები, აგრეთვე განსაზღვროს მის მიერ გამოშვებული რომელი პროდუქციაა კონკურენტუნარიანი. ყველა ეს ნაკლი ნაწილია უფრო დიდი პრობლემებისა, როგორცაა სამოქმედო არის ღრმა დეგრადაცია, ინფრასტრუქტურის სრული უარყოფა და სხვა.

თუ მხედველობაში მივიღებთ ჩამორჩენილი ეკონომიკის შედარებით მოკლე დროში აღორძინების მაგალითებს, შესაძლოა დავასახელოთ აზიის ახალი ინდუსტრიული ქვეყნები: სამხრეთ კორეა, ტაივანი, მალაიზია, ჰონკონგი, სინგაპური, რომელთაც აზია-წყნარი ოკეანის აუზის დრაკონებსაც უწოდებენ.

ამის საილუსტრაციოდ მოვიყვანთ რამდენიმე მაგალითს:

აზიის ახალ ინდუსტრიული სახელმწიფოებში, ისე, როგორც იაპონიაში, არც ბაზრისათვის და არც უცხოური ინვესტორისათვის არ გაუნდიათ იმის გადანყვეტა, სახალხო მეურნეობის რომელი დარგი უნდა განვითარებულიყო და რომელში შეეკვეცათ ნარმოება.

დარგებს, რომლებიც პრიორიტეტებად უნდა განვითარებულიყო, იცავდნენ იმპორტიორებისაგან და ამავე დროს, ყოველმხრივ ხელს უწყობდნენ და ახალისებდნენ ექსპორტს. შემდგომ, დარგში კონკურენტუნარიანი პროდუქციის გამოშვების კვალობაზე, ამცირებდნენ სხვადასხვა შეღავათებს, რათა დარგი მუდმივად დამოკიდებული არ ყოფილიყო სახელმწიფო პროტექციონისტული ღონისძიებებისაგან. ამავე ქვეყნებში წარმატებით იყენებდნენ ბაზარზე ორიენტირებული ინდიკატური დაგეგმვის პრინციპებს.

ზემოთ დასახელებულ სახელმწიფოებში სავალუტო კურსი იყო ეკონომიკური პოლიტიკის მნიშვნელოვანი ინსტრუმენტი. იგი ისე წესდებოდა, რომ ახალისებდა ექსპორტს, დაგროვებას და აფერხებდა იმპორტს. მხოლოდ ამ ქვეყნების მიერ მსოფლიო ბაზარზე გასვლის შემდეგ მოხდა სავალუტო კურსის შეცვლა.

აზია- წყნარი ოკეანის აუზის ქვეყნებისათვის დამახასიათებელია არა უცხოური კაპიტალისა და უცხოური პარტნიორების, არამედ მოწინავე ტექნოლოგიების, სპეციალისტების იმპორტი.

აღნიშნულ ქვეყნებში ფასები ნომინალურად წესდება ბაზრის მიერ, მაგრამ წამყვან პროდუქციაზე ფასები რეგულირდება ფისკალური მეთოდების გამოყენებით (საგადასახადო შეღავათები, ტარიფები, გამოსაღებები, სუბსიდიები). არსებობს პროდუქცია, რომლის იმპორტი საერთოდ აკრძალულია.

შესაძლოა სხვა მაგალითების მოტანაც, რომლებიც გვიჩვენებენ სახელმწიფოს აქტიურ როლს საბაზრო ურთიერთობების დამკვიდრებისა და ეკონომიკური ბერკეტების რეფორმების მართვის საქმეში. ცხადია ერთი რამ- ეკონომიკური რეფორმებისადმი საზოგადოების მხარდაჭერა იმ გაჭირვების უკუპროპორციულია, რომელსაც იგი იწვევს.

ყოველ შემთხვევაში აზია- წყნარი ოკეანის ქვეყნებმა დაამტკიცეს, რომ საბაზრო ურთიერთობების საფუძველზე შესაძლებელია ეკონომიკის სერიოზული გარდაქმნა, დიდი ეკონომიკური და სოციალური დანაკარგების გარეშე.

სამხრეთ კორეაში, სულ 30 წლის მანძილზე, მთლიანი ნაციონალური პროდუქტი გაიზარდა 134-ჯერ, ნაციონალური შემო-

სავლი მოსახლეობის ერთ სულზე 79-ჯერ, ექსპორტი 1737-ჯერ. პრაქტიკულად ქვეყნის მთელი მოსახლეობა დაცულია სამედიცინო დაზღვევითა და საპენსიო პროგრამებით.

ტაივანში 20 წლის მანძილზე (1971-1991) მთლიანი ნაციონალური პროდუქტი გაიზარდა 30-ჯერ. ძირითადი ეკონომიკური მაჩვენებლების მიხედვით მას მსოფლიოში ეკავა მე-15 ადგილი და აშშ-სთან აქვს დადებითი სავაჭრო სალდო. მთლიანი ნაციონალური პროდუქტის მოცულობა მოსახლეობის ერთ სულზე 1951 წელს არსებული 145 დოლარიდან 1991 წელს გაიზარდა 8800 დოლარამდე.

სინგაპურში 1990 წელს შემოსავალმა ერთ სულ მოსახლეზე შეადგინა 12700 დოლარი, რაც მხოლოდ იაპონიის მაჩვენებელს ჩამორჩება.

ბოლო წლებში გიგანტური ნაბიჯებით ვითარდება მალაიზია, ინდონეზია, ტაილანდი, ნაწილობრივ ფილიპინები. 1987 წლიდან მალაიზიაში ეკონომიკური საშუალო წლიური ზრდის ტემპი 8 პროცენტს აღემატებოდა, ხოლო ხელფასი იზრდებოდა 8-15 პროცენტით.

ომისშემდგომ ოთხ ათწლეულში აზია- წყნარი- ოკეანიის ქვეყნებმა განვლეს გზა, რომელსაც ევროპის სახელმწიფოები ათეული წლები მოუწოდებდნენ. 80-იანი წლების დასაწყისისათვის მათ უკვე დამთავრებული ჰქონდათ ინდუსტრიალიზაციის პროცესი, რის შემდეგაც კურსი აიღეს პოსტინდუსტრიულ განვითარებაზე, რომელიც გულისხმობს სანარმოო ძალების განვითარებას სამეცნიერო- ტექნიკური რევოლუციის მიღწევების ფონზე.

ეგრეთ წოდებული „პატარა დრაკონების“ აღზევება ბევრად განპირობებულია პოლიტიკური რეჟიმების მემკვიდრეობითობით, რომელიც სათავეს სახელმწიფოებრიობის აზიურ- დესპოტური ტიპიდან იღებს. აღნიშნული სახელმწიფოების პოლიტიკური რეჟიმები - დაისახეს რა მიზნად ქვეყნის თანდათანობით, დოზირებულად დემოკრატიზაციის მიზანი, თავიანთ საქმიანობაში ხელმძღვანელობდნენ არა იდეოლოგიური პრიორიტეტებით, არამედ მკაცრად გამოხატული პრაგმატული მიზნებით. ამასთან,

განსაკუთრებულ ადგილს უთმობდნენ ხუთწლიან და ექვსწლიან გეგმებს, რომელზედაც ჩვენ ასე ადვილად ვთქვით უარი.

„პატარა დრაკონების“ სოციალურ-ეკონომიკური პოლიტიკა თავიდანვე დამყარებული იყო მონინავე რეგიონებში ევოლუციური განვითარების ტენდენციების შესწავლაზე. ამან ხელი შეუწყო დასავლეთის მიღწევების ათვისებას და დაგროვებას ისე, რომ მას არ გამოუწვევია თვითმყოფადი კულტურული ფასეულობების რევიზია.

ახია- ნყნარი ოკეანის აუზის ქვეყნების საბაზრო ეკონომიკის მოდელი კონცენტრირებულად ასე გამოიყურება:

- მკაცრი მემკვიდრეობითობა პოლიტიკაში, დემოკრატიის თანდათანობით, დოზირებულად დანერგვა.
  - სახელმწიფო რეგულირების მძლავრი მექანიზმი და მისი მოქმედება ეკონომიკის ყველა დონეზე.
  - საკუთრებისა და მეურნეობრიობის შერეული ფორმების არსებობა და მათი განვითარებით სახელმწიფოს თანაბარი დაინტერესება.
  - სახელმწიფო პროტექციონიზმი ცალკეული დარგების მიმართ, მათი განვითარების კვალობაზე პროტექციონიზმის ზომების შემცირება.
  - ქვეყნის მართვა ხუთწლიანი და ექვსწლიანი გეგმების საფუძველზე.
  - ინდივიდუალურ კაპიტალთან შედარებით კორპორაციული კაპიტლის უპირატესი განვითარება.
  - ცივილიზაციის მიღწევებისადმი მუდმივად თვალის დევნება, მონინავე ტექნოლოგიების იმპორტი უშუალოდ კაპიტალისა და პარტნიორების იმპორტისაგან განსხვავებით.
- სოციალ- ეკონომიკური განვითარების მაღალი ტემპები.
- უმუშევრობის უაღრესად დაბალი პროცენტი ეკონომიკურად აქტიურ მოსახლეობაში.

საქართველოში დამოუკიდებლობის გამოცხადების დროს არსებული პოლიტიკური სისტემიდან გამომდინარე, იგი ყვე-

ლაზე ახლოს იყო ეკონომიკური რეფორმების აზია-წყნარი ოკეანის ქვეყნების მოდელთან, რომელიც ითვალისწინებს სახელმწიფოს მხრიდან პროტექციონისტული პოლიტიკის გატარებას იმ დარგის მიმართ, რომლის განვითარებაც აუცილებელია.

აღსანიშნავია, რომ ბოლო დროს მსოფლიო ალაპარაკდა ე.წ. ინკლუზიური ზრდის ეკონომიკურ მოდელზე, რაც ყველაზე მეტად მისაღებია ისეთი პოლიტიკური და ეკონომიკური წარსულის მქონე ქვეყნისათვის, როგორც საქართველოა. ამ მოდელის მიხედვით სახელმწიფო იღებს სოციალურ ვალდებულებას და უპირატესობას ანიჭებს დარგს, რომელიც ყველაზე მეტად უზრუნველყოფს მოსახლეობის დასაქმებას და შემოსავლების ზრდას, რომელსაც წარმოების პროცესში მონაწილენი გამოიმუშავებენ.

შეუიარაღებელი თვალითაც ჩანს, რომ საქართველოში არის ასეთი დარგები, მათ შორისაა მეჩაიეობა, რომელიც რეაბილიტაციის პროცესშიც ავლენს ინკლუზიურ ხასიათს, თუ სახელმწიფო ყურადღებით მოეკიდება ამ დარგის საჭიროებას.

ჩაის ჩანაცვლება თხილით, მოსახლეობის შემოსავლების გაზრდისა და დასაქმების კუთხით, ჩაის ალტერნატივა ვერ იქნება, მით უფრო, რომ თხილი მსოფლიოში აღიარებულია, როგორც ზარმაცების კულტურა.

ჩაის კულტურას, თუ სახელმწიფო მოინდომებს მის რეაბილიტაციას, შეუძლია გამოავლინოს თვითინკლუზიურობა და აღდგენის შემდგომ პერიოდშიც, პლანტაციების ფართობებიდან გამომდინარე, შეუძლია დაასაქმოს 30-32 ათასი ადამიანი. თუ ახალი პლანტაციების გაშენებასაც შეეწყობა ხელი, მაშინ ფოთლის კრეფისათვის შესაძლოა დასაქმდეს 60-62 ათასი ადამიანი, შესაბამისი მაღალი ანაზღაურებით. დამატებით, ჩაის ფაბრიკებში დასაქმდება 2-2,5 ათასი მუშა, ლაბორანტი და ტექნიკური პერსონალი.

დარწმუნებული ვართ, რომ თხილის პლანტაციის დიდი ნაწილი, რომელიც გაშენებულია ნაჩაიარ, მყავე ნიადაგებზე, რამდენიმე წელში დაინყებს დაკნინებას და ეკონომიკური ეფექტუ-

რობიდან გამომდინარე, ისევე ჩაის პლანტაციები იქნება გასაშენებელი. გლეხებს ამისი საშუალება არ ექნებათ და ისევე სახელმწიფოს ექნება გასაკეთებელი, როგორც ეს აზიური ფაროსანასა და არა მარტი მის წინააღმდეგ, ბრძოლის შემთხვევაში მოხდა, როცა სახელმწიფომ გამოყო ფინანსური(60 მილიონი ლარი) და მატერიალური რესურსები და ეს ბოლო ხარჯი არაა, რადგან ფაროსანას წინააღმდეგ ბრძოლის მსოფლიო პრაქტიკა აჩვენებს, იგი რამდენად თავსატეხია.

ჩაი იმითაც ამტკიცებს თავის უპირატესობას თხილთან და სხვა კულტურებთან შედარებით, რომ 25 წელია მიტოვებულია აგროლონისძიებების გატარების გარეშე, ეკალ- გარდებითაა დაფარული და, მიუხედავად ამისა, არავითარი დაავადება და მავნებელი არ გასჩენია.

საზოგადოების მიერ ასეთი კულტურის უარყოფა, რომელზედაც ბუნებრივი კატაკლიზმებიც კი ნაკლებად მოქმედებს, უბრალოდ გაუგებარია. იმედი ვიქონიოთ, რომ ხელისუფლება გააკეთებს სწორ დასკვნებს და ყურადღებას დაუთმობს მეჩაიეობას.

ცნობისათვის გვინდა აღვნიშნოთ, რომ საქართველოში ჩაის პლანტაციების უმეტესი ნაწილი სახელმწიფოს საკუთრებაშია. რეფორმების დასაწყისში პრივატიზებული იყო მხოლოდ 11 ათასი ჰა - პლანტაციების საერთო რაოდენობის 9,0%.

2.4.-მეჩაიეობა და ინკლუზიური ზრდის ეკონომიკური მოდელი

2018 წლის დავოსის ეკონომიკურ ფორუმზე მთავარი ყურადღება ინკლუზიური ზრდის ეკონომიკური მოდელის შესახებ მსჯელობას დაეთმო, რაც მიმდინარე საუკუნისათვის დამახასიათებელმა - საზოგადოების ფენებად დაყოფის ტენდენციებმა განაპირობეს.

მსოფლიო მოსახლეობის პირამიდის საფუძველს წარმოადგენს ნაკლებად უზრუნველყოფილი - 4 მილიარდი ადამიანი, რო-

მელთა წლიური შემოსავალი 4000 დოლარამდეა და აქედან - ერთი მეოთხედი ანუ მილიარდი, სიღარიბის ზღვარს მიღმაა. მათ დღიურად საკვებზე 2-9 დოლარის დახარჯვა შეუძლიათ.

საზოგადოების ფენებად დაყოფა აღრმავებს ზღვარს მდიდრებსა და ღარიბებს შორის და რაც მეტი სიმდიდრე გროვდება საზოგადოების მცირე ჯგუფში, მით უფრო საშიში ხდება მსოფლიო სოციალური დაპირისპირება. ამერიკელი სოციოლოგის- იმანუილ ვალერსტაინის მიხედვით, მსოფლიო იმყოფება კრიზისში და არავინ იცის რა იქნება 50 წლის შემდეგ, რადგან კრიზისის გამოვლენის ფორმა სასიკვდილოა.

უმოქმედობის შემთხვევაში მსოფლიოს ელოდება უმწვავესი დამოკიდებულება მდიდრების მცირე ჯგუფსა და ღარიბების მასას შორის, რაც კატასტროფის ტოლფასი იქნება. ამისი ნიშნები არსებობს ევროპაში, ადამიანების სახეების ვიზუალურად შეცვლილი ქალაქების - პარიზის, ლონდონისა და სხვათა მაგალითზე.

მოსალოდნელი უბედურების თავიდან აცილება შესაძლებელია წარმოების განვითარების პროცესში ახალი ტექნოლოგიების გამოყენებით, სხვა, მსოფლიო რეზონანსის მქონე, ღონისძიებების ადგილებზე გატარებით. ეს უმთავრესი და ძვირადღირებული რეკომენდაციაა, მაგრამ იგი უნდა განხორციელდეს, თუ მდიდრებს სურთ მშვიდად ცხოვრება.

საქართველოში არსებული მდგომარეობა ყველასათვის ნათელია, ამიტომ, თუ რომელიმე ქვეყანას აწყობს ინკლუზიური ზრდის ეკონომიკური მოდელის დანერგვა, პირველ რიგში ეს საქართველო უნდა იყოს, სადაც მთავრობის სოციალური პასუხისმგებლობის ამაღლების გზით შესაძლებელია ზრდის მოდელზე მორგებული პროცესის წამოწყება - მოსახლეობის მაქსიმალური დასაქმებისა და მაღალი შემოსავლების მიღების გარანტიით. ერთ-ერთი ასეთი კულტურაა ჩაი, რომლის ნედლეული მთლიანად გადამუშავდება.

სახელმწიფოს მიერ მეჩაიეობის რეაბილიტაცია ფაქტიურად ნიშნავს ინკლუზიური ზრდის ეკონომიკური მოდელის დანერგვას იმ პირობებში, როცა აზიური ფაროსანასა და სხვა მავ-

ნებელ- დაავადებების გაჩენის შემდეგ, თხილის კულტურისადმი მოსახლეობის ინტერესი საგრძნობლად განელებულია.

მსოფლიო ბანკის ექსპერტების მიხედვით, ინკლუზიური ზრდა წარმოადგენს ეკონომიკური ზრდის ერთ-ერთ მოდელს, რომელიც ითვალისწინებს: 1. ზრდის უზრუნველყოფის პროცესში საზოგადოების ყველა ფენის ჩართულობას, 2. ზრდის შედეგების შესაძლო თანაბარ განაწილებას საზოგადოების დასაქმებულ წევრებს შორის.

ეკონომისტთა ნაწილის აზრით, ინკლუზიური ზრდის მოდელი განსხვავდება ე.წ. ლარიბებზე ირიენტირებული ზრდის მოდელისაგან. მთავარი განსხვავება ეკონომიკური ზრდისათვის პრიორიტეტების მინიჭებაში მდგომარეობს ანუ იმის შერჩევაში, თუ რის საფუძველზე ხდება ზრდა - ლარიბების შრომის პროცესში მონაწილეობით, თუ დარგების მიხედვით მიღებული შემოსავლების გადანაწილებით.

ინკლუზიური ეკონომიკა უპირატესობას ანიჭებს ლარიბებზე ირიენტირებული ზრდის ისეთ მოდელს, რომელიც საშუალებას აძლევს მათ თვითონ შეძლონ სიღარიბისაგან თავის დაღწევა.

ინკლუზიური ეკონომიკა ეკონომიკური პოლიტიკის სერიოზულ ცვლილებებს ითვალისწინებს - კერძოდ, იგი ადგენს თუ როგორი უნდა იყოს ეკონომიკა -ნეოლიბერალური, სახელმწიფოს ჩართვით, თუ სხვა .

ქართველი მკვლევარის - გ. გოთუას აზრით, საჭიროა საზოგადოების, სახელმწიფოსა და ბიზნესის წარმომადგენელთა ფართო დიალოგი, სადაც გამოიკვეთება სახელმწიფოს როლი თანამედროვე ეკონომიკაში.

ბოლო დროს საქართველოში ეკონომიკის მართვაში სახელმწიფოს მონაწილეობით განხორციელებული ცვლილებების მიუხედავად, ე.წ. „მინიმალური სახელმწიფოს“ მომხრეების შეხედულებები დომინირებს.

მსოფლიო გამოცდილება კი ამტკიცებს, რომ ეკონომიკური განვითარების პრობლემების გადაწყვეტაში აშკარაა სახელმწიფოს მონაწილეობა.

ეკონომიკაში ნეოლიბერალური პოლიტიკის გამოყენების შედეგია ის გაუგებრობა, რომელიც მიმდინარე წლის ეკონომიკური ზრდის შედეგების შეჯამებისას გამოიყვანა. კერძოდ, მაისის თვეში მთლიანი შიდა პროდუქტის ზრდამ 7,6 % შეადგინა, რაც წინა თვეებზე გადაანგარიშებით, საშუალოდ 6,1 %-ის ტოლი იყო და რეგიონის ქვეყნების შესაბამის მაჩვენებელს ბევრად აღემატებოდა.

ამავე დროს, გაეროს ეგიდით იუნისეფის მიერ ჩატარებულმა გამოკვლევებმა აჩვენეს, რომ საქართველოში ეკონომიკური ზრდის ფონზე სიღარიბე 2,9%-ით გაიზარდა.

აშკარაა, რომ ინკლუზიური ეკონომიკის გამოყენების შემთხვევაში, რაც რასაკვირველია, ეკონომიკის მართვაში სახელმწიფოს უპირატეს მონაწილეობას ითვალისწინებს, ეს არ მოხდებოდა, თუნდაც იმიტომ, რომ აღნიშნული მოდელი სახელმწიფოს მხრიდან სოციალურ პასუხისმგებლობასაც ითვალისწინებს.

შეიძლება გარკვევით ითქვას, რომ ის შედეგები, რაც ეკონომიკის ზრდის კვალობაზე, მოსახლეობის შემოსავლების ზრდაზე აისახა, წმინდა ნეოლიბერალიზმის ანუ ეკონომიკის ბაზარზე მინდობილი პოლიტიკის შედეგია. ისიც უნდა ითქვას, რომ არსებობს ეკონომისტთა წრე, რომლებიც ნეოლიბერალიზმის პოლიტიკას თავგამოდებით იცავენ და ამტკიცებენ, რომ შემოსავლების გამოთანაბრება მისი სოციალურ ჯგუფებზე შემოსავლების გადანაწილებით უნდა მოხდეს.

ასეთ მიდგომებს თანამედროვე ეკონომიკური პოლიტიკისადმი „კალდორ-ჰიკსის“ ლოგიკას უწოდებენ.

ინკლუზიური ეკონომიკისადმი განსაკუთრებული ყურადღება იგრძნობოდა მიმდინარე წელს დავოსის მსოფლიო ეკონომიკურ ფორუმზე, სადაც წარმოადგინეს ინკლუზიური განვითარების ინდექსი, რომელიც მსოფლიოს 107 ქვეყანას აფასებს ზრდის 12 კრიტერიუმის მიხედვით.

ისმის კითხვა- რატომ ამახვილებს მსოფლიო საზოგადოება და განსაკუთრებით მისი მონინავე ნაწილი ყურადღებას ინკლუზიური ზრდის პრობლემებზე. იმიტომ ხომ არა, რომ XX საუკუნე

იყო საშუალო კლასის ფორმირების, ხოლო XXI- კი საზოგადოების ფენებად დაყოფის საკუყუნეა და სიმდიდრის განაწილება ფენებად დაყოფილ საზოგადოებაში საშიშ ფორმას იღებს?.

დედამინაზე მომრავლდნენ უმდიდრესი ადამიანები, კომპანიები, რომელთა შემოსავალი ტრილიონ დოლარს აღემატება.

მსოფლიო მოსახლეობის პირამიდის ფუძეს შეადგენს მინიმალური შესაძლებლობების მქონე მოსახლეობა, რომელიც რაოდენობრივად 4 მილიარდ ადამიანს ითვლის და რომელთა წლიური შემოსავალი 4000 დოლარამდეა. მათი მეოთხედი ანუ ერთი მილიარდი ადამიანი იმყოფება სიღარიბის ზღვარს მიღმა. მათ შეუძლიათ თავიანთი შემოსავლით იყიდონ საკვები დღიურად-2-9 დოლარის ფარგლებში.

როგორც აღინიშნა, უაღრესად საინტერესოა მსოფლიო ეკონომიკაში მიმდინარე პროცესების ამერიკელი სოციოლოგის -იმანუილ ვალერსტაინის შეფასება, რომელიც ამბობს, რომ თანამედროვე მსოფლიო სისტემა შედის საბოლოო კრიზისში და არავინ იცის რა იქნება 50 წლის შემდეგ, რადგან ის იმყოფება კრიზისის სასიკვდილო ფაზაში.

რა მდგომარეობა გვაქვს საქართველოში?

ცნობილია, რომ ინკლუზიური ზრდის საფუძველს უმუშევრობის მაქსიმალურად შემცირება და ადამიანების პროფესიული დასაქმება წარმოადგენს. ამ მაჩვენებლით საქართველო, ანალოგიური ეკონომიკის მქონე ქვეყნებს შორის, მხოლოდ 24-ე ადგილზეა. სიღარიბის ზღვარზე მყოფ პირთა დასაქმების კუთხით კი-26-ადგილზე .

ცუდი მაჩვენებელი გვაქვს განათლებაზე დანახარჯების კუთხითაც -28-ე ადგილი. საქართველოში, სადაც უმუშევრობის პრობლემა ერთ- ერთი მთავარი გამოწვევაა , ძნელია კვალიფიციური სამუშაო ძალის პოვნა. ამ მაჩვენებლით საქართველო მსოფლიოში 35-ე ადგილზე იმყოფება. რაც შეეხება ჯინის ინდექსს, ის 0,52-ის ტოლია.

აღნიშნული იმაზე მიუთითებს, რომ საზოგადოების წევრებს შორის არ ხდება შემოსავლების სამართლიანი გადანაწილება და

ქონების დიდი ნაწილი ხვდება იმ მცირერიცხოვანი ადამიანების ხელში, რომელთა უმრავლესობამ საწყისი კაპიტალი სხვადასხვა მაქინაციების გამოყენებით დააგროვა.

აშკარაა, რომ თუ მსოფლიოს სურს თავის გადარჩენა, განსაკუთრებით მის მდიდარ ნაწილს, მათ მხარი უნდა დაუჭირონ ინკლუზიური ზრდის ეკონომიკურ მოდელს, რომლის მიხედვითაც შესაძლებელია შემოსავლების მეტნაკლებად სამართლიანი განაწილება.

ევროპის განვითარებულ ქვეყნებზე მიგრანტთა შემოტევა მომავალში ამ მიმართულებით მოსალოდნელი უმწვავესი კრიზისის მხოლოდ ანარეკლია.

მსოფლიოს მდიდარმა ქვეყნებმა მეტი ანალიზი უნდა გააკეთონ პარიზში, ლონდონსა თუ ევროპის სხვა დიდ ქალაქებში მიმდინარე პროცესების, თუნდაც ადამიანების სახეების ვიზუალური ცვლილებების გათვალისწინებით. ნურავინ იფიქრებს, რომ ეს ჩვენგან შორს არის.

მდიდარი მსოფლიო უნდა შეეცადოს მიგრანტთა ქვეყნებში დანერგოს ეკონომიკის ინკლუზიური ზრდის მოდელი, რათა შესაძლებელი გახდეს უმუშევრობის პოლიტიკური და ეკონომიკური შედეგების თავიდან აცილება, რისი გამოვლენაც ყველაზე მწვავედ ღარიბი ქვეყნებისთვისაა დამახასიათებელი.

სხვათა შორის, რუსეთის პრეზიდენტთან არსებული სახალხო მეურნეობისა და სახელმწიფო სექტორის აკადემიის წამყვანი მეცნიერ-თანამშრომელი ა. ნოვიკოვი და ასპირანტი მ. ვიტკინა-ნიგნი-„ინკლუზიური ეკონომიკა და სოციალური პასუხისმგებლობა მსოფლიოს რეგიონებში“- დილემა თუ საზოგადოებრივი შეთანხმება“ აღნიშნავენ, რომ საბჭოთა სოციალური პოლიტიკის წარმატების ერთ-ერთ პირობას ქვეყანაში ინკლუზიური ეკონომიკის არსებობა წარმოადგენდა.

ქვეყანაში ინკლუზიური ეკონომიკის მოდელის არსებობა ყველა შემთხვევაში გულისხმობს სოციალურად ორიენტირებული სახელმწიფოს არსებობას, რომელიც თავის მხრივ საზოგადოებას, სახელმწიფოსა და ბიზნესს შორის ბალანსის დაცვას ემყარება.

გადამწყვეტი როლი ინკლუზიური ეკონომიკის მოდელის ფორმირებაში ეკუთვნის სახელმწიფოს. მის პოლიტიკას, თუ რა მიმართულებით უნდა განვითარდეს ეკონომიკა. აქედან გამომდინარე, სახელმწიფოს ძირითადი როლი მდგომარეობს პრიორიტეტების სწორად განსაზღვრასა და მოსახლეობის მაქსიმალურად დასაქმებაში, აგრეთვე დასაქმებულ ადამიანებს შორის შემოსავლების შესაძლო თანაბარ განაწილებაში.

საქართველოში, ბუნებრივია, პრიორიტეტი-სოფლის მეურნეობაა, მაგრამ ჭირს პრიორიტეტული მიმართულების ამორჩევა, რადგან სასოფლო-სამეურნეო წარმოების მრავალდარგიანობის გამო, პრაქტიკულად შეუძლებელია ერთი ან თუნდაც ორი ისეთი დარგის ამორჩევა, რომლებზე დაყრდნობითაც შესაძლებელი გახდებოდა მთლიანდ ქვეყნის ეკონომიკის ამონევა და მით უფრო, ინკლუზიური ეკონომიკის მოდელის განვითარება.

ჩვენი აზრით, გამოსავალი შემდეგშია:

სახელმწიფომ სოფლის მეურნეობის საწარმოო სპეციალიზაციის ზონების მიხედვით უნდა შეარჩიოს სასურსათო, აგრეთვე ექსპორტზე ორიენტირებული პროდუქცია და მოახდინოს მათი წარმოების ეკონომიკური სტიმულირება, რაც თანამედროვე მსოფლიოში წარმოების გაზრდის საყოველთაოდ აღიარებული მეთოდია.

წახალისების ფორმებს შორის პირველ რიგში უპირატესობა უნდა მიენიჭოს პროდუქციის შესასყიდი ფასების სუბსიდირებას, თუმცა ასეთი მიდგომა შესაძლებლობის ფარგლებში არ გამორიცხავს წარმოების საშუალებების შესასყიდი ფასების სუბსიდირებასაც. ცალკეულ შემთხვევაში ეს მიდგომა შესაძლებელია პრიორიტეტულიც კი აღმოჩნდეს იმის გათვალისწინებით, რომ საქართველოში არ იწარმოება წარმოების საშუალების არც ერთი სახე, გარდა აზოტიანი სასუქისა, რაც მათი გასაყიდი ფასების კორექტირების რაიმე შესაძლებლობას მოგვცემდა.

რაც მთავარია, ეკონომიკური მხარდაჭერა უნდა მოხდეს მხოლოდ მაღალი ტექნოლოგიების დანერგვის, აგრეთვე ეკოლოგიურად სუფთა პროდუქციის წარმოების - შესაძლებლობების გათვალისწინებით.

ასეთი მიდგომით უზრუნველყოფილი იქნება როგორც მსოფლიო ბაზარზე მოთხოვნადი პროდუქციის წარმოება, ასევე წარმოების რაოდენობრივი ზრდაც.

ამ თვალსაზრისით ყურადღება უნდა დაეთმოს მოსახლეობის მაქსიმალურად დასაქმებისათვის მაღალშემოსავლიანი კულტურებისათვის პრიორიტეტის მინიჭებას.

ერთ-ერთი ასეთი კულტურაა ჩაი.

ბოლო პერიოდში ჩაიზე მსოფლიო მოთხოვნილების ზრდის მიუხედავად, საქართველოში იგი დაღუპვის პირას იქნა მიყვანილი. ჩაის წარგაობის მთლიანი ფართობები, აფხაზეთის გარდა - 57 ათას ჰა-ს შეადგენდა. ამჟამად, ოპერატიული მონაცემებით, შემორჩენილია 9,6 ათასი ჰა ჩაის პლანტაცია, რომელსაც 25 წლის მანძილზე, აგროტექნიკური სამუშაოების ჩაუტარებლობის მიუხედავად, არავითარი დაავადება არ გასჩენია.

ჩაის კულტურა გავრცელებული იყო აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის სამ რაიონში, გურიის სამივე რაიონში, სამეგრელოს შვიდ რაიონში, იმერეთის ხუთ რაიონში. ჩაის გავრცელების ზონაში ცხოვრობდა ნახევარი მილიონი ადამიანი.

დასავლეთ საქართველოში აზიური ფაროსანას გავრცელების გამო, რამაც სხვა დაავადებებთან ერთად, საგრძნობლად დააზიანა თხილის პლანტაციები და რომლის წინააღმდეგ საბრძოლველად, ბოლო ორ წელიწადში სახელმწიფომ 60 მლნ ლარი გამოყო -უპრიანი იყო ჩაის პლანტაციების აღდგენაზე ფიქრი.

აღსანიშნავია ისიც, რომ მოსახლეობა იმდენად იყო შეყვარებული ჩაის ბუჩქზე, რომ 2003 წლამდე მისი ამოძირკვა არც უფიქრია, იმის იმედით, რომ სახელმწიფო ბედის ანაბარად არ მიატოვებდა მეჩაიეობის რეგიონების მოსახლეობას.

როგორც ითქვა, მეჩაიეობაში დასაქმებული იყო 180 ათას ადამიანზე მეტი. იგი წარმოდგენილი იყო რიგითი მეჩაიეებით, ჩაის ფაბრიკების მუშებით, სხვადასხვა სპეციალობების მქონე აგრონომებითა და ინჟინრებით, კონსტრუქტორებით, სხვადასხვა სპეციალობების მქონე სხვა პერსონალით.

რაც მთავარია, დარგი მაღალშემოსავლიანი იყო. ერთი კილოგრამი ჩაის ნედლეულის მოკრეფისათვის მეჩაიეებს 50-80 კა-

პიკს უხდინდნენ, გარდა იმ პრემიებისა, რომელსაც ისინი წლის ბოლოს იღებდნენ.

ეს იყო საწარმოო მიმართულების სფერო, რომელიც უზრუნველყოფდა ადამიანების მაქსიმალურად დასაქმებასა და მაღალ შემოსავლებს, სახელმწიფოს მხრიდან სოციალური პასუხისმგებლობის გამოვლენის პირობებში. დარგი იძლეოდა ინკლუზიური ზრდის ეკონომიკური მოდელის განხორციელების საუკეთესო საშუალებას.

ჩაის პლანტაციებისადმი სხვა დამოკიდებულება მოსახლეობამ თხილის იტალიური კომპანია - „ფერეროსათვის“ ყოფილი ჩაის სახელმწიფო მეურნეობების მიყიდვისა და მასზე კომპანიის მიერ თხილის გაშენების შემდეგ გამოავლინა. დაიწყო ჩაის პლანტაციების უკონტროლოდ ამოძირკვა- გადაწვა, მიუხედავად მინაზე საკუთრების ფორმებისა.

ნაჩაიარ ფართობებზე თხილის გაშენების ნეგატიური შედეგები მოსახლეობას ჯერ კიდევ წინ აქვს, რადგან იგი ვერ შეძლებს იმ ძვირი ღონისძიებების გატარებას, რასაც წიადაგის მჭავიანობის გასანეიტრალებლად კომპანია „ფერერო“ აკეთებს.

აზიური ფაროსანას გავრცელებამ და თხილის კულტურის სხვა მავნებელ-დაავადებების გააქტიურებამ გარკვეულწილად შეანელა მოსახლეობის ინტერესი თხილის კულტურისადმი, მაგრამ მხედველობაშია მისაღები ის ფაქტი, რომ თხილის პლანტაციებმა საქართველოში უკვე გადააჭარბა 60 ათას ჰა-ს, საიდანაც თითქმის 50 ათასი ჰა მეჩაიეობის ყოფილ რეგიონებზე მოდის.

მოსახლეობა კვლავ ავლენს ინტერესს მეჩაიეობისადმი, მაგრამ პლანტაციების რეაბილიტაციის, მით უფრო ახალი პლანტაციების გაშენების ფინანსური და ინტელექტუალური რესურსები მას არ გააჩნია. იგი, როგორც გასული საუკუნის 30-იან წლებში, უნდა განხორციელდეს სახელმწიფოს მიერ, რითაც შეიქმნება მოსახლეობის სიღარიბისაგან ხსნის შესაძლებლობები, თვით მოსახლეობის აქტიური შრომითი მონაწილეობით.

ჩვენმა წინაპრებმა ბარის, თოხის, წალდის, ნაჯახისა და ცოცხალი გამწვევი ძალის გამოყენებით, 1930-40 წლებში - 47

ათასი ჰა ჩაის პლანტაცია გააშენეს ანუ წელიწადში, საშუალოდ 7,5 ათასი ჰა.

დღეს, თანამედროვე ტექნიკური შეიარაღებისა და სახელმწიფოს მიერ ფინანსური რესურსების გამოყოფის შემთხვევაში, ჩაის პლანტაციის აღდგენა, ახლის გაშენებითა თუ ძველის რეაბილიტაციით, პრობლემას არ წარმოადგენს. საჭიროა დარგის აღდგენის სწორი პოლიტიკის გატარება ანუ მეჩაიეობის პრიორიტეტულ მიმართულებად გამოცხადება.

ოპერატიული მონაცემებით, საქართველოში აღსადგენად პერსპექტიული პლანტაციების ფართობი შეადგენს 9075 ჰა-ს. აქედან, ფოთოლსაკრეფ მდგომარეობაშია 1965 ჰა, გატყევებულია-7710 ჰა.

ფოთოლსაკრეფი პლანტაციებიდან სარეაბილიტაციო სამუშაოების შესრულება ხელის იარაღების გამოყენებით შესაძლებელია 1363 ჰა-ზე, სამექანიზაციო საშუალებებით-671 ჰა-ზე.

გატყევებული პლანტაციებიდან, ხელის იარაღებით სარეაბილიტაციო სამუშაოების შესრულება შესაძლებელია 3824 ჰა-ზე, ხოლო სამექანიზაციო საშუალებებით -3886 ჰა-ზე.

განსაკუთრებით საინტერესოა დანახარჯების მოცულობები, რომელიც უნდა იქნას გაწეული ერთ ჰა-ზე, რაც გვაძლევს ნათელ წარმოდგენას იმ შემოსავლებზე, რომელიც სარეაბილიტაციო სამუშაოებში ჩართვისას, მოსახლეობამ უნდა მიიღოს.

ფოთოლსაკრეფ პლანტაციაში სამუშაოების ხელის იარაღებით შესრულებისას სარეაბილიტაციო სამუშაოების ღირებულება, გაუთვალისწინებელი ხარჯების ჩათვლით, პირველ წელს 1 ჰა-ზე შეადგენს-4598 ლარს, ხოლო მეორე და მესამე წელს შესაბამისად-2365 ლარს.

ანალოგიურ პლანტაციაში, სამუშაოების სამექანიზაციო საშუალებებით ჩატარებისას, პირველ წელს დანახარჯი 1 ჰა-ზე შეადგენს 3602 ლარს, ხოლო მეორე და მესამე წელს შესაბამისად 2035 ლარს. დანახარჯები 1 ჰა გატყევებულ პლანტაციაში, სამუშაოების ხელის იარაღებით შესრულებისას, პირველ წელს შეადგენს -5554 ლარს, ხოლო მეორე და მესამე წელს, შესაბამისად-2035 ლარს.

დანახარჯები ერთ 1 ჰა გატყევებულ ჩაის პლანტაციაში, როცა სამუშაოები სრულდება სამექანიზაციო საშუალებებით, შეადგენს პირველ წელს 3212 ლარს, ხოლო მეორე და მესამე წელს შესაბამისად-1950 და 1496 ლარს.

ყველა სახის დანახარჯი, ჩაის პლანტაციების რეაბილიტაციაზე შეადგენს პირველ წელს 43041 ათას ლარს, მეორე წელს-19176, ხოლო მესამე წელს-17307 ათას ლარს.

ჩაის პლანტაციის რეაბილიტაციის ინკლუზიური ხასიათი ნათლად ჩანს 1 ჰა გატყევებულ პლანტაციაში ჩასატარებელი სამუშაოს ჩამონათვალიდან:

- ხემცენარეების მოჭრა და გამოტანა, ჩაის ბუჩქების გასხვლა და ნასხლავის გამოტანა-1500 ლარი.
- პლანტაციების გადაბარვა ერთჯერ-500 ლარი.
- აზოტიანი სასუქების შეტანა-240 ლარი.
- კომპლექსური სასუქების შეტანა-420 ლარი.
- კომპლექსური სასუქების შეტანა-75 ლარი.
- სასუქების ჩათოხნა-440 ლარი.
- პლანტაციების სარეველებისაგან განმენდა-300 ლარი.
- პლანტაციების შემოღობვა(100 გრძივი მეტრი) 1220 ლარი.

სამუშაოების ჩამონათვალიდან ზოგი სახის სამუშაო სრულდება 2-3 ჯერ, რაც ზრდის მუშახელის შრომით მონაწილეობას და შრომის ანაზღაურებას.

რეაბილიტირებული პლანტაციებიდან პირველ წელს მიიღება 29160 ათასი ლარის ღირებულების მზა პროდუქცია. მეორე წელს-83190 ,ხოლო მესამე წელს-142560 ათასი ლარის.

პლანტაციის რეაბილიტაციაზე განეული დანახარჯები იფარება უკვე მეორე წელს, ხოლო პლანტაციების სრულ მოსავლიანობაში შესვლის შემდეგ შესაძლებელი გახდება სულ მცირე 29-30 ათასი ადამიანის დასაქმება ხანგრძლივი პერიოდის განმავლობაში და გარანტირებული ანაზღაურების გაცემა.

თუ გავითვალისწინებთ იმას, რომ ჩაის ხარისხიანი ფოთლის კრეფისათვის ანაზღაურება ყოველწლიურად იზრდება, მოყვანილი მონაცემები ყველაზე პესიმისტურად შეიძლება მივიჩნიოთ.

ამდენად, ყველა პირობა არსებობს მთავრობის მიერ მეჩაიეობის პრიორიტეტად გამოცხადებისათვის, რაც შეესაბამება დასავლეთ საქართველოში მცხოვრები სოციალური ჯგუფების ინტერესებს. ის ხელს შეუწყობს ინკლუზიური ზრდის ეკონომიკური მოდელის ჩამოყალიბებას. შრომით პროცესში სიღარიბის ზღვარს მიღმა მყოფი მოსახლეობის ჩართვა გააძლიერებს მათ დამოკიდებულებას შრომის შედეგებისადმი, დადებითდ იმოქმედებს ჩაის ფოთლის კრეფაში ჩართული სხვადასხვა სოციალური ჯგუფების წარმომადგენლებზეც.

თავი III
მეჩაიეობის რეაბილიტაციის
აბროტაქნიკური საფუძვლები

3.1. ჩაის მცენარის დაბალი პროდუქტიულობის
გამომწვევი ზოგიერთი მიზეზი

საქართველოს სუბტროპიკულ ზონაში ჩაის კულტურის ნორმალური ზრდა- განვითარება განპირობებულია ზონის აგროკლიმატური მახასიათებლებით, თუმცა მცენარის ნორმალურ ზრდა- განვითარებას ხელს უშლის რიგი მიზეზებისა, რომელთა გათვალისწინება აუცილებლად საჭიროა.

მოვიყვანთ ზოგიერთ მიზეზს, რომელიც ხელს უშლის ჩაის პროდუქტიულობის მაქსიმალურად გამოვლენას და შეეცხებით იმ ძირითად ღონისძიებებს, რომელთა ნორმალურად ჩატარებას ძალუძს მცენარისა და პლანტაციის ნორმალური პროდუქტიულობის აღდგენა.

ჩაის დაბალი მოსავლიანობის გამომწვევი მიზეზები შეიძლება ორ ძირითად კატეგორიად დაიყოს: ბუნებრივ-ისტორიული და ბიოლოგიური. პირველს ეკუთვნის ნიდაგისა და ჰავის გამოსადეგარობა ჩაის მცენარისათვის.

იმ შემთხვევაში, როცა ნიადაგი არ შეესაბამება ჩაის მცენარის მოთხოვნებს, ან ადგილი მიკროკლიმატური პირობების მიხედვით მიუღებელია ჩაის ინტენსიური კულტურის წარმოებისათვის- ასეთი პლანტაციები ლიკვიდირებული უნდა იქნას და უნდა ვიზრუნოთ მათ შესაცვლელად. ეს მოვლენა იშვიათად, მაგრამ მაინც გვხვდება ჩაის გავრცელების ჩრდილოეთ რაიონებში.

ბუნებრივ- ისტორიულ მიზეზებს ეკუთვნის აგრეთვე ნიადაგის ჭარბტენიანობა, მელიქვილის ჰორიზონტის ნიადაგის ახლო ზედაპირთან ყოფნა და ძლიერ გადარეცხილი ნიადაგები. ასეთ პლანტაციებში უნდა ვებრძოლოთ დაბალი მოსავლიანობის პირველად მიზეზებს: უნდა მოვანესრიგოთ წყალმართვი რეჟიმი, შესაძლებლობის ფარგლებში უნდა დავშალოთ მელიქვილის

ჰორიზონტი -70-80 სმ სიღრმეზე, ჩავატაროთ ღრმა გაფხვიერება, გავამდიდროთ გადარეცხილი ნიადაგები ორგანული ნივთიერებებით, უზრუნველვყოთ ჩაის მცენარის ნორმალური მინერალური კვება და ა.შ.

ამ აგროტექნიკური ღონისძიებებით, როგორც პრაქტიკა გვიჩვენებს, ჩაის პლანტაცია აღიდგინება და ნორმალურ მოსავალს მოგვცემს. თუ ეს ღონისძიებები არ განხორციელდება და ასეთ ნიადაგებზე მაინც გაშენდება ხელახლა ჩაის პლანტაციები, შედეგი არადაამაკმაყოფილებელი იქნება.

ჩაის პლანტაციის დაბალი მოსავლიანობის ბიოლოგიურ მიზეზებს ეკუთვნის უწინარეს ყოვლისა ჩაის მცენარის ფიშობრივი არასრულფასოვნება. ჩვენს სუბტროპიკებში ხშირად გვხვდება პლანტაციების გაშენების პრაქტიკა წვრილფოთოლა იაპონური ფიშებით, რომლებიც ჩვენს პირობებში ყოველთვის დაბალმოსავლიანია.

ჩაის პლანტაციების ასეთი კატეგორია უნდა შეიცვალოს. ასეთ კატეგორიას ეკუთვნის აგრეთვე ჩაის მცენარის ბიოლოგიური დაბერება, რაც ჩვეულებრივად ცუდი მოვლისა და ხანგრძლივი მკაცრი ექსპლუატაციის შედეგია.

თუ გამოიცადა აგროტექნიკური ზემოქმედების ყველა ხერხი და პლანტაცია არ გაუმჯობესდა- ის უნდა შეიცვალოს, ხელახლა გაშენდეს.

პლანტაციის პროდუქტიულობის კლების მიზეზთა ბიოლოგიურ კატეგორიას ეკუთვნის აგრეთვე ფიშების ცუდი სორტიმენტი, რაც აღდგენის ამოცანებისას უნდა იყოს მიღებული მხედველობაში.

სიმეჩხრის გამომწვევი ფაქტორები

მრავალი მიზეზი უდევს საფუძვლად დასახელებულ მოვლენას. მათი კლასიფიცირება მრავალგვარ ლიტერატურაში- მრავალგვარია. მცენარის ბიოლოგიური დაბერების გარდა მრავალია მიზეზი, რაც პლანტაციის გამეჩხრებას იწვევს. თვითონ

ფაქტი- პლანტაციის გამეჩხრება, როგორც შედეგი, შესაძლოა გახდეს სათავე მრავალი თანმდევი მოვლენისა.

მცენარეთა გამოკლება ფართობის ერთეულიდან ინვესს ცარიელი ადგილის გაჩენას პლანტაციაში. ეს უკანასკნელი კი ხდება მიზეზი სარეველების მომრავლებისა.

სიმეჩხრითაა გამონვეული ჰაერის მასების ინტენსიური მოძრაობა მცენარეთა ფესვთა სისტემის გავრცელების სიახლოვეს. ეს უკანასკნელი ინვესს ნიადაგის გამოშრობას. ნაკლებეფექტური ხდება მცენარეთა კვების სისტემის დადებითი ეფექტი მცენარეზე, რაც მოსავლის კლების პირდაპირი მიზეზია.

სიმეჩხრის თანმდევი პროცესია ნიადაგის ეროზია და მისი ნაყოფიერი ფენის ჩამორეცხვა. ამასთან, თვალსაცემია სასარგებლო ელემენტების გადინება მცენარის რიზოსფეროს ზონიდან.

ჩაის მცენარის გასაშენებელი პლანტაციის პროდუქტიულობა დიდადაა დამოკიდებული მოსამზადებელი პერიოდის ხარისხზე და ეფექტურობაზე. სიმეჩხრის ერთ-ერთი მიზეზი გასაშენებლად შერჩეული თესლების არამეთოდურ შერჩევაში უნდა ვეძებოთ.

თესლების შერჩევის ყველა პროცედურა ზუსტად უნდა იქნეს დაცული. ეს კი თანაბარი და პროდუქტიული პლანტაციის მიღების საწინდარია.

ლიტერატურაში სიმეჩხრის გამომწვევ ერთ-ერთ მიზეზად თესლის აღმოცენების დაბალი უნარი სახელდება. როგორც აგრონესებით ცნობილია- დასადგენია ვადები თესვისა,რომლის დარღვევა ინვესს სიმეჩხრეს. ამ არასასურველი მოვლენის მიზეზთაგანია აგრეთვე ნიადაგურ- კლიმატური პირობების არახელსაყრელი შეთანაწყობა ჩაის მცენარის მოთხოვნებთან.

დიდია სიმეჩხრის გამომწვევ მიზეზთა შორის ნიადაგის წყალმართვი თვისებების როლიც. ჭარბი ტენი უარყოფითად აისახება მცენარის მოვლა- მოყვანაზე.

დიდია ტემპერატურული რეჟიმის ანომალიების უარყოფითი გავლენაც. გვალვა და დაბალი ტემპერატურა შესამჩნევად აფერხებს აღმოცენებას, აღმონაცენის ზრდა- განვითარებას და საბოლოოდ სიმეჩხრის მიზეზი ხდება.

საჭიროა მკაცრად დავიცვათ მცენარის მოვლა- მოყვანის აგროტექნიკა. სიფრთხილეა საჭირო ახალი აღმონაცენისათვის მექანიკური ზიანის მიყენების თვალსაზრისით. ჯანსაღი მცენარე სიმეჩხრის ლიკვიდირების პრევენციული ზომია.

ლიტერატურაში მრავლადაა ცნობები იმის შესახებ, თუ რა უარყოფითი გავლენა შესაძლოა იქონიოს მავნებლებმა და დაავადებებმა მცენარის მოვლა- მოყვანის პერიოდში. სწორმა და ინტეგრირებულმა ღონისძიებებმა, რაც ტარდება პლანტაციამდე აგრონესების შესაბამისად კარგი შედეგი უნდა მოგვცეს.

ჰერბიციდების სახეებისა და დოზების ოპტიმალური შეთანხმება კონკრეტულ ნიადაგურ- კლიმატურ პირობებთან, ქმნის შესანიშნავ ფონს სიმეჩხრის პრევენციისათვის. განსაკუთრებული სიფრთხილეა საჭირო ჰერბიციდების ახალი თაობის გამოყენების დროს ჩაის ახალგაზრდა და ფოთოლსაკრეფ პლანტაციაში. რეკომენდაციები, რაც დაშვებულია სუბტროპიკული ზონისათვის, აუცილებლად უნდა შესრულდეს.

ჩაის ინტენსიური კულტურის წარმოებისათვის კვალიფიციური მიდგომა მყარი მოსავლის მიღების წინაპირობაა. დიდი მნიშვნელობა აქვს სპეციალისტთა კვალიფიკაციის დონეს. ეს ეხება იმ ღონისძიებების წარმატებით ჩატარებას, რაც ჩაის პლანტაციის სიმეჩხრის ლიკვიდაციას ეხება. სიზუსტე და თანმიმდევრობა, რაც ჩაის პლანტაციის პირველადი გაშენების დროს იყო- აქაც უნდა გაგრძელდეს.

უარყოფითად აისახება ჩაის პლანტაციის სიმეჩხრის ლიკვიდაციის გზაზე მცენარეთა გადარგვის ვადების დარღვევა. მკაცრად უნდა იქნას განსაზღვრული ვადები, თუ რა პერიოდში უნდა მოხდეს ახალგაზრდა პლანტაციის სიმეჩხრის ლიკვიდაცია. ჩატარებული ცდები და სანარმოო პრაქტიკა ადასტურებს, რომ ახალგაზრდა პლანტაციის გაშენებიდან სამი წელიწადი ის ოპტიმალური ვადაა, რომლის განმავლობაშიც ის უნდა აღმოიფხვრას.

სიმეჩხრის აღმოფხვრის ხერხები

პლანტაციიდან მიზეზთა გამო გამოვარდნილი მცენარის ჩანაცვლების პროცესს- რემონტი ჰქვია. რემონტისათვის მრავალი მეთოდი გამოიყენება. ლიტერატურაში მეთოდთა შორის, სახელდება- რემონტი გამოთესვით. ეს, ის შემთხვევაა, როცა კონდიციონებული თესლით ხდება სიმეჩხრის ლიკვიდაცია.

არის შემთხვევა, როცა რემონტს ატარებენ პლანტაციის ასაკის შესაფერისი სტანდარტული ნერგით. ეს უკანასკნელი გულისხმობს სანერგის არსებობას. ეს უკანასკნელი უნდა იყოს საგანგებოდ მოწყობილი ასეთი შემთხვევისათვის.

პლანტაციის სიმეჩხრის ლიკვიდაცია ხდება მოზრდილი ბუჩქების გადარგვითაც. მკაცრადაა განსაზღვრული ასაკი, თუ რომელი მეთოდი რა ასაკის პლანტაციაში უნდა ჩატარდეს, რადგან პლანტაციის თანაბრობა მეტად მნიშვნელოვანია. ეს საჭიროა დუყების შემოსვლის ერთდროულობის უზრუნველსაყოფად.

სრულასაკოვანი პლანტაციის სიმეჩხრის ლიკვიდაციისათვის გამოთესვით რემონტი გამოსადეგი არაა.

დიდი მნიშვნელობა ენიჭება იმ მიზეზთა აღმოფხვრას, რამაც სიმეჩხრე გამოიწვია. ამისათვის საჭიროა მცენარის ბიოლოგიისა და მოვლა- მოყვანის პირობების ზედმიწევნით კარგად ცოდნა. მიზეზის ლიკვიდაციის კვალობაზე რემონტის შესაბამისი ხერხის გამოყენება მეტად ეფექტურია.

ნარგაობის თესლით რემონტი

ამ მეთოდის გამოყენებას თავისი სპეციფიკა აქვს. რემონტის ეს სახე მკაცრადაა ლიმიტირებული ასაკით. მისაღებია მისი გამოყენება ახალგაზრდა პლანტაციაში, რომლის ასაკიც სამ წლამდეა.

ბუდნაში ჩათესილი 5-6 თესლი იფარება ფხვიერი მიწით. სასურველია ნათესი ადგილი დაიფაროს მულჩით. საჭიროა ნათესი ადგილი მოვარიდოთ დაზიანებას. ამ მიზნით ბუდნის ცენტრში უნდა ჩავასოთ პალო.

თესვის ვადები ტიპურია, განსაზღვრული მოქმედი აგრონესებით (15 ნოემბერი-15 მარტი). უპირატესობა ენიჭება თესლის საშემოდგომო თესვას. სხვა, დანარჩენ შემთხვევაში სიმეჩხრის დასაძლევად გამოიყენება ნერგი.

ნერგით რემონტის მეთოდი

ამ ღონისძიების გატარებისათვის დღის წესრიგში დგება სა-ნერგის არსებობა.

ნერგის დასარგავად ადგილი წინასწარ უნდა მომზადდეს. საჭიროა ნიადაგის დამუშავება 35-40 სმ სიღრმეზე და შეაქვთ ფოსფორიანი სასუქი. რგვის მომენტში კარგია ბუდნაში ნაკელის ან ტორფის შეტანა. შესაძლოა ბუდნა გამდიდრდეს ტყის მიწით იმ ანგარიშით, რომ ერთი ვედრო მიწა ოთხ ბუდნაზე განილდეს.

გადარგული მცენარეების მიმართ ტარდება აგრონესებით გათვალისწინებული ყველა ღონისძიება. უპირატესობა ენიჭება პლანტაციის რემონტის შემოდგომის პერიოდს. რემონტის ადგილების მონიშვნა ხდება პალოებით. თუ მოსალოდნელ შედეგს გავითვალისწინებთ, უმჯობესია ამ მიზნისათვის გამოვიყენოთ პოლიეთილენის პარკებში გამოყვანილი ნერგები.

ახალგაზრდა აღმონაცენის მიმართ უნდა გატარდეს საგანგებო ღონისძიებები, რაც ახალი აღმონაცენის დაცვაში მდგომარეობს. ახალი აღმონაცენები აპრილ-მაისში მზის პირდაპირი ინსოლაციისა და გვალვის მავნე გავლენისაგან უნდა დავიცვათ. უნდა მოენყოს სპეცმონყობილობა ახალგაზრდა აღმონაცენის დასაჩრდილად -დოლბანდი, ჩელტი,ფარი და სხვა.

ნერგების ჩამოყალიბების გზაზე ნათესარები გადიან ჩვეულებრივ გზას და ექვემდებარებიან მორწყვას, ბრძოლის წარმართვას მავნებლებისა და დაავადებების წინააღმდეგ.

ზოგჯერ ნებადართულია ზრდის რომელიმე სტიმულატორის გამოყენება -ზრდის დასაჩქარებლად. ასეთი ნივთიერების გამოყენება უნდა მივუსადაგოთ მცენარის ზრდა- განვითარების რო-

მელიმე ფაზას. მათი გამოყენება შესაძლებელია 4-5 ნორმალური ფოთლის გამოჩენის ფაზაში. რწყავენ მათ ამონიუმის გვარჯილის 0,5%-იანი და ამონიუმის სულფატის 1%-იანი ხსნარით.

ჩაის ნერგებს წაეყენებათ სტანდარტების მოთხოვნები, რასაც ისინი უნდა აკმაყოფილებდნენ. ერთი წლის ნერგი უნდა იყოს 20-25 სმ სიმაღლის. ნერგის შეფოთვლა სტანდარტის გარკვეული მაჩვენებელია. ფოთლის რაოდენობა სტანდარტულ ნერგზე 12-16 ცალი უნდა იყოს.

რაც შეეხება ფესვთა სისტემას, ის უნდა ხასიათდებოდეს ნიადაგთან მოჭიდების კარგი უნარით. მისი გავრცელების ხასიათი უნდა იყოს კარგი. ფესვი ფორმით- ფუნჯა უნდა იყოს, დამახასიათებელი ჯიშისათვის.

ნერგის შტამბის დიამეტრი უნდა იყოს არა ნაკლებ 3-5 მმ-ისა. თუ რომელიმე ნერგი არ პასუხობს სტანდარტის მოთხოვნებს- ისინი უნდა ჩავაყენოთ მოვლა- მოყვანის საგანგებო პირობებში.

დადებითი ნერგის პარკებში გამოყვანის მეთოდში ისაა, რომ ადვილია მათი ტრანსპორტირება- მიუხედავად დანახარჯისა. რაც მთავარია, მათთვის გადარგვა- რეგენერაცია არ მოითხოვს დამატებით დანახარჯებს და უმტკივნეულოა.

რაც შეეხება ასეთნაირად ნერგების გამოყვანის დანახარჯებს, ის სხვადასხვაა ჯიშის, მცენარის გავრცელების ზონის, გაშენების მეთოდისა და კულტურის ინტენსიური ტექნოლოგიის სახეების მიხედვით.

ყველა შემთხვევაში ნერგების ამგვარი გამოყვანა ფინანსურად გამართლებულია და მეთოდიც- აპრობირებული. საჭიროა სარემონტო ადგილის საგანგებოდ მომზადება, რაც გარკვეული აგროტექნიკური ღონისძიებების ჩატარებას გულისხმობს.

საჭიროა ნიადაგის გადაბარვა 35-40 სმ სიღრმეზე -40-60 სმ სიგანის ზოლით. სასურველია ნიადაგი გადაბარვისთანავე გამდიდრდეს და შევიტანოთ ფოსფორი-ანგარიშით 50 გრ ერთ კვადრატულ მეტრზე. დარგვის წინ პალოებით მონიშნულ ადგილებში იღებენ ორმოებს.

საჭიროა მკაცრად დავიცვათ ნერვის დარღვის წესი -კოშტი ისე უნდა მოვათავსოთ, რომ მისი ზედა ნაწილი უნდა იყოს 2-3 სმ მაღლა ნიადაგის ზედაპირთან შედარებით. კოშტების ირგვლივ უნდა მოვაყაროთ ფხვიერი მიწა და მივატკეპნოთ.

კარგ შედეგს იძლევა დარღვის ადგილის დამულჩვა სხვადასხვა მასალით. ამ მიზნისათვის შესაძლოა გამოვიყენოთ ტორფი, ხმელი ბალახი, ფოთლები, თივა.

უნდა აღინიშნოს, რომ სათესლე და სადედე პლანტაციებში მეჩხერი ადგილების რემონტს ატარებენ იმავე ჯიშის ნერგებითა და თესლით.

არის რემონტის სხვა სახეც, რომელიც წარმატებით გამოიყენება ამოცანის შესასრულებლად. ამ მეთოდის გამოყენებას ხელს უნდა უწყობდეს მცენარის ფიზიოლოგიური და ფიზიკური მდგომარეობა. დიდადაა დამოკიდებული მისი ეფექტურობა ჯიშზე, ადგილზე, მცენარის გამრავლების წესზე, აგროტექნიკის დონეზე.

რემონტი გადანვენით

ამ ღონისძიებისათვის მცენარე უნდა იყოს მძლავრად განვითარებული, რადგან გადანანვენი უნდა მივიღოთ მაღალმოსავლიანი ბუჩქებისაგან. ამაში იგულისხმება მედეგობა დაავადებებისა და ავადმყოფობების მიმართ, პროდუქტიულობა და სხვა მაჩვენებლები.

გადანვენისათვის გამოყოფენ გაზაფხულზე გვერდით ყლორტებს ბუჩქებიდან, რომლებიც მიმართულია შპალერის რიგის მხარეზე. ასეთ ყლორტებს გაზაფხულზე არ სხლავენ და კრეფას მათზე არ აწარმოებენ.

საგანგებო ღონისძიებაა შესრულების თვალსაზრისით -რემონტი მოზრდილი ბუჩქით. მოზრდილი ბუჩქის ამოთხრა მიწის კოშტით სწარმოებს სიფრთხილითა და მომზადებულ ორმოში. უნდა აღინიშნოს, რომ ამ ღონისძიების ხელშემწყობ ფაქტორად შეიძლება დასახელდეს მცენარის ჯიში, მოვლა- მოყვანის პირობები, ადგილმდებარეობა, მცენარის განვითარების ხასიათი.

პროცესის ჩატარების სიადვილე დიდადაა დამოკიდებული შემსრულებლის კვალიფიკაციაზე. უპირატესობა მეთოდის ჩატარებისას უნდა მიენიჭოს შემოდგომის პერიოდს, რადგან მიწასთან კონტაქტი და შემდგომი პერიოდისათვის მომზადება უკეთესად ხდება.

უნდა ჩავატაროთ გადარგული ბუჩქების გასხვლა ფესვის ყელიდან 15-20 სმ სიმაღლეზე. ძალიან დიდია ასეთი მეთოდით გადარგული ბუჩქების გახარების პროცენტი და ის შეადგენს-95-100-ს.

ამ მეთოდის დადებითი არსი ძირითადის გარდა (პლანტაციის რემონტი) ისაა, რომ მისი განხორციელება ხდება მცენარეების შპალერების კიდებთან, რომელსაც ამზადებენ კომპლექსური მექანიზაციისათვის. ღონისძიებისათვის შესაძლოა გამოვიყენოთ ნერგები ისეთი პლანტაციებიდან, რომლებიც ექვემდებარებიან ჩამონერას.

ცალკე აღნიშვნის ღირსია გადარგულ მცენარეთა მოვლა, რომელიც განსაზღვრულ რეჟიმში უნდა ჩატარდეს. ზაფხულის გვალვების დროს გადანაწვენებს აუცილებლად რწყავენ და ნიადაგი უნდა დაიფაროს მულჩით. დაფესვიანებული ყლორტებიდან პირველი ორი წლის განმავლობაში ფოთლის კრეფას არ აწარმოებენ, ხოლო შემდეგ მას სხლავენ - ახალგაზრდა ჩაის მცენარის ფორმირების საერთო წესის შესაბამისად.

გადარგული მცენარეები ან თესლნერგები მოითხოვენ განსაკუთრებულ მოვლას, რომელიც მდგომარეობს სისტემატურ გამოხლვაში, გაფხვიერებაში, მორწყვაში, სასუქების შეტანაში, წუნდებასა და შერჩევაში.

გამორგული თესლნერგები და ნერგები, ფოთოლსაკრეფ მდგომარეობაში მიყვანამდე, მოითხოვენ ინდივიდუალურ მოვლას.

3.2. ჩაის მცენარის დასუსტებისა და მოსავლიანობის დაქვეითების ფაქტორები

ცუდი აგროტექნიკა- აგროტექნიკის მაღალი ფონის არსებობაში დიდი დარწმუნება არავის სჭირდება. ბუნებრივია, კვების არარაციონალური წარმოება დიდ როლს თამაშობს მცენარეთა დაკნინებაში. მეცნიერული მონაცემებით დადგენილია, რომ ყველა აგროტექნიკური ღონისძიებიდან, რაც ჩაის პლანტაციაში ტარდება- ეფექტის თითქმის ნახევარი სასუქებზე მოდის.

ბოლო პერიოდში ქვეყნად განვითარებული მოვლენების გამო და სოფლის მეურნეობის სტაგნაციის მიზეზით, ბუნებრივია, დაეცა სასუქების ეფექტურად გამოყენება, რამაც დიდი როლი ითამაშა მცენარეთა დაკნინებაში. ამას დაერთო ცუდი აგროტექნიკა და, საერთოდ, აგროტექნიკის როგორც ასეთის არარსებობა.

გასხვლის ღონისძიების უგულვებლყოფა და მისი უზარისხოდ შესრულება

ცნობილია, რომ ჩაის კულტურის მოვლა- მოყვანის ძირითადი მიზანი მისგან ნაზი დუყების მიღებაა. მართალია, მცენარეს ფილოგენური განვითარების გზაზე ჩამოყალიბებული აქვს ზრდა- განვითარების თავისებური ბიორიტმი, მაგრამ ზოგჯერ საჭირო ხდება მისგან იძულებით გადახვევა.

ჩაის პლანტაციის დაკნინებისა და გადაგვარების ის პროცესი, რაც ჩვენს ქვეყანაში მიმდინარეობდა, გამომწვეული იყო გაუსხლავად მცენარეების მიტოვების გამო.

ცნობილია, რომ გაუსხლავად მიტოვებული მცენარე ხეხილს ემსგავსება. ჩაის მცენარის ბიოლოგიიდან გამომდინარე, მცენარისათვის დამახასიათებელია ზაფხულის პირველი ნახევრის აქტიური ვეგეტაცია. ზაფხულის მეორე ნახევარში მცენარე გადადის რეპროდუქციული ორგანოების განვითარების ფაზაში- ესაა ყვავილობის ინტენსივობა და ნაყოფმსხმოიარობა.

მცენარის სასიცოცხლო ბიორიტმის ჩვენს სამსახურში ჩაყენება მთავარი სამეურნეო დანიშნულების ამოცანაა. საჭიროა მცენარის ყლორტწარმოქმნის პროცესის გაუმჯობესება და შესუსტება რეპროდუქციული აქტივობისა. ამ პროცესის რეგულირებისათვის საუკეთესო მეთოდია გასხვლა. გაუსხლავი მცენარე აქვეითებს მოსავალს. რაც მთავარია, კნინდება ნორჩი ყლორტების ზრდა. როგორც ირკვევა ეს ქირურგიული ოპერაცია მცენარეზე ყლორტ და ფოთოლწარმოქმნის სტიმიულაციას ახდენს. გაუსხვლელობის შემთხვევაში მყარდება გარკვეული წონასწორობა მცენარის მიწისზედა და მიწისქვეშა ნაწილებს შორის. არის გამოკვლევები იმის შესახებ, რომ თუ რა თანაფარდობაა მცენარის მიერ გაუსხვლელობის შემთხვევაში ყლორტწარმოქმნისა - გასხლულთან შედარებით. პროცენტული შეფარდებით ეს ასე გამოიხატება 20:30%. გასხვლის უპირატესობა აშკარაა. თვითონ ჩაის მცენარის დატოტვის ტიპიც იცვლება გასხვლის გამო-მონოპოდიურიდან დატოტვის ხასიათი სიმპოდიურით იცვლება.

გაუსხვლელობა აფერხებს ახალი ყლორტების წარმოქმნის უნარს. მცენარეში ნელდება ისეთი პროცესი, როგორცაა რეგენერაცია- მოცილებული ვეგეტაციური ნაწილების სწრაფად აღდგენის უნარი. გაუსხლავად დატოვებული ჩაის ბუჩქი 10-15 დღით ადრე იწყებს ვეგეტაციას, ვიდრე გასხლული. აქ არის ერთი მომენტიც- გაუსხლავად დატოვებული ადრე წყვეტს ვეგეტაციას. გასხლული მცენარე კი აგრძელებს ვეგეტაციას ოქტომბრის ბოლომდე.

გაუსხლავად დატოვებულ მცენარეში ქვეითდება ფიზიოლოგიური პროცესები- ფოტოსინთეზი, სუნთქვა და ტრანსპირაცია. გაუსხლავად დატოვებული მცენარე დატოვებულია პროფილაქტიკური ღონისძიების გარეშე, რომ არ დაავადდეს მცენარე დაავადებებითა და არ დაზიანდეს მავნებლებით. გაუსხლავად დატოვებული მცენარე დატოვებულია დამატებითი გამოკვების გარეშეც, რადგან განასხლავი მასალა ამდიდრებს ნიადაგს ორგანული ნივთიერებებით. განასხლავი მასალა საუკეთესო მულჩია ნიადაგის ტენის რეგულირებისათვის და წყალმართვი პროცესების რეგულირებისათვის.

გასხვლის გარეშე პლანტაციის დატოვება აძლიერებს ისეთ პროცესებს, როგორცაა სარეველების გამრავლება და სტიმულირდება ეროზია - გადარეცხვის პროცესები. გაუსხვლელობისას ფერხდება აგრეთვე გენერაციული ორგანოების მოქმედების ინტენსივობა.

გაუსხვლელობა უკარგავს მცენარეს სასურველ ფორმას და ამით აფერხებს პლანტაციაში ხელითა და მექანიზაციის აპარატების მუშაობის შესაძლებლობას. გასხვლის გარეშე პრაქტიკულად იხსნება დღის წესრიგიდან დუყების შემოსვლის ერთდროულობა, ფერხდება დაავადებებისა და ავადმყოფობების წინააღმდეგ ბრძოლის შესაძლებლობა.

ჩაის პლანტაციის დაჩაჩანაკების ერთ-ერთი მიზეზია აგრეთვე მოსავლის აღების არასინქრონულობა, შემოსული დუყების აღების გრაფიკის დარღვევა, სამუშაოთა დაგეგმვის არაკეთილსაიმედოობა.

კრეფის პროცესი ერთიანი და მწყობრი პროცესია, რომლის წესების გათვალისწინება სასურველია. ის დამუშავებულია ჩაის ბუჩქის მდგომარეობის, ბიოლოგიურ-ჯიშური თავისებურებების, გარემოსა და ეკოლოგიური ფაქტორების გათვალისწინებით. ამ სისტემის ძირითადი მახასიათებელია ჩაის ფოთლის კრეფის განუწყვეტელობა, ტექნიკურად მომნიჭებული ფოთლის დროული კრეფა. დაგვიანებული კრეფა იწვევს მოსავლის დაკარგვას და ხარისხის დაცემას. რაც შეეხება შემოუსვლელი დუყების კრეფას, ის მოსავალს ამცირებს და ასუსტებს ბუჩქებს.

ტექნიკურად მომნიჭებული ფოთოლი თუ დროზე არ მოიკრიფა, ის უხეშდება, გადასამუშავებლად უვარგისია და წარმოებისათვის დანაკარგი ხდება. გაუხეშება იწვევს ბუჩქების დაკნინებას და ხელს უშლის ფოთლის კრეფის განუწყვეტელობას.

ბუჩქის დაკნინებისა და პლანტაციის შემდგომი მოსავლიანობის დაცემის ერთ-ერთი მიზეზია აგრეთვე-გასხვლის სახეებთან ფოთლის კრეფის წესისა და სახის მიუსადაგებლობა-საჭიროა გათვალისწინება იმისა, რომ მძიმედ განასხვავ ბუჩქებზე გვერდითი ტოტების ფოთოლი არ მოიკრიფოს, ვიდრე ისინი ბუჩქის საერთო სიმაღლეს არ მიაღწევენ.

არასასურველი მოვლენების სათავეა მძიმედ გასხლულ პლანტაციებში ფოთლის კრეფის გაუფრთხილებლობა და არაპასუხისმგებელი მიდგომა, ფოთლის კრეფის ვადების დაუცველობა და ნაადრევად დანყება. ამ უკანასკნელმა შესაძლოა გამოიწვიოს ბუჩქის დასუსტება და ზოგ შემთხვევაში დალუპვაც კი.

ერთ-ერთ მიზეზად პლანტაციის დაკნინებისა-მიიჩნევა აგრეთვე პლანტაციაში გამოსაყენებული მექანიზაციის საშუალებების არარაციონალური გამოყენება - მათ მიერ ზოგჯერ მცენარისათვის მიყენებული მექანიკური ზიანი შესაძლოა გახდეს მცენარის მწყობრიდან გამოსვლის მიზეზიც. ნიადაგურ-კლიმატური და ოროგრაფიული პირობების მიხედვით მექანიზაციის საშუალებების არაშეთანხმობილმა გამოყენებამ შესაძლოა გამოუსწორებელი შედეგები გამოიწვიოს.

დიდი და მძიმე გაბარიტების მქონე მანქანა-დანადგარების გამოყენებამ არადანიშნულებისამებრ, შესაძლოა ისედაც დატენიანებული ჩვენი ნიადაგების დატკეპნა გამოიწვიოს, რაც ნიადაგის წყალმართვი და ფიზიკური თვისებების გაუარესების ერთ-ერთი საფუძველია. ეს უკანასკნელი კი აისახება ბუჩქებისა და პლანტაციის ფიზიოლოგიურ და ფიზიკურ მდგომარეობაზე. მექანიზაციის გამოყენებისას მაქსიმალური ეფექტის მისაღებად საჭიროა ხელით საკრეფი, ნიადაგდამამუშავებელი და მძიმესასხლავი მოწყობილობებისა და ტრაქტორების მიზანმიმართული გამოყენება.

პლანტაციაში მექანიზებული საშუალებების ეფექტური გამოყენებისათვის და არასასიამოვნო მოვლენების გამოსარიცხად დიდი მნიშვნელობა აქვს სამუშაოთა ხარისხიანად ჩატარებას. საჭიროა პლანტაციების წინასწარ მომზადება ასეთი კრეფისათვის და სამუშაოების ჩატარებისათვის. საჭიროა პლანტაციების მეჩხერიანობის მინიმუმამდე დაყვანა და გამოარიცხვა. სასურველია შეიქმნას ერთიანი შპალერები ასეთი კრეფისათვის. გასხვლები უნდა ჩატარდეს ერთიან სიმაღლეზე და ხარისხიანად. აუცილებელია სათადარიგო გზებისა და ფართო-

ბების არსებობა. მექანიზაციის სწორი გამოყენება გამორიცხავს არასასურველ შედეგს და ხელს შეუწყობს პლანტაციის ჯანსაღად შენარჩუნებას.

პლანტაციის პროდუქტიულობის შემცირებისა და დაკნინების მიზეზი შეიძლება გახდეს ვეგეტაციური ნაწილების ზრდისა და განვითარებისათვის საჭირო ტენის დეფიციტი, რაც გამონვეულია ბუნებრივი პირობებით - ტენის არასაკმარისობის გამო საჭირო დროს და, საერთოდ, ნალექების არარაციონალური განაწილებით დასავლეთ საქართველოს ტენიან სუბტროპიკულ ზონაში.

წყლისა და შესათვისებელი ტენის დეფიციტი იწვევს მცენარეში რიგ ფიზიოლოგიურ ცვლილებებს, რაც საბოლოო ჯამში იწვევს მცენარის დაკნინებას. ტენის დეფიციტი იწვევს კვირტის აქტიური ზრდის მდგომარეობაში გადასვლის შეფერხებას, ფარული ზრდის პერიოდისა და დიფერენცირების შეფერხებას.

მცენარის ზრდა- განვითარების შეფერხების მიზეზი შესაძლოა იყოს ნიადაგური და ჰაერის შეფარდებითი ტენის დეფიციტი, რაც დანვიმებითი მორწყვის შედეგად აღმოიფხვრება. მორწყვის ეს მეთოდი გარდა იმისა, რომ ტენით უზრუნველყოფის ერთ-ერთი ფაქტორია და მოსავლის გაზრდისა, ხელს უშლის მცენარეში დეგენერაციული პროცესების წარმოშობა- განვითარებას.

მიზეზთა შორის აღსანიშნავია არახელსაყრელი კლიმატური პირობები, ცუდი აგროტექნიკა და კვების რეჟიმის დარღვევა- ცნობილი მეცნიერი ს.ქ. ფირცხალაიშვილი ყრუ დუყების წარმოქმნის ერთ- ერთ მიზეზად თვლის ბუჩქების ცხოველმყოფელობის დარღვევას, განსაკუთრებით ტენისა და საკვებ ნივთიერებათა უკმარისობას. ამის გათვალისწინებას შეუძლია მნიშვნელოვნად შეამციროს ყრუ ყლორტების წარმოქმნის ალბათობა.

ჩაის ბუჩქის ნორმალური ცხოველმყოფელობის დამრღვევი მიზეზები შემდეგია: 1) ყლორტების წარმოქმნის ტალღისებრი ხასიათი, 2) ტენის დეფიციტი ან სიჭარბე, 3) ჰაერის ტემპერატურის დაცემა ან მკვეთრი რყევა, 4) საკვები ნივთიერების უკმარი-

სობა, 5) ჩაის პლანტაციაში სარეველების, მავნებლებისა ავადმყოფობების გავრცელება, 6) ბუჩქის ვარჯის ზედმეტად გადაზრდა მოცულობაში და სიმალლეზე, 7) ჩონჩხის ტოტების დაბერება, კვანძების წარმოქმნა და წვენთა მოძრაობის შესუსტება, 8) ჩაის ბუჩქის არასწორი ექსპლუატაცია ან ფოთლის ზედმეტად მკაცრი კრეფა.

ბუჩქის დასუსტება და დაჩაჩანაკება, აგრეთვე ყრუ ყლორტების წარმოქმნა, პირდაპირ კავშირშია კრეფის სახეებთან. მისი სწორი დიფერენცირება და მისადაგება ბუჩქის მდგომარეობასთან, მცენარის ჯიშთან, მოვლა- მოყვანის პირობებთან, ნაკვეთის მდგომარეობასთან, ძალიან ძლიერი ფაქტორია უარყოფითი მოვლენის გამოსარიცხად. ყრუ ყლორტების წარმოქმნის ინტენსივობა პირდაპირ კავშირშია კრეფის წესთან და, პირველ რიგში, მკაცრ კრეფასთან. ყრუ ყლორტების მასობრივი განვითარება, მკაცრი კრეფის შედეგად, განპირობებულია ბუჩქის დასუსტებით. ორგანული ნივთიერების სინთეზი განსაკუთრებით ინტენსიურად მიმდინარეობს ახალგაზრდა, ნაზ ფოთლებში, ამიტომ სჭირია ახალგაზრდა ფოთლების გარკვეული რაოდენობის დატოვება მიმდინარე წლის ნაზარდებზე. მკაცრი კრეფის დროს ნეკზე ტოვებენ მხოლოდ თევზა ფოთოლს. დატოვებული თევზა ფოთლები თუმცა კი იჩენენ შესაფერის გააქტივებას, მაგრამ მათი ცხოველმყოფელობა არასაკმარისია ბუჩქების ნორმალური განვითარებისათვის.

ბუჩქების დაკნინება- დაჩაჩანაკების თავიდან ასაცილებლად საჭიროა ისეთი ღონისძიებების დროულად ჩატარება, როგორცაა ფოთლის კრეფის დროულობის დაცვა. დარღვევადისპროპორცია ფოთლის შემოსულ მოსავალსა და ასაღებ პერიოდს შორის, უარყოფითი მოვლენის აღმოცენების წინაპირობაა. ფოთლის კრეფის ადრე დაწყება ან დაგვიანება ერთნაირი ზიანის მომტანია მცენარის ზრდა- განვითარებისათვის. მასთან კავშირშია ნედლეულის ხარისხი და, რაც მთავარია, აძლიერებს გენერაციულ აქტივობას მცენარისა. ეს უკანასკნელი კი იწვევს ვეგეტაციური მოქმედების დათრგუნვას ბუჩქზე.

ბუჩქის ნორმალური მდგომარეობის შენარჩუნებას ხელს უწყობს ფოთლის სწორი და დროული კრეფა.ეს აწესრიგებს ახალი ნორმალური ღუყების წარმოქმნის ინტენსივობას და ამცირებს ყრუ ღუყების წარმოქმნის პროცესს. ყრუ ყლორტების რაოდენობასა და ბუჩქის სისუსტეს შორის არსებობს პირდაპირი კავშირი. რანაირიც არ უნდა იყოს ეს ურთიერთობა, ის მაინც მიუთითებს ბუჩქის ცხოველმყოფელობის შესუსტებაზე და მიანიშნებს მცენარის კვების გაუარესებაზე. ბუჩქის მდგომარეობის გაუარესების წინააღმდეგ და ყრუ ყლორტის წარმოქმნის შესაფერხებლად მეთოდების ძიება ძალზე მნიშვნელოვანია. ფაქტია, რომ ამ პრობლემის გადაჭრა მექანიკური კრეფის გზით შეუძლებელია. ამ შემთხვევაში საჭიროა დადგინდეს ყრუ ყლორტების წარმოქმნის მიზეზები და დაისახოს ამ მოვლენის თავიდან აცილების აგროტექნიკური ღონისძიებების სისტემა. მიზეზთა აღმოფხვრის მეთოდებს ჩვენ ცოტა ქვემოთ განვიხილავთ, მაგრამ დავსძენთ იმას, რომ პლანტაციის განოყიერების სისტემის მოწესრიგება მძლავრი ფაქტორია. ამავე ღონისძიების ნაწილია მორწყვა, დამულჩვა, გაფხვიერება, მეჩხერიანობის ლიკვიდაცია, მცენარის ვარჯის მოვლა, კვების ნორმალური პირობების დაცვა.

მცენარეთა დაკნინებისა და გადაგვარების ერთ-ერთი მიზეზია ე.წ. არასტაბილური ჯიშებით პლანტაციის გაშენება - ასეთი მცენარეების არსებობა მიანიშნებს, როგორც მემკვიდრულად გამოუთანაბრებულის არსებობაზე და მათში სასარგებლო თვისებების არასტაბილურობაზე. ჩაის სტაბილური სელექციური ჯიშები და მათი ვეგეტაციური ნამრავლი მცენარეები პლანტაციის სტაბილურობის გარანტიაა. საქართველოში ჰიბრიდიზაციით, კლონური სელექციითა და ვეგეტაციური გამრავლებით მიღებულია ისეთი ჯიშები, რომლებიც გამოირჩევიან სტაბილურობით და ნაკლებად ექვემდებარებიან გადაგვარებას.

პლანტაციის გადაგვარებას იწვევს ცუდი ნიადაგური პირობები- რომელიც რალაც მიზეზის გამო შეიძლება ჩაის გასაშენებლად. არანოყიერი, ნემომპალთ გაღარიბებული, არასტ-

რუქტურული ნიადაგები, ნიადაგის არასაჭირო რეაქციით ჩაისათვის- ინვეს პლანტაციის გადაგვარებას. ამას „ბუნებრივია, ემატება აგროტექნიკის დაბალი დონე და სახე, რაც ხშირად გვხვდება ჩვენს სუბტროპიკულ სოფლის მეურნეობაში.

ნიადაგის არასრულფასოვანი შემადგენლობა და არასაკმარისი წყალმართვი თვისებები მცენარის დაკნინების წინაპირობაა.

ჩაის გასაშენებლად სრულიად გამოუსადეგარია ტუტე და ნეიტრალური ნიადაგები. ეს ფაქტორიც არის ერთ-ერთი მიზეზი პლანტაციის დაკნინებისა და მწყობრიდან გამოსვლისა - დიდი მნიშვნელობა ენიჭება ე.წ. ბიოლოგიური მარკერების არსებობას, რაც საჭიროა ჩაის გაშენების დიაგნოსტიკისათვის (გვიმრა-*Pteridium Aquilinum*).

ნიადაგის არის არასასურველი რეაქცია სერიოზული შემაფერხებელი ფაქტორია პლანტაციის დაჩაჩანაკებისა. ნეიტრალური რეაქციის ნიადაგებზე ჩაის მცენარეები სუსტად იზრდება, ხოლო ტუტე რეაქციის მქონე კარბონატულ ნიადაგებზე, რომლებიც ერთი მეტრის სისქის ფენაში 3%- ზე მეტ CaCO_3 - შეიცავს- ჩაის მცენარეები უბრალოდ ილუპებიან.

ჩაის ბუჩქის დაკნინების ერთ-ერთი მიზეზი შეიძლება გახდეს ტენის დეფიციტი ნიადაგში-ისე, როგორც ტენის დეფიციტს, სიჭარბესაც შეუძლია დააკნინოს მცენარე. ჭარბტენიანობა და მისგან გამომდინარე მოვლენები უარყოფითად მოქმედებენ მცენარისა და, ზოგადად, პლანტაციის მდგომარეობაზე. ჭარბტენიანი ნიადაგი ცივია და მასზე მცენარეები გვიან იწყებენ ვეგეტაციას. ტენის ნაკლებობისას ვეგეტაცია ქვეითდება. ადგილი აქვს ბუჩქებზე ყრუ ყლორტების წარმოქმნას. ბუნებრივია, განსხვავებულია ნიადაგის მექანიკური შემადგენლობიდან გამომდინარე, ოპტიმალური ტენიანობაც (მისი ოპტიმუმი უნდა იყოს 80-85%).

ჩაის მცენარის დაკნინების მიზეზი შესაძლოა გახდეს ნიადაგის მექანიკური შემადგენლობაც-ასევე მნიშვნელოვანია კლიმატური ფაქტორების შემადგენელი ელემენტების ოპტიმუმი, რაც გამოიხატება მცენარეთა ნორმალურ ზრდა- განვითარებაში.

კლიმატური ფაქტორებიდან ჩაის მცენარისათვის ყველაზე მნიშვნელოვანია- სითბო, სინათლე, ჰაერის შეფარდებითი ტენიანობა, ატმოსფერული ნალექები, ქარები.

ნიადაგისა და ჰაერის ტენის ოპტიმალური საზღვრების დარღვევა უარყოფითად აისახება ჩაის მცენარის განვითარებაზე - ჰაერის შეფარდებითი ტენიანობა იმ ზონისა, სადაც ჩაის ინტენსიური კულტურით არიან დაკავებული არ უნდა იყოს 70-75%-ზე ნაკლები ან მაღალი. ვეგეტაციის მეორე პერიოდისათვის ეს მონაცემები უნდა შეიცვალოს და უნდა იყოს 75-80%-ი. უფრო დაბალი შეფარდებითი ტენი უარყოფითად მოქმედებს ყლორტების წარმოქმნაზე.

ნიადაგისა და ჰაერის ტენის ნაკლებობისას ნაზი ყლორტების ზრდა ძლიერ ნელდება, ყლორტები უხეშდება, წარმოიქმნება ყრუ ყლორტების დიდი რაოდენობა, რის შედეგად ჩაის მოსავალი ეცემა და ხარისხი უარესდება.

ჩაის მცენარის ზრდა- განვითარებაზე უარყოფით გავლენას ახდენს მოსული ნალექების რაოდენობის არათანაბარი და არარაციონალური განაწილება ჩაის კულტურის მოვლა- მოყვანის ზონაში-თუ ღონისძიებები კარგად არ ჩატარდა, მაშინ ის დადგენილი ნორმა, რაც ჩაის მცენარეს სჭირდება კონკრეტულ პერიოდში (100 მმ ნალექი თვის განმავლობაში)- ვერ მიენოდება და ფერხდება სასიცოცხლო პროცესები. წელიწადში ჩაისათვის საჭირო ოპტიმალური ნალექების რაოდენობაა- 1200-1300 მმ ნალექი, ხოლო ვეგეტაციის პერიოდში -600-800 მმ.

უარყოფითი ფაქტორებიდან ერთ-ერთი, რაც აფერხებს ჩაის მცენარის ცხოველმყოფელობის უნარს- ესაა ქარები- ისინი უარყოფითად მოქმედებენ ჩაის მცენარის ცხოველმყოფელობაზე. მშრალი და ცხელი ქარები მკვეთრად აქვეითებს ჰაერის შეფარდებით ტენიანობას, რის შედეგად ტენის შემცველობა ჩაის ბუჩქის ნაზ ყლორტებში მცირდება. ეს იწვევს მცენარის ფიზიოლოგიური პროცესების ნორმალური მსვლელობის დარღვევას. ცალკეულ შემთხვევაში- ყლორტები ჭკნება, ბუჩქები სუსტდება, მოსავალი მცირდება. არის მონაცემები, რომლებიც მიუთით-

თებენ იმაზე, რომ ასეთი პროცესების შედეგად, შესაძლოა მოსავლიანობის კლებამ 60 %-ს მიაღწიოს. ქარსაფარი ზოლების მონყობა იქ, სადაც ეს აუცილებელია, არის ის აუცილებელი ღონისძიება რომლის არარსებობის გამოც მოსავალი ასე ეცემა.

ჩაის მცენარეთა სიჯანსაღის დარღვევის ერთ-ერთი მიზეზია აგრეთვე გაუთვალისწინებლობა ისეთი ფაქტორებისა, როგორცაა ნიადაგის საფარის სხვადასხვაობა ზღვის დონიდან სიმაღლის მატებასთან დაკავშირებით - ცნობილია, რომ ზღვის დონიდან სიმაღლე გავლენას ახდენს ნიადაგის საფარზეც. შავი ზღვის სანაპირო დაბლობ სუბტროპიკულ ზონაში- 500 მ სიმაღლემდე გავრცელებულია ენერი, ალუვიური და ქარბტენიანი ნიადაგები, ხოლო ბორცვიან, მთისწინა ზონაში გავრცელებულია ნითელმიწები და ყვითელმიწები. ჩაის სანარმოო პლანტაციების გაშენებისას და მისი ინტენსიური კულტურის წარმოების პროცესში, ასეთი ნიუანსების გაუთვალისწინებლობა იწვევს უარყოფით შედეგებს, რომელთა გამოსწორება შემდეგ ძნელია.

ჩაის მცენარის ფიზიკური და გენერაციული აქტივობა იცვლება გასაშენებელი ფართობის ექსპოზიციის მიხედვით. საჭიროა მხედველობაში იქნას მიღებული ექსპოზიცია, რაც თავის მხრივ პასუხობს ჩაის მცენარისათვის მოთხოვნებს ნიადაგის ტიპზე, წყალმართვ რეჟიმზე და ტემპერატურაზე. ამ პროცესის იგნორირება იწვევს დისპროპორციას ჩაის მცენარის მოთხოვნილებასა და რეალურად არსებულ პირობებს შორის. აქტიურ ტემპერატურათა ჯამი, რაც აუცილებელია ჩაის მცენარისათვის- ჩაის გასაშენებელ სამხრეთ ექსპოზიციაზე მეტია, ვიდრე ჩრდილოეთით. მკვეთრად იცვლება ნიადაგის ტიპიც ექსპოზიციის მიხედვით. ხშირია შემთხვევა, როცა ჩაის სანარმოო პლანტაციის გაშენებისას ნაკლები ყურადღება ექცევა ამ საკითხებს და შედეგიც არასასურველი ხდება.

ბუნებრივია, სამხრეთი ექსპოზიციის ფართობებზე ნიადაგი ექვემდებარება მეტი ინტენსივობით გამოშრობას.

ცნობილია, რომ პლანტაციის გასაშენებლად 20 გრადუსამდე დაქანებულ ფერდობებს იყენებენ. საუკეთესოდ ითვლება

სწორი - 8 გრადუსამდე დაქანებული ფერდობები, რადგან ასეთ ფართობებზე წარმატებით შეიძლება გამოვიყენოთ შრომატევადი პროცესების მექანიზაცია.

გაუთვალისწინებლობა ისეთი მომენტებისა, რასაც ქვემოთ ჩამოვთვლით, დიდად აზიანებს ჩაის ფართობებს და შედეგად ამცირებს მოსავალს. ცუდია გაუთვალისწინებლობა იმისა, რომ ექსპოზიციის მიხედვით იცვლება ნიადაგური პირობებიც. ჩრდილო ფერდობზე ნიადაგის დაბალი ტემპერატურისა და მაღალი ტენიანობის გამო ორგანული მასის დაშლა ნელა მიმდინარეობს და ადგილი აქვს ჰუმუსის დაგროვებას. სამხრეთ ფერდობებზე კი მაღალი ტემპერატურა და ნიადაგის სიმშრალე ხელს უწყობს ორგანული მასის სწრაფ დაშლას, ხოლო მოსული ნალექების ნიაღვრისებრი ხასიათი ჰუმუსის ჩარეცხვას. შედეგად, ნიადაგები ნაკლებ ნოყიერია. მხედველობაშია მისაღები ის გარემოება, რომ სამხრეთის ფერდობების ნიადაგები ნაკლებ ნოყიერია. ქარების მასების მოქმედება სამხრეთ ფერდობებზე უფრო ძლიერად არის გამოხატული, ვიდრე ჩრდილოეთისაზე.

ჩაის მცენარის მოსავლის კლების კიდევ ერთ მოვლენაზე უნდა შევჩერდეთ.

ესაა გაუთვალისწინებლობა ფართობის ფორმისა რომელიც, ზოგჯერ, მცენარეთა დაბალპროდუქტიულობის მიზეზი ხდება - ფორმის მიხედვით ამოზრცული ნიადაგები ძლიერ ირეცხება. რამდენადმე ნაკლებად „ანუხებს“ ეს პრობლემა სწორ ნაკვეთებს. რაც შეეხება ჩაზნექილ ფართობებს, ისინი ყველაზე სუსტად ირეცხებიან.

აქტიურ ტემპერატურათა ჯამი სამხრეთ ფერდობებზე უფრო იზრდება დაქანების შესაბამისად -ე.ი. რაც უფრო ციცაბოა ნაკვეთი, მით უფრო დიდია ის; ჩრდილოეთ ექსპოზიციის ფართობებზე კი- პირიქით.

აღმოსავლეთ და დასავლეთ ექსპოზიციის ფართობებზე აქტიურ ტემპერატურათა ჯამი მცირდება დაქანებასთან ერთად, მაგრამ ნაკლები სიმკვეთრით - მათში ნაკლებია ტენის მარაგიც. მათი ათვისება გაძნელებულია.

ეროზიული პროცესების შედეგად ერთი ფართობის ფარგლებშიც აღინიშნება ნიადაგის ნაყოფიერების სხვადასხვა ხარისხი. მაგალითად, ფერდობების ქვედა ნაწილები გამოირჩევიან უფრო მძლავრი ნიადაგებით- ფართობის ზემო ელემენტებიდან ჩამონარეცხების დაგროვების შედეგად.

3.3. ეროზიის პრევენციის ხერხები

ჩაის ინტენსიური კულტურის წარმოებისათვის საჭიროა ისეთი ღონისძიებების გატარება, რაც მინიმუმამდე დაიყვანს ეროზიულ პროცესებს, რაც თავის მხრივ მოსავლის კლების ძირითადი მიზეზი ხდება. ნიადაგის ფენის გადარეცხვა უაღრესად უარყოფითია და მას სტიქიური ძალები და ადამიანის უარყოფითი სამეურნეო მოქმედება იწვევს. მთის ქანების გამოფიტვის ძირითად მიზეზს წარმოადგენს მაღალი ტემპერატურა და წყალი. ნიადაგის ზედაპირზე ჩამომდინარე წყალი გადარეცხავს ნიადაგს და ეს პროცესი, ბუნებრივია, ცვლის ნიადაგის სახეს.

არის პირობები, რაც წინ ელობება ნიადაგის ჩამორეცხვის პროცესს. წინასწარი, პრევენციული ღონისძიებების გატარება საფუძველს უყრის ნიადაგის ეროზიის შემცირებას ან მის სრულად გამორიცხვას. ერთ-ერთი ხელის შემწყობი ფაქტორი, რაც ხელს უწყობს ნიადაგის ეროზიას, არის სიღარიბე ზონისა მცენარეული საფარით. მცენარეთა სიღარიბის გამო ნიადაგის ზედა ფენა კარგავს ბუნებრივ საფარს. შედეგად უარესდება ნიადაგის სტრუქტურა. ამ პროცესის შედეგად ნიადაგში მცირდება შემცველობა ორგანული ნივთიერებისა. ეროზიული პროცესების ინტენსივობა პირდაპირპროპორციულია ფართობების დაქანების ხარისხისა. რაც უფრო დაქანებულია ფართობი და რაც მეტი სიგრძისაა იგი, მით მეტია ეროზიული პროცესების ინტენსივობა. ჩამორეცხვის ინტენსივობაზე გავლენას ახდენს ნაკვეთის ექსპოზიცია. არის მონაცემები, რომლებიც მიუთითებს იმაზე, რომ სამხრეთისა და დასავლეთის ექსპოზიციის ფართობების ჩამორეცხვის ინტენსივობა მეტია სხვა ექსპოზიციასზე - 15-25%-ით. ნიადა-

გის ტიპის, მცენარის მოვლა- მოყვანის ზონის, აგროტექნიკური ფონის კვალობაზე ეს მონაცემები შესაძლოა შეიცვალოს.

ეროზიული პროცესების მასტიმულირებელი ერთ-ერთი ფაქტორია დასავლეთ საქართველოს ტენიან სუბტროპიკულ ზონაში ნალექების მოსვლის ინტენსივობა და მისი განაწილების არათანაბარი ხასიათი. ჩამოთვლილს მასტიმულირებლად ემატება მეჩაიეობის ზონის რაიონების ფართობების ოროგრაფიული სურათი. არის მონაცემები იმის შესახებ, რომ მდინარე რიონს ყოველ წელს ჩააქვს ზღვაში 10 მლნ. ტონა წყალში შეტივტივებული ნაწილაკები. ოროგრაფიიდან გამომდინარე დასავლეთ საქართველოში შესაძლოა მოინახოს ადგილები, რომლებიც ამ პროცესების შედეგად გამოვიდნენ სასოფლო-სამეურნეო გამოყენების არეალიდან. ნიადაგის გამორეცხვის შედეგად ჩამონარეცხი მასალის რაოდენობა იცვლება ნიადაგის ტიპისა და დაქანების კვალობაზე. აგროტექნიკური ფონის შესაბამისად შესაძლოა ეს თანაფარდობა შეიცვალოს. გამოკვლევებით დადასტურებულია (ტ.ყ. კვარაცხელია), რომ ერთჯერადი წვიმის შედეგად 70 წუთის განმავლობაში, ერთი ჰექტარი მიწის ფართობი წითელმიწა ნიადაგიდან ჩამოირეცხა 43 ტონა ნიადაგი, ბუნებრივია, მასში მყოფი საკვები ელემენტებით. არის სხვა მკვლევარის მონაცემებიც.

აკად. მ.კ. დარასელია უთითებს, რომ 14 გრადუსი ქანობის ფართობზე, ჩაის პლანტაციასში, ერთ ჰა-ზე ირეცხება 100 ტონა მასა. არის პერიოდები, რომლის დროსაც ეს პროცესი ინტენსიურად მიმდინარეობს. ესაა პერიოდი აგვისტოდან ნოემბრამდე.

წყლის მასის დიდი რაოდენობა, რაც მოდის დასავლეთ საქართველოს ტენიან სუბტროპიკულ ზონაში, მისი ხასიათის გამო რეცხავს ნიადაგს სასოფლო-სამეურნეო სავარგულებიდან. საქართველოს ჩაის პლანტაციებში ნალექების გამო ყოველ წელიწადს იკარგება ზედაპირული ჩამორეცხვის კვალობაზე- 2000 ტ. საერთო აზოტი, ფოსფორი 1000 ტ., ხოლო ჰუმუსის რაოდენობა, ჩამორეცხილ ნიადაგებთან ერთად- 30000 ტონას აღემატება. ჩამონათვალი მიგვიითითებს გარკვეული ღონისძიების გატარე-

ბისაკენ, რომელიც თუ არ გამორიცხავს- საგრძნობლად შეამცირებს ნიადაგების ეროზიის მავნე მოქმედებას. ღონისძიებები, რომლებიც მიმართულია ამ პროცესის შეჩერებისაკენ მოიცავს სამუშაოთა სისტემას, რომლებსაც უნდა აწარმოებდეს სხვადასხვა პროფესიის ადამიანები. ღონისძიებების მთელი სისტემა შესაძლოა დაიყოს პრევენციულ და მიმდინარე ღონისძიებებად, რომელთაც ერთმანეთთან მჭიდრო კავშირი უნდა ჰქონდეთ.

არის სამუშაოები, რომლებიც უნდა ჩატარდეს გასაშენებელი ფართობის გამოყოფის პირველივე დღიდან. ტერიტორიის სწორ ორგანიზებას ამ დროს გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს. მთავარია კულტურ- ტექნიკური ღონისძიებებისა და მცენარეთა სწორი გაადგილების ორგანიზაცია. უზუსტობა, დაშვებული ამ ღონისძიებების წარმოებისა და ამოქმედების დროს, იწვევს უარყოფით შედეგებს.

ნიადაგის ჩამორეცხვისა და ეროზიის ღონისძიებები იყოფა ორ ჯგუფად: 1) საიჟინრო-სამელიორაციო და 2) აგრონომიული.

ღონისძიებების პირველი ჯგუფი წმინდა ინჟინრულია და მასში დარგის სპეციალისტებმა უნდა მიიღონ მონაწილეობა. სამუშაოთა სახეებში შედის წყალსადენი თხრილების, ღარების და სადრენაჟო ქსელის მოწყობა, ფერდობისა და ხრამის ძირების გამაგრება, ტერასების მოწყობა. სფეციფიკურია ეროზიის საწინააღმდეგო მეორე ჯგუფის ღონისძიებების სახე და განხორციელების ხასიათი. ჩაის კულტურაში ეროზიის საწინააღმდეგო აგრონომიულ ღონისძიებებს ეკუთვნის ფართობის გარდიგარდმო დამუშავება, ტყის საფარი ზოლების მოწყობა. ამ უკანასკნელის ეფექტურობა დამოკიდებულია გასაშენებელი ტყის მასივის ჯიშობრივ შემადგენლობაზე, რადგანაც შემაკავებელი ეფექტი სხვადასხვა ჯიშის მცენარისა, სხვადასხვანაირია. დიდი მნიშვნელობა აქვს ფერდობების დაგეგმვის წესებს. არის მონაცემები იმის შესახებ, რომ ეფექტურია ამ ღონისძიებისათვის კონტურული დაგეგმვა. ამ დროს დიდი მნიშვნელობა აქვს მცენარეთა კვების არეს. ნაკლები დაშორება მცენარეთა და რიგთაშორის ამცირებს ჩამორეცხვის პროცესს. დიდი მნიშვნელობა აქვს სი-

დერატების თესვას, აგრეთვე ახალგაზრდა პლანტაციებში ორგანული მულჩის გამოყენებას. ყველაზე მეტად შემაკავებელი ფაქტორია მცენარეული საფარი. აქ, უპირატესობა ენიჭება სიდერატებს- კერძოდ, თეთრ ხანჭკოლას. ის ითვლება აგვისტოს ბოლოს რიგგამოშვებით. როდესაც ქანობი 20 გრადუსზე მეტია- სიდერატებს მოთიბავენ და მულჩად ტოვებენ. ნაკლებად დაქანებულზე კი - ნიადაგში ჩააკეთებენ. ეს პროცესი უნდა ჩატარდეს ხანჭკოლის ყვავილობის დაწყებისას.

გამომდინარე ჩაის რაიონების ოროგრაფიიდან, ჩაის საწარმოო პლანტაციები ჩვენში გაშენებულია ფერდობებზე. ამ ფართობებზე ამგვარ ღონისძიებებს მეტი ყურადღება უნდა მიექცეს. ეროზია, როგორც პროცესი და მის წინააღმდეგ ბრძოლა, განსაკუთრებული ყურადღების ქვეშ უნდა იყოს.

ეროზიული პროცესების მავნეობა მკვეთრად ამცირებს სასოფლო-სამეურნეო სავარგულების რაოდენობას არა მარტო ჩაის კულტურის ქვეშ, არამედ ზოგადად, მთელს მსოფლიოში. დანაკარგები სავარგულებისა, რომელიც არ გამოიყენება სასოფლო-სამეურნეო კულტურის- ქვეშ ძალზე დიდია. არის მონაცემები, რომლებიც მიუთითებენ იმაზე, რომ მსოფლიოში 50 მლნ. ჰექტარი მიწა ამჟამად მთლიანად გამოუსადეგარია.

ჩაის მცენარისადმი უდიერმა დამოკიდებულებამ, რაც ამ ბოლო დროს ჩვენში შეინიშნება, მკვეთრად შეცვალა ფართობების რიცხვი და ზოგიერთი მათგანი მთლიანად გამოიყვანა მწყობრიდან.

ჩაის პლანტაციის მოსავლიანობის კლების ერთ-ერთი მიზეზია მისი დასარეველიანების ხარისხი. საყოველთაოდაა ცნობილი ის მავნეობა, რასაც ეს მცენარეები აყენებენ კულტურულ მცენარეებს. უნდა აღინიშნოს მათი ადაპტირების მაღალი ხარისხი ბუნებაში კულტურულთან შედარებით. ეს მცენარეები ითვისებენ ნიადაგის ნოყიერ ფენებს.

ისინი უარყოფით გავლენას ახდენენ ნიადაგის ფიზიკურ თვისებებზე, მათი ჰაერისა და წყლის რეჟიმზე. ისინი ხელს უწყობენ დაავადებებისა და მავნებლების გავრცელებას. ხვარა

სარეველები ხელს უშლიან მცენარეთა მოსავლის აღებას, ანაგვიანებენ ხარისხს. ინტეგრირებული მეთოდების გამოყენება მათ წინააღმდეგ მეტად ეფექტურია და დიდად შეუწყობს ხელს ჩაის მცენარის მოსავლიანობის გაზრდას.

მავენებლობის ხარისხითა და სახით მათი მოქმედება კულტურულ მცენარეზე გამოიხატება პირდაპირი მოქმედებით: ესაა კონკურენცია, რასაც ისინი აყენებენ კულტურულ მცენარეებს-ართმევენ საკვებ ელემენტებს, აფერხებენ მათ ზრდა- განვითარებას და აუარესებენ პროდუქციის ხარისხს.

მათთვის დამახასიათებელია შემგუებლობა ,დიდი ამტანობა და გავრცელების მაღალი ხარისხი.მრავლდებიან სწრაფად და მათი აღმოცენების ენერგია ძალზე დიდია. რაც მთავარია, მათი თესლებისათვის დამახასიათებელია აღმოცენების მაღალი უნარი დიდი ხნის მანძილზე.

არაპირადპირი მავნეობა, რასაც ისინი აყენებენ ჩაის მცენარეს ისაა, რომ ისინი ხელს უშლიან მკრეფავებს, მობილურ მანქანებს. გამოკვლევებით დადგენილია,თუ რამდენად შეიძლება შემცირდეს მოსავალი დასარეველიანების ხარისხის მიხედვით. ძირეული მიზეზი, რაც ხელს უწყობს სარეველების ასე გავრცელებას ჩვენში- არის დაბალი აგროტექნიკა. აღსანიშნავია ის გარემოება, რომ მიტოვებულ პლანტაციებში დომინირებენ კარგად ადაპტირებული სარეველები, როგორცაა- გვიმრა- *Pteridium Aquilinum*, მაცვალი- *Rubus*, ეკალიჭი- *Smilax Eqselsa*.

არის მონაცემები იმის შესახებ, თუ რამდენად მცირდება მოსავლიანობა დასარეველიანების ხარისხთან დამოკიდებულებით (რ. კოპალიანი). პლანტაციის სამი ბალით დასარეველიანების შემთხვევაში მოსავლიანობა კლებულობს 16%-ით, ორბალიანი დასარეველიანებისას-9,5%-ით, ხოლო ერთბალიანი დასარეველიანებისას კი 4,2%-ით. საგულისხმოა ის ფაქტი, რომ ბალები ათვლილია 5 ბალიანი სისტემიდან.

სარეველების წინააღმდეგ ბრძოლის ღონისძიებები შეიძლება დაიყოს ბრძოლის ქიმიურ, მექანიკურ და ბიოლოგიურ მეთოდებად.

ჩაის მცენარის ზრდა-განვითარების ხასიათი ცუდი აგროტექნიკის ფონზე

ჩაის მცენარე ბუნებით ტროპიკულია და ატარებს ფილოგენური ნიშნების კომპლექსს, რაც მას ისტორიულად საკუთარ სამშობლოში ჰქონდა. მცენარის მოვლა-მოყვანა უკავშირდება ძვირფას დუყებს, რომლის შემცველობაც და მნიშვნელობაც ცნობილია. მცენარეს მისი ტროპიკული ბუნების გამო მიდრეკილება აქვს ზრდისაკენ. ჩაის მოვლა-მოყვანის ზონაში, ანუ ჩვენში, მცენარეს ბუჩქისებრი ფორმა აქვს. ეს იძულებითია და ნაკარნახევი ფოთლის მაქსიმალური მოსავლის მიღების მოლოდინით. მცენარის ბუჩქისებრი ფორმა ოპტიმალურია და წარმოადგენს მცენარეზე აგროტექნიკური ღონისძიების ზემოქმედების შედეგს.

საქართველოში ჩაის კულტურის ინტენსიურმა ტექნოლოგიამ მიაღწია დონეს, რაც ტოლი იყო ჩაის კულტურის მოყვანის კლასიკური ქვეყნების დონისა. განვითარებულმა პოლიტიკურმა სიტუაციამ ბუნებრივია თავისი კვალი დაატყო ჩაის მცენარის კულტურის განვითარებას. დარგი დაზარალდა და ეკონომიკაც, ბუნებრივია, ჩავარდა.

კულტურტექნიკური ღონისძიებების დაბალმა დონემ და ზოგჯერ მისმა არარსებობამ, ჩაის მცენარე გააველურა და პლანტაციების გადაგვარება გამოიწვია. ხანგრძლივმა უყურადღებობამ დაარღვია მცენარეში მიმდინარე ფიზიოლოგიური პროცესების ტრადიციული მიმდინარეობა და ასეთ მდგომარეობაში მყოფი ნაზი მცენარე თავისი ბუნებით მოექცა მძაფრ კონკურენციაში საქართველოს ტენიან სუბტროპიკულ ზონაში გაბატონებულ სარეველებთან და მავნებელ-დაავადებებთან. უნდა აღინიშნოს, რომ სარეველათა უმრავლესობა მათი წარმოშობის მიუხედავად, შესანიშნავადაა ადაპტირებული ჩვენს სუბტროპიკებში. ჩაის პლანტაციის დასარეველიანების ხარისხი რაიონების მიხედვით სხვადასხვაა. ბუჩქებისა და პლანტაციის დასარეველიანების ხარისხი დიდადაა დამოკიდებული კულტურული მცენარის ჯიშზე, გაშენების წესზე, რეგიონზე და მოვლა-მოყვანის კონკრეტულ ზონაში აგროტექნიკის დონეზე.

სხვადასხვაა ჩაის პლანტაციების დასარეველიანების ხარისხი ნიადაგის ტიპის მიხედვით. ნიადაგის ტიპი და ნალექების სიუხვე პირდაპირ კავშირშია დასარეველიანებასთან. გამოკვლევები ცხადყოფენ, რომ წითელმიწა ნიადაგებზე გაშენებული პლანტაციები უფრო მედეგნი არიან დასარეველიანებისადმი.

ზონალობა და დასარეველიანების ხარისხი გავლენას ახდენს მცენარის დაჩაჩანაკებაზე.

ნიადაგურ- კლიმატური პირობები და ცუდი აგროტექნიკა, რაც დაკნინებისაკენ მიდის, ქმნის შესანიშნავ პირობებს მცენარის გენერაციული აქტივობისათვის, თუმცა პლანტაციის ასეთი მდგომარეობის არსებობის გამო დაბალია თესლის ფიზიოლოგიური და ტექნიკური სიმწიფის მაჩვენებლები.

საბოლოო ჯამში ცუდი აგროტექნიკა, ზრდა- განვითარების შეფერხება, გენერაციული აქტივობის მატება- მიდის პლანტაციის დაჩაჩანაკებისაკენ.

ცუდი აგროტექნიკა ქმნის პირობებს ბუჩქების ვეგეტაციური ზრდის სტიმულაციისათვის. ბუნებრივია ასეთ პირობებში ნიადაგში არსებული საკვები მარაგის დეფიციტის გამო მატულობს გამოვარდნა მცენარეთა რიცხვისა და იწყება სიმეჩხრე, რომლის გამომწვევ მიზეზებსაც ჩვენ გავეცანით. გვერდითი ყლორტების განვითარების ხასიათი შეიმჩნევა ამ დროს წითელმიწა ნიადაგებზე გაშენებულ პლანტაციებში.

არსებობს საინტერესო გამოკვლევა, რომლის ავტორია აკადემიკოსი რ. კოპალიანი. ამ ავტორის მონაცემების მიხედვით, გამომხმარი ღეროების რაოდენობა (პირველი და მეორე რიგის ტოტებიდან) საშუალოდ ერთ ბუჩქზე, ენერმინა ნიადაგებზე შეადგენს - 12,2 ცალს, წითელმიწა ნიადაგებზე -10,0 ცალს, ყვითელმიწა ნიადაგებზე -14,0 ცალს. პირველი და მეორე რიგის ტოტების საერთო რაოდენობითა და გვერდითი ყლორტების რაოდენობით- უკეთესი მაჩვენებელი ოზურგეთის წითელმიწა ნიადაგების პირობებში გაშენებული ჩაის ნარგაობაში შეიმჩნევა. ხავსებითა და ლიქენებით ბუჩქების დაზიანების ხარისხი ყველა ზონაშია შესამჩნევი, თუმცა ბალური შეფასებით უარესი მდგომარეობაა

მარეობა წყალტუბოს ზონის მცენარეებშია. ჩვეულებრივ აგროტექნიკურ ფონთან შედარებით, მკვეთრად შემცირებულია ბუჩქებზე განვითარებული ფოთლის ფირფიტის საშუალო ფართობი და იგი ზუგდიდის პირობებისათვის შეადგენს- 12,2 კვადრატულ სანტიმეტრს, ოზურგეთის პირობებისათვის 14,1 კვადრატულ სანტიმეტრს, წყალტუბოს ზონისათვის კი-10,8 კვადრატულ სანტიმეტრს. სხვაობაა აგრეთვე თესლის პარამეტრების ზომებითაც. თესლის საშუალო დიამეტრი 7-8 მმ-ია, ხოლო 1000 ცალი თესლის წონა, ყველა ზონისათვის ორჯერ ნაკლებია.

მონაცემები ცხადყოფენ, რომ ცუდი პირობები უმნიშვნელოვანეს გავლენას ახდენს მცენარის ყველა დადებით მახასიათებელზე. საგანგებო ღონისძიებებით, რომელიც ჩაის პლანტაციის რეაბილიტაციისათვის არის განკუთვნილი, შესაძლებელია მდგომარეობის გამოსწორება, თუმცა სხვა საკითხია მცენარის მდგომარეობის გამოკვლევა, რომელიც დაექვემდებარება აღდგენას და ეფექტურობა ღონისძიებისა აზრიანი იქნება.

მოვლის ცუდი პირობები ერთნაირად აზიანებს მცენარის ყველა ორგანოს და, ბუნებრივია, მათი პროდუქტიულობა ეცემა. კორელაცია არსებობს მცენარის მიწისზედა და მიწისქვეშა ნაწილებს შორის. სურათის დადგენა საჭირო იყო დუყების შემოსვლის ინტენსივობის დასადგენად. თუ ეს ცუდი აგროტექნიკის ან, აგროტექნიკის საერთოდ, არარსებობის ფონზე ხდება, კორელაცია სხვა სურათს იძენს.

როგორც გამოკვლევები მიუთითებენ, ჩვეულებრივი აგროტექნიკის ფონზე რიზოსფეროს აქტიური ნაწილი თითქმის ნახევარ მეტრზე არის. ეს ეხება ყველა ღონისძიების წარმატებით ჩატარებას. ძირითადი საკვები ელემენტებით მცენარის მომარაგება უნდა მოხდეს ამ სიღრმეზე, მაგრამ როცა აგროტექნიკა ცუდია, მცენარის ფესვთა სისტემა მოქცეულია ნიადაგის ზედაპირთან ახლოს. ეს ფაქტორი უარყოფითად აისახება ჩაის მცენარის ზრდა- განვითარებაზე.

მცენარის დაჩაჩანაკებასთან ირიბი დამოკიდებულება აქვს ბუნების სხვა მოვლენებსაც. ატმოსფეროს ფიზიკური მდგომარეობა

რეობის გამომხატველი ელემენტების გამოვლენას გარკვეულ დროში, გარკვეული ადგილისათვის. მხედველობაშია მისაღები ქარების ხასიათი და სიჩქარე, ნალექების ცუდი განაწილება ან უნალექობა.

3.4.მცენარის პროდუქტიულობის აღდგენისათვის საჭირო ღონისძიებები

საინტერესოა ჩვენი ცნობილი მეცნიერების დ. პატარავასა და ს. ფირცხალაიშვილის მიერ შემოთავაზებული კვლევა, რომელიც აქტუალობას დღესაც არ კარგავს და რომლის გათვალისწინებაც დიდად ნაადგება ჩვენს სუბტროპიკულ სოფლის მეურნეობას და კერძოდ- მეჩაიეობას. ეს მეთოდი სწრაფად აღმოფხვრის იმ მდგომარეობას, რაც ჩვენ დღეს მეჩაიეობაში გვაქვს. საკითხი ჩაის ყლორტების წარმოქმნის აღდგენასა და ძველი, დაბალმოსავლიანი პლანტაციის შეცვლის ხერხებს ეხება. ეს ხერხები და მისი არსი დიდად დაინტერესებს მათ, ვისაც ჩაის პლანტაციის რებილიტაცია დაუსახავს მიზნად.

პრაქტიკული მუშაობის პროცესში- ჩაის ბუჩქის გასხვლასა და ფოთლის კრეფაზე დაკვირვებისას, აგრეთვე ფოთოლსაკრეფი მცენარის ბიოლოგიური თავისებურებების შესწავლისას, დადგენილია ჩაის ბუჩქის ყლორტების წარმოქმნის აღდგენის რამდენიმე ხერხი: 1) ყლორტის წარმოქმნის აღდგენა ფოთლის კრეფის დროებითი შეწყვეტის გზით, სავეგეტაციო პერიოდის პირველ ნახევარში, 2) ბუჩქის გაუსხლავად დატოვება, 3) ბუჩქის გასხვლის სხვადასხვა სახის მორიგეობა.

ამ საკითხის შესასწავლად ცდები დაყენებულიქნა ანასეულში- უსასუქო ფონზე და NPK აგროტექნიკური დოზების შეტანის ფონზე.

მონაცემებმა უჩვენეს, რომ უსასუქო ფონზე ცდის პირველ სამ ვარიანტში არა აქვს ადგილი ჩაის პლანტაციის მოსავლიანობის გადიდებას, ხოლო ნახევრადმძიმე გასხვლის ფონზე, კონტროლთან შედარებით (I ვარიანტი) მიღებულია მოსავლია-

ნობის გადიდება 18 %-ით. ეს მონაცემები დიდ ღირებულებას არ წარმოადგენს პრაქტიკისათვის, მაგრამ ზოგიერთი საკითხის თეორიული დასაბუთებისათვის განსაზღვრულ ინტერესს წარმოადგენს. მაგალითად, სასუქის უქონლობის შემთხვევაში ნახევრადმძიმე გასხვლის ხშირად ჩატარება განსაზღვრული ხარისხით ხელს უწყობს ჩაის პლანტაციის მოსავლიანობის გადიდებას, ყოველწლიურად- მხოლოდ შპალერულ გასხვლასთან შედარებით. უსასუქო ფონზე აგროტექნიკური დოზით, საწყის წელთან შედარებით, ცდის ყველა ვარიანტზე მოსავლიანობა დიდდება 4-5 ჯერ, მაგრამ ამ ფონზეც ბუჩქების ნახევრადმძიმე გასხვლა იძლევა კიდევ უკეთეს შედეგს. კონტროლთან შედარებით მიღებულია მოსავლის გადიდება 17%-ით.

მაშასადამე NPK ფონზე ერთი სავეგეტაციო პერიოდის განმავლობაში ბუჩქების ნეკებზე მე-3 ნორმალური და თევზა ფოთლის დატოვება სავსებით საკმარისია ჩაის ბუჩქის ყლორტების წარმოქმნის აღსადგენად. ნახევრადმძიმე გასხვლის პირველი გამოყენება, ბუჩქის ყოველწლიური შპალერული გასხვლის ფონზე, ჩაის მცენარის ყლორტების წარმოქმნისა და, მაშასადამე, ჩაის პლანტაციის მოსავლიანობის გადიდების უფრო მისაღები აგროტექნიკური ღონისძიებაა.

ყლორტების წარმოქმნის აღდგენის სხვადასხვა ხერხის
გავლენა ჩაის პლანტაციის მოსავლიანობაზე (კგ -ობით ჰა -ზე).

ვარიანტები	უსასუქო			NPKფონზე		
	მოსავლის წინა სწარი აღრიცხვის წელი	ცდის დაყენების პირველი წელი	10 წლის საშუალო	მოსავლის წინასწარი აღრიცხვის წელი	ცდის დაყენების პირველი წელი	10 წლის საშუალო
1. შპალერული გასხვლა. ჩაის ფოთლის კრეფა აგრონესების მიხედვით კგ/ჰა..... %ფი.....	767 100	699 100	899 100	1260 100	1570 100	4907 100
2. ბუჩქების გაუსხლაგად დატოვება ერთი საუვეტაციო პერიოდის განმავლობაში. კრეფის დაწყება მას შემდეგ, რაც პირველი რიგის ყლორტებზე განვითარდება 7-8 ფოთოლი. შემდეგ წლებში შპალერული გასხვლა და ფოთლის კრეფა აგრონესების მიხედვით კგ/ჰა..... %ფი.....	767 100	427 61	934 104	1265 100	568 56	4769 97
3. შპალერული გასხვლა ფოთლის კრეფის დაწყება მას შემდეგ, რაც პირველი რიგის ყლორტებზე განვითარდება 7-8 ფოთოლი. შემდეგ წლებში შპალერული გასხვლა და ფოთლის კრეფა აგრონესების მიხედვით კგ/ჰა..... %ფი.....	775 101	325 46	757 84	1267 101	679 43	4697 96
4. ნახევრადმომე გასხვლა ზედა კვანძების ქვემოთ(პირველი წელი,ექვსი წლის მანძილზე)- შპალერული გასხვლა. მომდევნო წელს სპალერული გასხვლა მთელი ერთობლივი ნაზარდის: 4 წლის განმავლობაში შპალერული გასხვლა. კგ/ჰა..... %ფი.....	780 102	151 165	1058 118	1267 101	1571 100	5744 117

ჩაის მცენარის პროდუქტიულობის რეგულირებისათვის მეტად მნიშვნელოვანია ღონისძიებები, რომლებიც ხელს უწყობენ პროდუქტიულობის აღდგენას და მიჩნეულია ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ღონისძიებად. ესაა ნედლეულის სპეციალური კრეფა. კრეფის დადგენილი წესების კორექტირება ხდება იმ დროს, როცა აწარმოებენ კრეფას განსაკუთრებული დანიშნულებისათვის ან ბუჩქების მდგომარეობაა განსაკუთრებული.

თუ წარმოებს ორი და სამფოთლიანი დუყების კრეფა- მაშინ ხარისხი ბუნებრივია მაღალია, მაგრამ ამ დროს შრომის ნაყოფიერება დაბალია და დაბალია მოსავალიც.

ფოთლის ხარისხი და მოსავალი წლის პერიოდების მიხედვით, იცვლება და იცვლება კრეფის წესი ამოცანის შესაბამისად. თუ ამოცანაა უმაღლესი ხარისხის პროდუქციის წარმოება- ნედლეული უნდა მოიკრიფოს ივლის-აგვისტოში ერთ-სამფოთლიანი ნორმალური და ერთ-ორფოთლიანი ყრუ ყლორტებიდან, ნეკზე თევზა ფოთლის დატოვებით.

თუ ბუჩქის მდგომარეობა განსხვავებულია და ის ზრდაში ჩამორჩება- მაშინ კრეფის წესი იცვლება და კრეფას ვიწყებთ 45 სმ სიმაღლის მიღწევის შემდეგ. სრულსაკოვან დაბალ და სუსტ პლანტაციებში კრეფა იწყება, როცა პლანტაციები მიაღწევენ 45 სმ სიმაღლეს და პირველი კრეფის დროს კრეფენ ორფოთლიან დუყებს და ნეკზე ტოვებენ 3-5 და მეტ ნორმალურ ფოთოლს. განსხვავებულია მიდგომა რეგიონების მიხედვით. მაგალითად, იმერეთის რეგიონისათვის კრეფას იწყებენ ბუჩქების 35-40 სმ მიღწევის შემდეგ.

განსაკუთრებულია მიდგომა მძიმედ გასხლული პლანტაციების მიმართ. დაუშვებელია კრეფის დაწყება მანამდე, სანამ ბუჩქები არ მიაღწევენ 45-50 სმ სიმაღლეს. გვერდით ტოტებზე კრეფა ნებადართულია მხოლოდ მაშინ, როცა ისინი გაუტოლდებიან სიმაღლით ძირითად ტოტებს. ამ დროს იკრიფება 2-3 ფოთლიანი დუყები იმ ანგარიშით, რომ დარჩეს 4-5 ნორმალური ფოთოლი.

გამოკვლევები ადასტურებენ, რომ ბუჩქების მსუბუქი მოსწორებითი გასხვლა და ფოთლების გაძლიერებული კრეფა მოსავ-

ლის გაზრდის ცნობილი ხერხია. ამ ხერხის გამოყენებას რიგი მიზეზებისა განაპირობებს, რომელზეც შეჩერება მიზანშეწონილი არაა. ღონისძიება ხელს უწყობს შრომის ნაყოფიერების გაზრდასა და პლანტაციის საერთო მდგომარეობის გაუმჯობესებას.

ასეთი ტიპის გასხვლას აქვს რიგი უპირატესობებისა, რაც იმაში გამოიხატება, რომ ამ დროს მსუბუქად გასხლული ბუჩქების ნეკებზე რჩება მეტი მზარდი კვირტი, შპალერულთან შედარებით.

მსუბუქი გასხვლასა და გაძლიერებულ კრეფას ერთი მეტად მნიშვნელოვანი უპირატესობაც აქვს- ფოთოლი საკრეფად ადრე შემოდის და მოსავლის უმეტესობა სანარმოო წლის პირველ ნახევარში იკრიფება. ეს კი, რესურსების რაციონალური განაწილებისათვის მეტად მნიშვნელოვანია.

მოსავლისა და ბუჩქების მდგომარეობის რეგულირების ამ ხერხს გამოყენების თავისებური გრაფიკიც აქვს. მისი სისტემატური გამოყენება არ შეიძლება. ამ დროს დიდია ალბათობა ფოთლების დანვრილებისა და ბუჩქებზე ყრუ დუყების წარმოქმნისა. დღის წესრიგში დგას მისი მორიგეობა ბუჩქების მდგომარეობისა და აგროტექნიკის გათვალისწინებით-ყოველ მეორე-მესამე წელს. საჭიროა გასხვლის სხვა სახეების მორიგეობაც.

მსუბუქი მოსწორებითი გასხვლა წარმოებს ბუჩქისათვის ოვალური ფორმის მისაცემად- ბუჩქის ნეკებისათვის მოუმნიფებელი მწვანე წვერების ნაჭრით. ამ დროს ნეკები, რომლებიც უფრო მოკლეა, გაუსხლავი რჩება. გასხვლის აგროვადებია- თებერვალი- მარტი.

ფოთლის კრეფა მსუბუქად გასხლულ ნაკვეთებზე უნდა ვანარმოოთ გაძლიერებულად. ეს ნიშნავს 3-4 ფოთლიანი ყლორტების განვითარებას ბუჩქებზე. იკრიფება ამ დროს ორ-სამ-ფოთლიანი ნაზი დუყები და ნეკებზე აპრილში, მაისსა და ივნისში ვტოვებთ ძირითადად ერთ ნორმალურ ფოთოლს, ზოგჯერ კი ნეკზე მხოლოდ თევზა ფოთოლს.

უნდა გვახსოვდეს, რომ ღონისძიების ეფექტურობა პირდაპირ კავშირშია პლანტაციის სიჯანსაღესთან.

3.5. ამორტიზებული და მცირემოსავლიანი პლანტაციის შეცვლის აუცილებლობა

ჩაის პლანტაციის დაბალი მოსავლიანობის შესახებ მრავალი მიზეზია განხილული.

კიდევ ერთხელ გავიმეორებთ მათ იმისათვის, რომ დავაკავშიროთ ისინი სხვა საკითხებთანაც. ვთქვით, რომ ისინი შეიძლება დაიყოს ორ ძირითად კატეგორიად: ბუნებრივ-ისტორიული და ბიოლოგიური. ბუნებრივ-ისტორიულ მიზეზებს ეკუთვნის ნიადაგისა და ჰავის გამოუსადეგარობა ჩაის მცენარისათვის. იმ შემთხვევაში, თუ ნიადაგი არ შეესაბამება ჩაის მცენარის განვითარებას ან ადგილი მიკროკლიმატური პირობების მიხედვით არ არის შესაფერი ჩაის კულტურისათვის - ასეთი პლანტაციები უნდა იქნეს ლიკვიდირებული და არ უნდა ვზრუნავდეთ მათს შესაცვლელად. ეს მოვლენა იშვიათად, მაგრამ მაინც გვხვდება ძირითადად ჩაის გავრცელების ჩრდილოეთ რაიონებში. ბუნებრივ-ისტორიულს ეკუთვნის ასევე ნიადაგის ჭარბტენიანობა, მელიჭვილის ჰორიზონტის ნიადაგის ახლო ზედაპირთან ყოფნა და ძლიერ გადარეცხილი ნიადაგები. ასეთ პლანტაციებში საჭიროა ვებრძოლოთ დაბალი მოსავლიანობის პირველად მიზეზებს: მოვანესრიგოთ ნიადაგის წყალმართვი რეჟიმი, შესაძლებლობის ფარგლებში დავშალოთ მელიჭვილის ჰორიზონტი-70-80 სმ სიღრმეზე, ჩავატაროთ ღრმა გაფხვიერება, გავამდიდროთ გადარეცხილი ნიადაგები ორგანული ნივთიერებებით, უზრუნველვყოთ ჩაის მცენარის ნორმალური მინერალური კვება და ა.შ. ამ აგროტექნიკური ღონისძიებებით, როგორც პრაქტიკა გვიჩვენებს, ჩაის პლანტაცია აღიდგინება და საკმაოდ მაღალ მოსავალს მოგვცემს. თუ ეს ღონისძიებები არ განხორციელდება და ასეთ ნიადაგზე მაინც გაშენდება ხელახლა ჩაის პლანტაციები, შედეგი იქნება არადადამაკმაყოფილებელი.

დაბალი მოსავლიანობის ბიოლოგიურ მიზეზებს ეკუთვნის უწინარეს ყოვლისა ჩაის მცენარის ცუდი ჯიშისანობა. ხშირად გვხვდება ჩაის პლანტაციები, გაშენებული იაპონური წვრილფო-

თოლა ჯიშებით, რომლებიც ჩვენს პირობებში ყოველთვის დაბალმოსავლიანია. ჩაის პლანტაციების ასეთი კატეგორია უნდა იქნას შესწავლილი პირველ რიგში. ამ კატეგორიას ეკუთვნის ჩაის მცენარის ბიოლოგიური დაბერება, რაც ჩვეულებრივად, ცუდი მოვლისა და ხანგრძლივი, მკაცრი ექსპლუატაციის შედეგია. უკანასკნელ შემთხვევაში, თუ გამოიცადა აგროტექნიკური ზემოქმედების ყველა ხერხი (გაძლიერებული განოყიერება, ნიადაგის გულდასმით დამუშავება და სხვა), მაგრამ პლანტაცია მაინც არ გაუმჯობესდა, ის უნდა შეიცვალოს, ხელახლა გაშენდეს. დაბოლოს, ბიოლოგიურ კატეგორიას უნდა მიეკუთვნოს ჩაის პლანტაციების შეცვლა, ჩაის ბუჩქის სორტიმენტის გაუმჯობესება, პირველ რიგში, ჩაის სელექციური ჯიშებით (აკად. ქ. ბახტაძე).

შესაცვლელი პლანტაციები შესაძლოა აღდგენილიქნას, როგორც თესლის თესვით, ასევე ნერგებითაც. როგორც წესი, შესაცვლელი, დაბალმოსავლიანი პლანტაცია გამოირჩევა მცენარეთა ვარჯის შეუკვრელობით რიგთაშორისებში, სიმეჩხრით. პირველ რიგში უნდა გამოირკვეს თესლის თესვის ან ნერგის დარგვის შესაძლებლობა, მძიმე გასხვლის ჩატარების გარეშე, პლანტაციის შეცვლის დაწყების წელს. ეს შესაძლებელია მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როცა რიგთაშორისებში არის თავისუფალი გასასვლელი - არა ნაკლებ 70 სმ სიფართისა, ხოლო თუ დაბალმოსავლიანი პლანტაცია უფრო შეკრულია, საჭიროა ნახევრადმძიმე ან კიდევ - მძიმე გასხვლის ჩატარება. ამ შემთხვევაში, გასხვლის ჩატარების შემდეგ, ნასხლავი მასალა საჭიროა გატანილიქნას პლანტაციიდან და შემდეგ ჩატარდეს ნიადაგის გადაბარვა რიგთაშორისებში. გადაბარვა უნდა ჩატარდეს 45-50 სმ სიღრმეზე, აუცილებლად პლანტაჟით ან გადაბარვის მთელ სიღრმეზე შევიტანოთ ფოსფორიანი სასუქის ოთხმაგი დოზა-ფოსფორიტის ფქვილის სახით.

ნიადაგის დამუშავებისას, გადაბარვის მთელ სიგანეზე და სიღრმეზე არსებული შესაცვლელი ჩაის ბუჩქის ფესვთა სისტემა, თავისთავად იგულისხმება, გადაიჭრება. გადაბარვის შემ-

დეგ, აგრონესების შესაბამისად, ტარდება დაგეგმვა და თესლის თესვა ან- ნერგის რგვა. ახალი ნათესებისა და ნარგავების მოვლა იგივეა, რაც ჩვეულებრივი ახალგაზრდა პლანტაციისათვის. ნასხლავი მასალის ნაწილი გამოდგება ჩაის ნათესარების ან ნარგავების დასამულჩად. მიძიმედ გასხლულ შესაცვლელ ბუჩქებზე მათი დასუსტების მიზნით, ახალგაზრდა პლანტაციების განვითარების მიხედვით, ტარდება მხოლოდ და მხოლოდ მკაცრი კრეფა-4-5 წლის განმავლობაში. ამის შემდეგ, როცა საჭირო გახდება ძველი ბუჩქების ამოძირკვა-ეს უკანასკნელი ტარდება ნიადაგის პლანტაჟურად 45-50 სმ სიღრმეზე გადაბარვასთან და ფოსფორიტის ფქვილის სახით შეტანასთან ერთდროულად. აგრეთვე ოთხმაგი დოზით- გადაბარვის მთელ სიგრძეზე.

ძველი, დაბალმოსავლიანი პლანტაციების შეცვლის ამ ხერხის გამოყენებისას არსებული პლანტაცია ერთბაშად კი არ ისპობა, არამედ განსაზღვრული დროით გამოიყენება ფოთლის მოსავლის მისაღებად და ამასთან ერთად, თანდათან, აღიზრდება ახალგაზრდა პლანტაციაც.

3.6. პლანტაციების მდგომარეობა და გამოსწორების დიფერენცირებული ხერხები

ისტორიულად მოკლე პერიოდის განმავლობაში საქართველოში მეჩაიეობა ინდუსტრიულ საფუძველზე გადავიდა და ციკლი- ნედლეულიდან პროდუქციამდე ისეთივე იყო, როგორც ჩაის მწარმოებელ კლასიკურ ქვეყნებში.

საუბედუროდ, მეოცე საუკუნის 70-იანი წლებიდან დარგისადმი დამკვიდრდა მეურნეობრიობის არარაციონალური პრაქტიკა. ბუნებრივია, მას გარკვეული სუბიექტური და ობიექტური მიზეზები უძლოდა. პირველსაწყისად, ყურადსაღებია გეგმების არარაციონალური და არარეალური ზრდა, რაც მაშინ ხდებოდა. გეგმის ზრდის ეს პრაქტიკა სრულებით არ ითვალისწინებდა ჩაის მცენარის ბიოლოგიურ შესაძლებლობებს. გეგმის გამოდევნებამ და ფოთლის კრეფის ჯერადობის ნორმაზე მეტად ზრდამ

გამოიწვია ნედლეულისა და შემდგომ - პროდუქციის ხარისხის დაცემა. ყოველივე ამან მცენარის ბიოლოგიურ აქტივობას გამოუწოვებელი ზიანი მიაყენა.

ბოლო პერიოდში განვითარებულმა პერიპეტიებმა, ბუნებრივია, ითამაშა ნეგატიური როლი - დაიკარგა პროდუქციის გასალევის ტრადიციული ბაზარი. შინააშლილობამ კი დარგისადმი ყურადღება მოადუნა, რასაც შედეგად მისი სრული კოლაფსი მოჰყვა.

მიზეზები და მისი დეტალური კვლევა, ჩვენ სხვა თავში განვიხილეთ და მას აქ არ შევეხებით.

ჩაის მწარმოებელ რეგიონებში (აჭარა, გურია, სამეგრელო, იმერეთი) ყოფილი საზოგადოებრივი მეურნეობების ტერიტორიაზე, კერძო მეურნეობების ნაკვეთებზე- დარჩენილია კიდევ პლანტაციები, რომელთა რეაბილიტაცია შესაძლებელია და სასწრაფო ღონისძიებების გატარებას მოითხოვს. ღონისძიებების გატარების დაყოვნება, ბუნებრივია, შეამცირებს ფართობების რაოდენობას, რომლის რეაბილიტაციასაც აზრი აქვს.

მიუხედავად იმისა, რომ მიზეზები ყველგან ერთნაირი იყო (რამაც ეს პროცესები გამოიწვია) სხვადასხვა რეგიონის ბუნებრივ-ეკონომიკურმა პირობებმა, ატმოსფეროს ფიზიკური მდგომარეობის გამომხატველი ელემენტების სხვადასხვა ხარისხით გამოვლენამ, მაინც თავისი გავლენა იქონია პლანტაციების დაზიანების ხარისხზე სხვადასხვა რეგიონში. გამომდინარე აქედან, პროცესების მართვა და ღონისძიებების გატარება დიფერენცირებულ მოდგომას საჭიროებს. მეთოდების სწორი შესატყვისობა პლანტაციების რეალურ მდგომარეობასთან - გარანტიას იძლევა მდგომარეობის გამოსწორებისათვის. მთავარია, გასატარებელი ღონისძიება ზუსტად იქნას მისადაგებული თითოეული ბუჩქის რეალურ მდგომარეობასთან. ბუნებრივია, კონკრეტული რეგიონის ბუნებრივ- კლიმატური მახასიათებლების გათვალისწინება კარგი შედეგის საწინდარია.

რეაბილიტაციის მეცნიერულად შემუშავებული მეთოდიკა სახეობების მიხედვით, დაგვიზოგავს დამატებით კაპიტალს

ლურ დანახარჯებს და მოკლე პერიოდში მოგვცემს სასურველ შედეგს, პლანტაციების ხელახლა გაშენებასთან შედარებით. დროისა და კაპიტალური დანახარჯების დანაზოგი გამოდგება სანერგის მონყობაზე, რაც აგრერიგ საჭიროა დარგის შემდგომი განვითარებისათვის.

მოკლედ მიმოვიხილავთ ჩაის პლანტაციების დაზიანების ხარისხს მიზეზების გათვალისწინებით, დღეს არსებულ მდგომარეობას და მივუთითებთ გამოსწორების მეთოდებზეც. ეს და ადგილზე გარკვეული პრაქტიკული ხასიათის მანიპულაციების ჩვენება დაინტერესებულთათვის დარგის აღორძინებას დიდად წაადგება.

დამოკიდებულებით დაზიანების ხარისხისაგან და პროდუქტიულობის კლების სახისაგან - პლანტაცია შესაძლებელია იმყოფებიდეს სხვადასხვა მდგომარეობაში: სჭირდებოდეს კულტურ-ტექნიკური ღონისძიებების გატარება, რემონტი თესლით, ნერგით (ზოგჯერ ვეგეტაციურად გამოყვანილით), რემონტი გადანვენით, იყოს დაბალპროდუქტიული და სჭირდებოდეს ღონისძიებათა სისტემა, რომელიც დაკავშირებულია გასხვლასთან და გაახალგაზრდავების ღონისძიებებთან და სხვა.

რეალური მდგომარეობის აღწერა და საჭირო ღონისძიებების გატარება თეორიულ და პრაქტიკულ ასპექტში (რასაც ადგილზეც გაეცნობიან დაინტერესებულნი), ერთგვარ საგანმანათლებლო ტრენინგ -პროგრამადაც გამოდგება ან, შესაძლოა, იყოს მეთოდურ- პრაქტიკული ხასიათის მითითება დარგით დაინტერესებული პირებისათვის.

წინამდებარე თავში მიმოვიხილავთ პლანტაციების მდგომარეობას და იქვე მივუთითებთ კონკრეტულ მდგომარეობაში მყოფი პლანტაციის აღდგენის გზებზე. დანართის სახით დავურთავთ ზოგად ღონისძიებებს, რომელთა გათვალისწინებაც საჭიროა კონკრეტული ამოცანის გადასაწყვეტად:

1. ჩაის პლანტაციის მოსავლიანობის დაბალი დონე, გამონწვეული ბუნებრივ - ისტორიული მიზეზით - ასეთი მიზეზია, როცა ნიადაგი არ შეესაბამება ჩაის მცენარის მოთხოვნებს ან ადგილი მიკროკლიმატური პირობების მიხედვით მიუღებელია ჩაის მცენარისათვის.

გასატარებელი ღონისძიება:

ასეთი პლანტაციების ლიკვიდაცია არის საჭირო და უნდა ვიზრუნოთ მათს შესაცვლელად.

2. დაბალი მოსავლიანობა, გამონწვეული მეორე ბუნებრივ-ისტორიული მიზეზით -ესაა ნიადაგის ჭარბტენიანობა, მელიქვილის ჰორიზონტის ნიადაგის ახლო ზედაპირთან ყოფნა და გადარეცხილი ნიადაგები.

გასატარებელი ღონისძიება:

უნდა მოწესრიგდეს ნიადაგის წყალმართვი რეჟიმი, უნდა დაიშალოს მელიქვილის ჰორიზონტი -70-80 სმ სიღრმეზე, ჩავატაროთ ღრმა გაფხვიერება, გავამდიდროთ გადარეცხილი ნიადაგები ორგანული ნივთიერებებით, უზრუნველვყოთ ჩაის მცენარის ნორმალური მინერალური კვება.

3. პლანტაციის ისეთი მდგომარეობა, როცა დაბალმოსავლიანობა გამონწვეულია ჯიშობრივი არასრულფასოვნებით.

გასატარებელი ღონისძიება:

ჩვენს სუბტროპიკებში გაშენებულ წვრილფოთოლა იაპონური ჯიშების (რაც, ხშირად გვხვდება) შეცვლა, რადგან ისინი ყოველთვის დაბალმოსავლიანია.

4. პლანტაციის ისეთი მდგომარეობა, როცა საჭიროა რემონტი თესლით ან ვეგეტაციურად.

გასატარებელი ღონისძიება:

გატარდეს ყველა ღონისძიება, რაც დაკავშირებულია სიმეჩხრის ლიკვიდაციასთან. (იხ. პრაქტიკული ხასიათის ღონისძიებები, დაკავშირებული პლანტაციის მდგომარეობის გაუმჯობესებასთან და პროდუქტიულობის ამაღლებასთან).

5. ჩაის პლანტაციის დასუსტებული მდგომარეობა, გამონწვეული ცუდი აგროტექნიკით.

გასატარებელი ღონისძიება:

აგროტექნიკის ჩატარება საჭირო დონეზე და განოყიერების მონესრიგება, რადგან ამ უკანასკნელზე ჩაის პლანტაციის გატარებული ღონისძიებებიდან ნახევარი მოდის.

6. პლანტაციის ცუდი მდგომარეობა, გამონვეული გასხვლის ღონისძიებების უგულვებლყოფით ან მისი ცუდი შესრულებით.

გასატარებელი ღონისძიება:

საჭიროა მცენარის ყლორტნარმოქმნის პროცესის გაუმჯობესება და შესუსტება რეპროდუქციული აქტივობისა (იხ.პრაქტიკული ხასიათის ღონისძიებები, დაკავშირებული პლანტაციის მდგომარეობის გაუმჯობესებასთან და პროდუქტიულობის ამალღებასთან).

7.ჩაის ბუჩქის დაჩაჩანაკებული მდგომარეობა, დაკავშირებული მოსავლის აღების არასინქრონულობასთან.

გასატარებელი ღონისძიება:

ასაღები დუყების მოკრეფის სინქრონულობის დაცვა, დაძლევა მოსავლის აღების დაგეგმვის არასაკმარისობისა (იხ.პრაქტიკული ხასიათის ღონისძიებები, დაკავშირებული პლანტაციის მდგომარეობის გაუმჯობესებასთან და პროდუქტიულობის ამალღებასთან).

8.ჩაის პლანტაციის ცუდი მდგომარეობა, გამონვეული გასხვლის სახებთან ფოთლის კრეფის წესისა და სახის მიუსადაგებლობით.

გასატარებელი ღონისძიება:

(იხ.პრაქტიკული ხასიათის ღონისძიებები, დაკავშირებული პლანტაციის მდგომარეობის გაუმჯობესებასთან და პროდუქტიულობის ამალღებასთან).

9.პლანტაციის ცუდი მდგომარეობა და პროდუქტიულობის შემცირება, გამონვეული ვეგეტაციური ნაწილების ზრდისა და განვითარებისათვის საჭირო ტენის დეფიციტით.

გასატარებელი ღონისძიება:

ნიადაგისა და ჰაერის შეფარდებითი ტენიანობის დეფიციტის აღმოფხვრა დანვიმებითი მორწყვის შედეგად.

10. პლანტაციის დაჩაჩანაკებული მდგომარეობა, გამონვეული ნიადაგის არის რეაქციით.

გასატარებელი ღონისძიება:

პლანტაციის გაშენებისათვის საჭირო არის რეაქციის შესწავლა და გათვალისწინება ბიოლოგიური მარკერებისაც (მაგ. გვიმრა -*Pteridium Aquilinum*). გათვალისწინება იმისა, რომ ტუტე რეაქციის ნიადაგზე მცენარე ვერ ვითარდება, ხოლო კარბონატულ ნიადაგზე, ერთ მეტრი სისქის ფენაში 3%-მდე CaCO_3 არსებობა მომაკვდინებლად მოქმედებს ჩაის მცენარეზე.

11. ჩაის მცენარეთა დარღვეული მდგომარეობა, გამონვეული ნიადაგის საფარის სიჭრელით ზღვის დონიდან.

გასატარებელი ღონისძიება:

გაშენებისას გათვალისწინება იმისა, რომ ინტენსიური კულტურის წარმოებისათვის საჭიროა ნიადაგის სხვაობის გათვალისწინება და მისი ცვლილების პარამეტრების მხედველობაში მიღება ზღვის დონიდან სიმაღლის მატებასთან დაკავშირებით.

12. ჩაის პლანტაციის დაბალი მოსავლიანობა, გამონვეული ყლორტწარმოქმნის უნარის დაქვეითებითა და დაბალმოსავლიანი პლანტაციის შეუცვლელით.

გასატარებელი ღონისძიება:

ყლორტის წარმოქმნის აღდგენა ფოთლის კრეფის დროებითი შეჩერების გზით - სავეგეტაციო პერიოდის პირველ ნახევარში; ბუჩქის გაუსხლავად დატოვება; ბუჩქის გასხვლის სხვადასხვა სახის მორიგეობა (დეტალურად იხ.პრაქტიკული ხასიათის ღონისძიებები, დაკავშირებული პლანტაციის მდგომარეობის გაუმჯობესებასთან და პროდუქტიულობის ამაღლებასთან).

13. ჩაის პლანტაციის დაბალი მოსავლიანობა, გამონვეული ბიოლოგიური დაბერებით, როცა ეს უკანასკნელი გამონვეულია ცუდი მოვლისა და ხანგრძლივი ექსპლუატაციის შედეგად (ეს, ის შემთხვევაა, როცა გამოიცადა ყველა აგროტექნიკური ღონისძიება - გაძლიერებული განოყიერება, ნიადაგის გულდასმით დამუშავება და სხვა).

გასატარებელი ღონისძიება:

პლანტაცია უნდა შეიცვალოს, ხელახლა გაშენდეს.

14. ჩაის პლანტაციის ისეთი მდგომარეობა, რომელიც მოითხოვს ღონისძიებათა სისტემის მთელი კასკადის ჩატარებას, დაკავშირებულს პლანტაციის შეცვლასთან, აგროღონისძიებების გატარებასთან. ღონისძიებათა კომპლექსის ჩატარება საჭიროა მდგომარეობის კარდინალურად შესაცვლელად ან, შესაცვლელი პლანტაციის აღდგენის შესაძლებლობათა ძიებასთან.

გასატარებელი ღონისძიება:

სიმეჩხრის აღკვეთის ღონისძიებათა გატარება, პლანტაციის შეცვლის დაწყების წელს ძიება თესლის თესვის ან ნერვის დარგვის შესაძლებლობისა, მძიმე გასხვლის ჩატარების გარეშე. ნიადაგის დამუშავებისა და განოციერების სისტემის სრულყოფა. მკაცრი კრეფის ორგანიზება, დასუსტების მიზნით, რომ შესაცვლელი პლანტაცია დროებით გამოვიყენოთ ფოთლის საკრეფად (ღონისძიებები დეტალურად იხილეთ პრაქტიკული ხასიათის ღონისძიებებში, როლებიც დაკავშირებულია პლანტაციის მდგომარეობის გაუმჯობესებასთან და პროდუქტიულობის ამაღლებასთან).

15. პლანტაციის ისეთი მდგომარეობა, რომელიც მოითხოვს აღდგენის ღონისძიებათა სისტემის კომპლექსურად ჩატარებას.

გასატარებელი ღონისძიება:

ისეთი სამუშაოს ჩატარება, რაც უზრუნველყოფს სრულფასოვან აღდგენას. საკითხი ეხება პასპორტიზაციას, ჯიშობრივ ანალიზს, განსაზღვრას გაშენების ასაკისა, 30-35 წლის ასაკის მცენარეთა გამოყოფას, აღდგენის ეფექტურად ჩატარებისათვის - მათ გადასაჭრელად -35-50 სმ სიმაღლეზე. საჭიროა აპრობირებული მცენარეების თესლისა და სარგავი მასალის წარმოების ორგანიზაცია. სადედეებისა და სანერგეების მოწყობა მეცნიერულ საფუძველზე. სხვა საკითხების მოგვარება, რაც ეფექტურია ამ მიზნის გასასაწყვეტად. დეტალურად (იხ. პრაქტიკული ხასიათის ღონისძიებები, დაკავშირებული პლანტაციის მდგომარეობის გაუმჯობესებასთან და პროდუქტიულობის ამაღლებასთან, პუნქტი 24).

3.7. თეორიულ-პრაქტიკული ხასიათის ღონისძიებები, დაკავშირებული პლანტაციის მდგომარეობის გაუმჯობესებასა და პროდუქტიულობის ამაღლებასთან

(საგანმანათლებლო და პრაქტიკული ხასიათის ტრენინგ-პროგრამის პროექტი)

1. თესლით გამრავლება-გამრავლებისათვის თესლის შეგროვებას იწყებენ მაშინ, როცა კოლოფები გახსნას იწყებენ. გასუფთავებული და დახარისხებული თესლი უნდა იყოს არა ნაკლებ 12 მმ-ისა დიამეტრში. თესლის შენახვის საუკეთესო ხერხია მისი შენახვა ტრანშეებში. ეს უკანასკნელი სიგრძით ნებისმიერი ზომისაა, ხოლო სიღრმე 25 სმ-ია. გამოშრობისა და განიავების შემდეგ, თესლს ჩაყრიან 20 სმ ფენად ტრანშეაში და ზემოდან ფარავენ ხმელი გვიმრით. დაყრილი მინა ორმხრივი დაქანებისა უნდა იყოს, რომ მან დრენაჟის ფუნქცია შეასრულოს. თესლის შენახვის ასეთი ხერხი ცვლის სტრატეგიკაციას.

2. ვეგეტაციური გამრავლება - ყველაზე გავრცელებულია ჩაის მცენარის კალმით გამრავლება. კალმები ბუჩქის ტოტის, ყლორტისა და ფესვის ამონაყრის მოჭრილი ნაწილია, რომელიც ირგვება გრუნტში დასაფესვიანებლად, დამოუკიდებელი მცენარის მისაღებად. კალამი მდიდარი უნდა იყოს პლასტიკური ნივთიერებით. კალმის დაფესვიანების საუკეთესო პერიოდია შემოდგომა. ყველაზე კარგია ვეგეტაციური გამრავლება მწვანე კალმის დაფესვიანებით.

3. პლანტაციის რემონტი გადაწვევით-არსებობს ხერხი, რომლის დროსაც ხდება ყლორტის დაფესვიანება. ეს ის შემთხვევაა, როცა ყლორტს ბუჩქიდან რკალისებურად გადაღუნავენ და ნიადაგში კავით დაამაგრებენ. პროცესის ჩატარებისათვის ყლორტს გარკვეული მოთხოვნები წაეყენება. ღონისძიება წარმატებით ტარდება, როცა ყლორტი 55-65 სმ სიგრძისაა. სიგრძის ეს მონაცემები დაახლოებით ემთხვევა ნაზარდების სიგრძეს ერთი სავეგეტაციო პერიოდის განმავლობაში. შემოდგომით კი

დაფესვიანებული ყლორტები გადაირგვება პლანტაციაში ან სანერგეში. დაფესვიანებულ მცენარეთა გამოსავალი ამ დროს შეადგენს 85-95 %-ს.

4. სადედე პლანტაცია-ვეგეტაციურად გამრავლებული ჯიშებისა და კლონების ნერგებისათვის საჭიროა სადედე პლანტაციები და სანერგე. სადედე პლანტაციითა და სანერგით უნდა იყოს გარანტირებული სარგავი მასალის წარმოება და პროდუქტიულობის ზრდა. სადედეში მცენარეების გაშენება ხდება კვების არით 1,75x0,5 მ.

სადედეებისათვის იყენებენ ვეგეტაციურად გამრავლებულ ნერგებს, გამოყვანილს პოლიეთილენის პარკებში. დარგვის ვადაა სექტემბერ-ოქტომბერი ან გაზაფხულზე- მარტი-აპრილი.

სადედე პლანტაცია ექსპლუატაციაში შედის მეხუთე-მეექვსე წელს. ახალგაზრდა მცენარეთა პირველი გასხვლა სწარმოებს დარგვიდან მეორე წელს- 20-22 სმ სიმაღლეზე ფესვის ყელიდან. მეორედ - მომდევნო წელს -35-40 სმ-ზე. კალმებისათვის მწვანე ყლორტების დამზადება ახალგაზრდა სადედე პლანტაციაში იწყება მეხუთე-მეექვსე წელს. სრულასაკოვან სადედე პლანტაციაში შეიძლება დამზადდეს ერთ ჰა-ზე 1,5- 2,0 მილიონი კალამი. მწვანე კალმების აჭრა დასაფესვიანებლად სწარმოებს ერთ-ორ კვირტზე. დასაფესვიანებლად საუკეთესო სუბსტრატია-წითელმიწების 0-30 სმ ფენა, შემდეგაა - წითელმიწის 30-45 ფენა და ბოლოს- ტორფი. პირველ შემთხვევაში დაფესვიანების პროცენტია-97-98, ხოლო მეორეში-91%-ი.

5. ჩაის სანერგე- ადგილია, სადაც გამოჰყავთ სარგავი მასალა პლანტაციის გასაშენებლად, რემონტისათვის და ამრავლებენ ახალ სელექციურ ჯიშებს.

სანერგეში თესლის თესვას აწარმოებენ როგორც ლენტისებურად, ასევე ბუდობრივად. ჩვენთან თესვის საუკეთესო ვადაა 15 ნოემბერი-15 მარტი.

აღმოცენებას იწყებენ აპრილ-მაისში. გამოხელვასა და გაფხვიერებას აწარმოებენ ერთწლიანი ნერგების პლანტაციაში -არანაკლებ 5-6 ჯერ, ორწლიანში კი-3-4 ჯერ. 2-3 ფოთლის გამოჩენის ფაზაში აწარმოებენ პიკირებას.

თუ სარგავი მასალა გადააქვთ მცირე მანძილზე, მას არ ფუთავენ, მაგრამ ფესვებზე მაინც აფარებენ ტენიან ხავსს. ამოთხრისთანავე ნერგებს სხლავენ 10-12 სმ სიმაღლეზე.

6. ჩაის ვაგეტაციური გამრავლების სანერგე - ადგილია, სადაც ფართობის შერჩევას საფუძვლად უდევს სარწყავი წყლის სიახლოვე. ფართობის დაქანება უნდა იყოს რვა გრადუსამდე.

ნაკვეთი იგეგმება ცალკე ბლოკებად -40x18 მეტრი სიდიდით, რომელიც მოიცავს ექვს სექციას, თითოეულის ზომით -18x6 მეტრი.

ხელოვნური კლიმატის ბურუსის შესაქმნელად ეწყობა სპეციალური მოწყობილობა. კალმებს დასაფესვიანებლად რგავენ პოლიეთილენის პარკებში, რომელიც შევსებულია მცენარისათვის გამოსადეგი ნიადაგით. ერთ კვადრატულ მეტრზე თავსდება 120 პარკი. ყოველ პარკში ირგება ერთი კალამი.ჩარგვის სიღრმეა -3-4 სმ. ერთ ჰექტარზე თავსდება - 1,2 მილიონი კალამი. კალმებს, დარგვიდან 3-4 კვირის შემდეგ, წარმოექმნებათ კალუსი, ხოლო ფესვი მასობრივად წარმოექმნებათ - 2 თვის შემდეგ.

მეორე წლის ბოლოს ნერგები აღწევენ -35-45 სმ სიმაღლეს. მცენარეებს აქვთ კარგი ფესვთა სისტემა და გამოდგება საწარმოო პლანტაციის გასაშენებლად.

7. სასუქების შეტანა ახალგაზრდა და სრულსაკოვან პლანტაციაში - ჩაის პლანტაცია მოითხოვს განოყიერებას ორგანული და მინერალური სასუქებით. ბუნებრივია, დადგენილია დოზები, რომელსაც იყენებენ ჩაის პლანტაციაში.

ორგანული სასუქი შეიტანება ოთხ წელიწადში ერთხელ -50 ტონა ნაკელი ან 80-100 ტონა ტორფის კომპოსტი.

რაც შეეხება აზოტიან სასუქებს - ის განისაზღვრება ასაკის, მოსავლიანობისა და რეგიონის მიხედვით.

1-5 წლიან პლანტაციაში შეიტანება 100 კგ/ჰა- მოქმედი ნივთიერების სახით. 6-7 წლიანში შეიტანება -150 კგ/ჰა. ასაკით უფრო ხნიერში - აზოტი შეიტანება მოსავლიანობის მიხედვით.

თუ მოსავლიანობა 50 ცენტნერამდეა, მაშინ შეიტანება 200 კგ, 50-100 -250,101-150-300,151 და მეტი -350.

რაც შეეხება ახალგაზრდა პლანტაციას (1-4 წელი) - აზოტიანი სასუქი შეიტანება ლენტის სახით. ფოსფორიანი სასუქი შეიტანება 150- კგ/ჰა-ზე.

კალიუმისანი სასუქის სრული აგროტექნიკური დოზაა-100 კგ/ჰა.

8.მინერალური სასუქის ნორმების გაანგარიშება - სასუქში მოქმედი ნივთიერების გარდა ყოველთვის არის მინარეგები. სასუქის ნორმების გაანგარიშება, როგორც წესი, ხდება მოქმედ ნივთიერებაზე. სასუქის ნორმის დასადგენად საჭიროა გაანგარიშება.

თუ ერთ ჰექტარზე შესატანია 100 კგ აზოტი. ამონიუმის სულფატი შეიცავს მოქმედ ნივთიერებას -20 %-ს. ამ დროს, სასუქის 100 კგ, მოქმედი ნივთიერების -20 კგ-ია. 100 კგ სასუქი - 20 კგ მოქმედი ნივთიერება, x კგ სასუქში -100 კგ.

$X = 100 \times 100 : 20 = 500$ კგ-ე.ი ერთ ჰექტარს უნდა მიეცეს 500 კგ ამონიუმის სულფატი.

სასუქის ნორმის გასაანგარიშებლად იყენებენ ფორმულას:

$Y = H \times 1000 : \Pi$, სადაც Y-ჰექტარზე შესატანი სასუქის რაოდენობაა კგ-ში, H-საკვები ნივთიერების ნორმა 1 ჰა-ზე კგ-ში, Π -საკვები ელემენტის შემცველობა სასუქში %-ში.

9. ახალგაზრდა პლანტაციის გასხვლა - ფორმირება-ლონისძიება იწყება გაშენებიდან მესამე-მეოთხე წელს და მთავრდება მერვე-მეცხრე წელს. პირველი გასხვლა - ფორმირების მიზანია ძლიერი დაბუჩქების გამოწვევა. მეთოდები განსხვავებულია რეგიონების მიხედვით. აფხაზეთში, სამეგრელოსა და იმერეთში ლონისძიება ტარდება 15 თებერვლიდან 1 აპრილამდე. აჭარასა და გურიაში- 15 თებერვლიდან 10 აპრილამდე. საჭიროა ბუჩქის ფიზიკური მდგომარეობის კონდიციები, რომ პირველი გასხვლა ჩატარდეს. ამისათვის საჭიროა ბუჩქების 75%-ი უნდა იყოს 30-35 სმ სიმაღლის. საჭიროა ბუჩქებს ჰქონდეთ 2-3 გვერდითი ტოტი. თუ ასეთი მდგომარეობა არაა, საჭიროა გასხვლა გადაიდოს.

პირველი გასხვლა ტარდება ფესვის ყელიდან 10-15 სმ-ზე. ასეთი გადანაჭერი ვეგეტაციის ბოლოს აღწევს- 40-50 სმ სიმაღლეს და კარგი საფუძველია ჩონჩხის შესაქმნელად.

მეორე გასხვლა ქმნის კარგ ჩონჩხს - ვარჯი განზე იზრდება და მკვრივი ხდება. გასხვლა ტარდება სასხლავი მანქანით ან

მაკრატლით. გადანაჭერი ჰორიზონტალური უნდა იყოს. ყლორტები, რომლებიც ვერ აღწევს სიმაღლეს - გაუსხლავი უნდა დარჩეს. როგორც წესი - გვერდითი ტოტები არ იხვდება. თუ რომელიმე მცენარე ვერ აღწევს სიმაღლეს - გაუსხლავი რჩება.

მესამე და შემდგომი გასხვლის მიზანია ბუჩქის გაგანიერება და მათთვის სიმაღლის მიცემა. ეს კეთდება ისეთი გათვლით, რომ 8-9 წლის ბუჩქი სიმაღლით - 60-70 სმ სიმაღლისა იყოს. იმეორეთისათვის ეს მონაცემი შეადგენს - 50-55 სმ-ს.

მესამე და შემდგომი გასხვლა ტარდება ყოველ წელს იმავე ვადებში, იმ ანგარიშით, რომ მომდევნო წელს ბუჩქები გაისხვლას 5-10 სმ -ით უფრო მაღლა.

10. სრულასაკოვანი ფოთოლსაკრეფი პლანტაციის გასხვლა- პლანტაცია 8-9 წლის ასაკში -სრულასაკოვანია. ასეთ პლანტაციაში ტარდება ორი სახის გასხვლა - შპალერული და ნახევრადმძიმე და მძიმე. შპალერული გასხვლა იყოფა სახეებად: მსუბუქი ანუ ზერეულე გასხვლა და ჩვეულებრივი გასხვლა - აგრონესებით.

მსუბუქი შპალერული ტარდება მაშინ, როცა ცალკეული ბუჩქის სიმაღლე - 40 სმ-ს არ აღემატება და საჭიროა მათი ამაღლება.

აგრონესებით შპალერული გასხვლა ყველაზე გავრცელებული სახეა, რითაც ბუჩქების ყლორტნარმოქმნის უნარი უნდა გაძლიერდეს და გენერაციული აქტივობა შესუსტდეს. ამ ღონისძიებით ბუჩქს უნდა მიეცეს სასურველი ფორმა.

11. ნახევრადმძიმე და მძიმე გასხვლა - დაკავშირებულია სასიცოცხლო პროცესის დარღვევასთან და პროდუქტიულობის დაცემასთან. ღონისძიების მიზანია ბუჩქის მობერებული თალის განახლება.

ნახევრადმძიმე გასხვლა 1-2 წლიანი ნაზარდების მოცილებით ტარდება მაშინ, როცა ყლორტები დაკნინებულია. გასხვლა ტარდება 5-10 სმ სიღრმეზე ბუჩქის ზედაპირთან.

ნახევრადმძიმე გასხვლა 3-4 წლიანი ნაზარდების მოცილებით - ამ ღონისძიების მიზანია იგივე ამოცანა, მხოლოდ სიღრმეშია განსხვავება და ტარდება 20-25 სმ სიღრმეზე.

ნახევრადმძიმე გასხვლა ფესვის ყელიდან 35-60 სმ სიღრმეზე ტარდება მაშინ, როცა ბუჩქს ცუდად განვითარებული, დეფორმირებული, მეჩხერი ვარჯი აქვს.

მძიმეა გასხვლა, როცა ის ტარდება ფესვის ყელიდან 35 სმ-ზე უფრო დაბლა. ეს იგივეა, რაც გაისხლას მცენარე ფესვის ყელიდან 10-15 სმ სიმაღლეზე.

გაახალგაზრდავებას მიმართავენ მაშინ, როცა ბუჩქის შტამბი 10-15 სმ-ზე დაზიანებულია, მძიმე გასხვლას აზრი არა აქვს. ამ დროს, ბუჩქს ბალის მაკრატილით ან ხერხით გადაჭრიან ფესვის ყელთან.

ნახევრადმძიმე და მძიმე გასხვლა შესაძლოა ჩატარდეს შემოდგომა- ზამთრის თბილ ამინდებში ან გაზაფხულზე, მარტში, ოღონდ პირველ შემთხვევაში, განასხლავი მასალა ბუჩქზე უნდა დარჩეს.

12. ჩაის ფოთლის კრეფა- მის დროულ და სწორ ორგანიზაციას დიდი მნიშვნელობა აქვს. მთელი სეზონის განმავლობაში მისი ერთიანად კრეფა შეუძლებელია ზრდა- განვითარების ცვლილების გამო.

სეზონის მიხედვით ჩაის ფოთლის კრეფა დიფერენცირებულია:

1) კრეფა და მისი წესები აპრილ- მაისში - ფოთლის შემოსვლის დაგვიანების გამო, კრეფის გეგმა აპრილში ცალკე არ განიხილება და აპრილ- მაისი ერთად იგეგმება. სრულმოსავლიან პლანტაციასში, რომელიც შპალერულად ისხვლება, შემოსულად ითვლება 4-5 ფოთლიანი ნორმალური და 3-4 ფოთლიანი ყრუ ნაზი დუყები. პირველიდან იკრიფება 2-3 ფოთლიანი ყლორტები კვირტით, ხოლო ბუჩქის ნეკზე რჩება ორ-ორი ნორმალური ფოთოლი, თევზა ფოთლით. მეორიდან იკრიფება 1-2 ფოთლიანი ნაზი დუყები და რჩება ორი ნორმალური ფოთოლი. ამ პერიოდის განმავლობაში კრეფა 4-5 ჯერ მაინც უნდა ჩავატაროთ.

კრეფა ივნისში- ამ დროს, 3-4 ფოთლიანი დუყები მზადაა საკრეფად და კრეფენ 2-3 ფოთლიან ნაზ დუყებს, ხოლო ნეკზე რჩება თითო ნორმალური ფოთოლი და თევზა ფოთოლი.

კრეფა ივნისიდან სეზონის ბოლომდე- ამ კრეფის დროს, ნეკზე რჩება მხოლოდ თევზა ფოთოლი ანუ იკრიფება 2-3 ფოთ-

ლიანი ნორმალური და 1-2 ფოთლიანი ყრუ ყლორტიდან იკრიფება 2-3 ფოთლიანი ნორმალური დუყი და 1-2 ფოთლიანი ნაზი ყრუ დუყი.

13. ფოთლის კრეფა ახალგაზრდა პლანტაციებში- ფოთლის კრეფა გაშენებიდან მეხუთე წელს უნდა დაიწყოს. ეს ემთხვევა გასხვლა- ფორმირების მეორედ ჩატარების წელს. იკრიფება ამ დროს ისეთი ბუჩქებიდან, რომლებმაც - 45-50 სმ სიმაღლეს მიაღწიეს. კრეფის პირველ წლებში გვერდითი ფოთლები არ უნდა მოიკრიფოს.

14. ფოთლის კრეფა სუსტსა და ზრდაში ჩამორჩენილ ბუჩქებზე- სანამ, ისინი არ მიაღწევენ 45 სმ სიმაღლეს- კრეფა არ უნდა ვანარმოთ. პირველი კრეფისას ორფოთლიანი დუყები უნდა მოიკრიფოს, ხოლო ნეკზე ბუჩქის პირველადი სიმაღლის მიხედვით -3-6 და მეტი ფოთოლი უნდა დატოვოთ.

15. ფოთლის კრეფა ნახევრადმძიმე და მძიმედ გასხლულ პლანტაციებში-ამ დროს, კრეფა სწარმოებს მაშინ, როცა განვითარდება 6-7 ფოთლიანი ყლორტები. აქედან მოიკრიფება 2-3 ფოთლიანი ნაზი დუყები.

მძიმედ გასხლულზე დუყები მოიკრიფება მაშინ, როცა ისინი მიაღწევენ 45-50 სმ სიმაღლეს. იკრიფება 2-3 ფოთლიანი ნაზი დუყები. მძიმედგასხლულ ბუჩქებზე გვერდითი ყლორტების ფოთოლი არ უნდა მოიკრიფოს, ვიდრე ისინი არ მიაღწევენ საერთო სიმაღლეს.

16. გაძლიერებული კრეფა -ტარდება სრულმოსავლიან, მაღალმოსავლიან პლანტაციაში, მსუბუქი გასხვლის ფონზე. კრეფის ეს სახე შეიძლება ვანარმოთ ერთსა და იმავე პლანტაციაში 1-2 წლის განმავლობაში. ასეთი კრეფისას მაის-ივნისში ნეკზე რჩება თითო ნორმალური ფოთოლი და თევზა ფოთოლი.თუ ნეკზე რჩება მხოლოდ თევზა ფოთოლი, ამ კრეფისას არ ელოდებიან 4-5 ფოთლიანი ყლორტების განვითარებას და კრეფას იწყებენ 8-10 დღით ადრე.

17. ფოთლის მსუბუქად კრეფა -მიმართავენ სუსტ პლანტაციაში,რომლის სიმაღლე არ აღემატება 45 სმ სიმაღლეს. იკ-

რიფება ასეთნაირად ნახევრადმიძიმე და მიძიმე გასხვლის წელს. აპრილ- მაისში კრეფას იწყებენ 6-7 ფოთლიანი ყლორტებიდან და კრეფენ 2-3 ფოთლიან ნაზ დუყებს, ხოლო ნექზე ტოვებენ 3-4 ნორმალურ ფოთლოს და თევზა ფოთლოს.

18. ფოთლის მკაცრი კრეფა - ასეთი კრეფის დროს 2-3 ფოთლიანი ყლორტებიდან იკრიფება 2-3 ფოთლიანი დუყი და ნექზე რჩება მხოლოდ თევზა ფოთოლი. მართალია პირველ წლებში მოსავალი მატულობს, მაგრამ შემდგომ, ბუჩქი სუსტდება და მოსავალი კლებულობს. გამონაკლისია კრეფა ზაფხულში გასასხლავად დატოვებულ პლანტაციაში.

19. ფოთლის სპეციალური კრეფა - მიმართავენ განსაკუთრებული ხარისხის ნედლეულისა და პროდუქციის მიღების მიზნით. ასეთი ნედლეული იკრიფება მძლავრ პლანტაციაში, რომელიც განლაგებულია მზიან ადგილებში. კრეფა სწარმოებს ივლის- აგვისტოს თვეში, როცა ორგანოლექტიკა პიკშია. ამ დროს ნორმალური ყლორტებიდან იკრიფება 1-2 ფოთლიანი ნაზი დუყი კვირტით. ყრუ ნაზი ყლორტებიდან ფოთოლი არ იკრიფება. ფოთოლი იკრიფება დილის ნამის შემრობის შემდეგ, პატარა სპეციალურ კალათებში და დაუყონებლივ იგზავნება გადასამუშავებლად.

20. საფოთლე პლანტაციის გაშენება, რემონტი, მოვლა - ჩაის სამეურნეო პლანტაციების ბორდიურული წესით გაშენებისას თესლი ბუდნაში ითესება 1,75 x 0,35 მ ან 1,5 x 0,35 მ კვების არით. ბუდნები ეწყობა ერთმანეთისაგან 0,35 მ დაშორებით, რომელიც თესვის წინ ფხვიერდება 5-10 სმ სიღრმით და მასში 4-6 სმ სიღრმეზე ითესება 5-6 ცალი თესლი. ბუდნის შუაში ასობენ პალოს და იფარება ორგანული ნარჩენით. წუნდება- გამოხშირვის შემდეგ ბუდნაში რჩება 2-3 მცენარე.

21. 1-3 წლიანი პლანტაციის რემონტი - ტარდება გამოთესვის ან ბუჩქის გადანვენით. გამეჩხრებული პლანტაციის რემონტი სათანადოდ მომზადებულ ბუდნაში 5-5 ცალი თესლის ჩათესვით ხდება.

22. ხნიერი პლანტაციების რემონტი პოლიეთილენის პარკებში გამოყვანილი ნერგებით- ბუდნაში რგავენ თითო ნერგს

და უხვად რწყავენ. ნერგებით რემონტის საუკეთესო ვადაა სექტებბერი-ოქტომბერი.

23. სრულმოსავლიანი პლანტაციის რემონტი ბუჩქების გადანვენით-მოცდენილ ადგილზე გაზაფხულზე იღებენ ორმოს სიღრმით 40 სმ, შეაქვთ ნაკელი - 10-11 კგ და სუპერფოსფატი. ამის შემდეგ გადაანვენენ მეზობელი ბუჩქიდან ერთნლიან ტოტს და ჯოხით ამაგრებენ შევსებულ ორმოში - 15-20 სმ სიღრმეზე. ორმოს ავსებენ ნაკელშერეული მიწით და ტკეპნიან. გადანანვენს ქვედა მხარეზე დანით სერავენ, დაფესვიანების დაჩქარების მიზნით.

24. ჩაის პლანტაციის ისეთი მდგომარეობა, რომელიც მოითხოვს ღონისძიებათა სისტემის მთელი კასკადის ჩატარებას, დაკავშირებულს პლანტაციის შეცვლასთან, აგროღონისძიებების გატარებასთან. ღონისძიებათა კომპლექსის ჩატარება საჭიროა მდგომარეობის კარდინალურად შესაცვლელად ან შესაცვლელი პლანტაციის აღდგენის შესაძლებლობათა ძიებასთან.

შესაცვლელი პლანტაციები შესაძლოა აღდგენილიქნას, როგორც თესლის თესვით, ასევე ნერგებითაც. როგორც წესი, შესაცვლელი, დაბალმოსავლიანი პლანტაცია გამოირჩევა მცენარეთა ვარჯის შეუკვრელობით, რიგთაშორისებში სიმეჩხრით. პირველ რიგში უნდა გამოირკვეს თესლის თესვის ან, ნერგის დარგვის შესაძლებლობა, მძიმე გასხვლის ჩატარების გარეშე, პლანტაციის შეცვლის დაწყების წელს. ეს შესაძლებელია მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როცა რიგთაშორისებში არის თავისუფალი გასასვლელი - არა ნაკლებ 70 სმ სიფართისა, ხოლო თუ დაბალმოსავლიანი პლანტაცია უფრო შეკრულია, საჭიროა ნახევრადმძიმე ან, კიდევ - მძიმე გასხვლის ჩატარება. ამ შემთხვევაში, გასხვლის ჩატარების შემდეგ, ნასხლავი მასალა საჭიროა გატანილიქნას პლანტაციიდან და შემდეგ ჩატარდეს ნიადაგის გადაბარვა რიგთაშორისებში. გადაბარვა უნდა ჩატარდეს 45-50 სმ სიღრმეზე, აუცილებლად პლანტაჟით ან - გადაბარვის მთელ სიღრმეზე შევიტანოთ ფოსფორიანი სასუქის ოთხმაგი დოზა-ფოსფორიტის ფქვილის სახით.

ნიადაგის დამუშავებისას, გადაბარვის მთელ სიგანეზე და სიღრმეზე არსებული შესაცვლელი ჩაის ბუჩქის ფესვთა სისტემა, თავისთავად იგულისხმება, გადაიჭრება. გადაბარვის შემდეგ, აგრონესების შესაბამისად, ტარდება დაგეგმვა და თესლის თესვა ან- ნერგის რგვა. ახალი ნათესებისა და ნარგავების მოვლა იგივეა, რაც ჩვეულებრივი ახალგაზრდა პლანტაციისათვის. ნასხლავი მასალის ნაწილი გამოდგება ჩაის ნათესარების ან ნარგავების დასამულჩად. მიძიმედ გასხლულ შესაცვლელ ბუჩქებზე,მათი დასუსტების მიზნით, ახალგაზრდა პლანტაციების განვითარების მიხედვით, ტარდება მხოლოდ და მხოლოდ მკაცრი კრეფა-4-5 წლის განმავლობაში. ამის შემდეგ, როცა საჭირო გახდება ძველი ბუჩქების ამოძირკვა-ეს უკანასკნელი ტარდება ნიადაგის პლანტაჟურად- 45-50 სმ სიღრმეზე გადაბარვასთან და ფოსფორიტის ფქვილის სახით შეტანასთან ერთდროულად.

ძველი, დაბალმოსავლიანი პლანტაციების შეცვლის ამ ხერხის გამოყენებისას არსებული პლანტაცია ერთბაშად კი არ ისპობა, არამედ განსაზღვრული დროით გამოიყენება ფოთლის მოსავლის მისაღებად და ამასთან ერთად, თანდათან, აღიზრდება ახალგაზრდა პლანტაციაც.

3.8.ჩაის მცენარის პროდუქტიულობის აღდგენა გასხვლის სახეების მიხედვით

პლანტაციების დღევანდელი მდგომარეობის გამოსწორება შესაძლებელია ღონისძიებათა გონივრული მორიგეობითა და მათი ჩატარების დროულობით. მიზეზთა გამო ყურადღებას მოკლებული პლანტაციების აღდგენა გულისხმობს ამოცანების შესრულებას,რომელთა შორის ძირითადი ყურადღება გასხვლა-ფორმირებას უნდა მიექცეს. მოსალოდნელი პროდუქტიულობა მცენარეებისა დიდადაა დამოკიდებული გასხვლის სახეების შერჩევაზე და მის შემდგომ გასატარებელ აგროღონისძიებებზე. აღნიშნული აუცილებელია პლანტაციის აღდგენისათვის.

გასხვლის სხვადასხვა სახის გამოყენების მიუხედავად, ამოცანა მხოლოდ ერთია- უნდა შეიზღუდოს ისეთი პროცესი, რო-

გორიცაა ყვავილობისა და ნაყოფმსხმოიარობისაკენ მიდრეკილება და გააქტიურდეს ბუჩქის ვეგეტაციური აქტივობა.

რალაც მიზეზის გამო დაკარგული ნაწილის აღდგენა- მცენარისათვის ძალზე რთული ფიზიოლოგიური პროცესია, რომელიც ყურადღებას მოითხოვს.

გასხვლის სხვადასხვა სახე- ნახევრადმძიმე ,მძიმე და შპალერული- სხვადასხვა სახის დაზიანებას აყენებს მცენარეს.

დაკარგული ნაწილის აღდგენა კი დიფერენცირებულ მიდგომას საჭიროებს.

დაკარგული ნაწილების აღდგენის პროცესის სიჩქარე დამოკიდებულია ნიადაგის საკვები ელემენტებით გაჯერების ხარისხზე, მცენარის ფესვთა სისტემის მდგომარეობასა და კვების ინტენსივობის გაძლიერებაზე.

დიდადაა დამოკიდებული აღდგენის პროცესის სიჩქარე ჯიშობრივ თვისებებსა და მოვლა-მოყვანის ზონის ნიადაგურ-კლიმატურ პირობებზე.

მძიმე გასხვლის მიზაშენონილობა დიდადაა დამოკიდებული ჩაის მცენარის სტადიურ განვითარებაზე, რადგან თუ მცენარე სტადიური მობერების სტადიაშია, მაშინ მძიმე და ნახევრადმძიმე გასხვლის სახეების ჩატარება გარკვეულ რისკთან არის დაკავშირებული.

არის მონაცემები, რომლის მიხედვითაც გასხვლის სახეების მიხედვით აღდგენის პროცესი წარმართოს სხვადასხვა სახით:

1.გასხვლა ბუჩქებისა-40-45 სმ სიმაღლეზე.

2.გასხვლა -18-20 სმ სიმაღლეზე.

3. გასხვლა- გაახალგაზრდავება ფესვის ყელზე.

რეკომენდებულია ნახსლავი მასალის გატანა პლანტაციიდან და მწკრივთაშორისების დამუშავება -15-20 სმ სიღრმეზე. საჭიროა ინტენსიური გამოკვება მცენარეებისა ფოსფორიანი, კალიუმიანი და აზოტიანი სასუქით. მიზანშენონილია სასუქების გაზრდილი დოზების გამოყენება.

სასუქების შეტანა საჭიროა და უპირატესობა ეძლევა მათ შეტანას ადრე გაზაფხულზე.

როგორც მონაცემები მიუთითებს -გასხლულ ბუჩქებზე, გასხვლის სახეების მიხედვით, კვირტების გაღვიძების დრო სხვადასხვანაირია. ეს კი განსაკუთრებულ ყურადღებას მოითხოვს, რადგან მომავალი მოსავლის ფორმირება დიდადაა დამოკიდებული მასზე.

გასხვლის სხვადასხვა სახის ფონზე- ვეგეტაციის დასაწყისი სხვადასხვანაირია და ვადებს შორის არსებითი განსხვავება შეინიშნება.

ყველაზე ადრე იწყება ვეგეტაცია ნახევრადმძიმე გასხვლის ფონზე და ის ივნისის პირველი დეკადისათვის იწყება. რაც შეეხება მცენარეების ვეგეტაციის საწყისს მძიმედ გასხვლის ფონზე- აქ, ვეგეტაცია ივნისის თვის მესამე დეკადას ემთხვევა.

სხგვარადაა საკითხი, როცა მცენარეები გასხლულია ფესვის ყელზე. ამ დროს მცენარეთა ვეგეტაცია იგვიანებს და ის იწყება ივლისის პირველი დეკადის დასასრულსა და მეორის დასაწყისში.

მცენარეზე არსებული მძინარე კვირტების გაღვიძების ხასიათი დამოკიდებულია, როგორც მცენარის ფიზიოლოგიურ მდგომარეობაზე, ასევე გასხვლის სახეებზე. ფესვის ყელზე მცენარეთა გადაჭრის შემთხვევაში მცენარეთა ვეგეტაცია იგვიანებს.

გასხვლის სახეების პირველ ორ ვარიანტში ყლორტები ძირითადად მეორე-მესამე რიგის ტოტებიდან იწყებენ განვითარებას, რადგან ისინი ასაკით უფრო ახალგაზრდანი არიან და ადრე შედიან ვეგეტაციაში.

რაც შეეხება ფესვის ყელთან არსებულ კანწვეშა მძინარე კვირტებს, ისინი გამერქნებულნი არიან და მათი ვეგეტაციაში შესვლა რთულია. მორფოლოგიის მიხედვით ფესვის ყელიდან გამოსული ყლორტები უფრო იუვენილურ ხასიათს ატარებენ- გრძელი მუხლთშორისებით, მსხვილი ღეროებითა და ფოთლის დიდი ზომის ფირფიტებით.

საინტერესოა რეგენერაციის ხასიათი გასხვლის სახეების მიხედვით. ყლორტის რაოდენობა სხვადასხვაა და ის პირდაპირ კავშირშია გასხვლის ხასიათთან.

თუ ბუჩქები გაისხვლება 40-45 სმ სიმაღლეზე, მაშინ -გასხვლის პირველ წელს ყველაზე მეტი რაოდენობით ყლორტები

წარმოიშობა. გასხვლის წელს ყლორტების მცირე რაოდენობა აღინიშნება- გასხვლისას ფესვის ყელზე.

ბიომეტრული მაჩვენებლები ყლორტისა (ყლორტის სიგრძე, ფოთლების რაოდენობა, ფოთლის ფირფიტის საშუალო ფართი) უფრო უპირატესი მაჩვენებლებით ხასიათება ფესვის ყელთან გასხვლის შემთხვევაში.

უპირატესობა ამ შემთხვევაში, ასეთი გასხვლისას, მაინც მისაღები არაა რეაბილიტაციისათვის, რადგან ფესვის ყელიდან ბუჩქების რეაბილიტაცია ძნელად მიმდინარეობს, კვირტების გაღვიძების დაგვიანების გამო (ზოგჯერ 2-3 თვით).

დროის ამ პერიოდში დიდია პლანტაციების დასარევიანების რისკი, რომლებიც თავის მხრივ კონკურენციას უწევენ ყლორტებს.

ამ დროს თავს იჩენს აგრეთვე პირუტყვის უარყოფითი მოქმედების ფაქტორიც - ისინი ეტანებიან ნაზ, იუვენილურ ყლორტებს.

გასხვლის ეს სახე კონტროლირებულ პირობებს მოითხოვს (უნდა იყოს დაცული აგროლონისძიებების კომპლექსის შესაბამისობა) და ის უნდა ჩატარდეს სათანადო დაცულობის პირობებში.

მიზეზთა გამო მიტოვებული პლანტაციების რეაბილიტაციისათვის საჭიროა უპირატესობა მიეცეს ნახევრად მძიმე გასხვლისა და მძიმე გასხვლის სახეებს.

სათანადო ყურადღების ღირსია ბიოლოგიურად ხანდაზმული პლანტაციების აღდგენის პროცესისას თანდმევი პროცესები.

როცა გვიხდება ხანდაზმული პლანტაციების აღდგენა (60-70 წლის ასაკისა), შესაძლოა მძინარე კვირტების ვეგეტაცია ვერც განხორციელდეს. ამ დროს შესაძლოა ბუჩქები გახმეს ან განივითაროს სუსტი ამონაყრები.

როცა საკითხი ახალგაზრდა პლანტაციებს ეხება- ეს პროცესი უმტკივნეულოდ მიმდინარეობს, რადგან პლანტაციების 20-30 წლის ასაკი პროდუქტიულია და ჭრილობების მიმართ რეგენერაციის პროცესიც უმტკივნეულოა.

სასურველი შედეგის მისაღწევად საჭიროა დაცულიქნეს კვების განსაკუთრებული რეჟიმი და აგროტექნიკის ყველა ღონისძიება.

ნიადაგის ყოველწლიური გაფხვიერებითა და მინერალური სასუქების აგროღონისძიებებით შეტანით, სარეველებთან ეფექტური ბრძოლით- გასხვილიდან მეოთხე წელს შესამჩნევია ბუჩქის აღდგენის ტენდენციები.

პირველი ოთხი წლის განმავლობაში უნდა ჩატარდეს მხოლოდ მსუბუქი კრეფა, რაც ბუჩქის აღდგენისათვის მეტად საჭიროა.

პირველი 4-5 წლის განმავლობაში ყოველად დაუშვებელია ბუჩქების მკაცრი ან გაძლიერებული კრეფა.

გასხვლის მიზანია მცენარემ აღიდგინოს მინისზედა ვარჯი.

გასხვლის პირველ წელს ფოთოლი საკრეფად სავეგეტაციო პერიოდში მეორე ნახევარში შემოდის. ცდის მესამე ვარიანტში- ფოთლის კრეფა მიზანშეწონილი არ არის. დანარჩენ წლებში ბუჩქის მსუბუქი გასხვლა და ფოთლის კრეფა საჭიროა აგრონესებით.

რეაბილიტაციის პირველ წლებში მოსავლიანობა ძალზე მცირეა, თუმცა შემდეგ, ყოველ წელს აღინიშნება მოსავლიანობის ყოველწლიური ზრდა.

ყველაზე ინტენსიურად ეს პროცესი შეინიშნება იმ ბუჩქებზე, რომლებიც გასხვულია 40-45 სმ სიმაღლეზე. ფესვის ყელთან გასხვლის შემთხვევაში პროცესი ნელა მიმდინარეობს და დიდი დრო სჭირდება სრულყოფილი ვარჯის ჩამოყალიბებას.

აღნიშნულ ვარიანტზე გასხვლის მეხუთე წელს, პირველ ვარიანტთან შედარებით, ორჯერ ნაკლები მოსავალი მიიღება.

მეორე ვარიანტს შუალედური ადგილი უჭირავს, თუმცა სრულმოსავლიანი ვარჯის ჩამოყალიბებას აქაც დიდი დრო სჭირდება.

აღსადგენი პლანტაციებისათვის ფესვის ყელთან გადაჭრა არაა საიმედო შედეგის მომცემი. ეს ეხება მცენარეთა ბიოლოგიურ მხარეს და ღონისძიების ეკონომიკურ მხარესაც.

ფოთლის მექანიკური შემადგენლობის მიხედვით უპირატესობა მძიმედ გასხვლის ვარიანტს ეძლევა, რადგან იუვენილური ყლორტებიდან უფრო ნაზი ყლორტები მიიღება.

თვეების მიხედვით ფოთლის მექანიკური შემადგენლობა ასეთია-ის იცვლება კრეფის ჯერადობის მიხედვით. ნაზი ფრაქ-

ციის უფრო მეტი რაოდენობა მაისშია, ივნისში კლებულობს, ივლის-აგვისტოში - ისევ იზრდება.

რაც შეეხება სექტემბერ-ოქტომბრის თვეს- მნიშვნელოვნად იზრდება მოუხეშო და უხეში ფრაქციების ხვედრითი წილი.

თუ გასხლულ პლანტაციებში პირველი რიგის ღეროების ძირითადი რაოდენობა დაფარული იყო ხავსებით, მეოთხე-მეხუთე წელს მათზე ხავსების რაოდენობა მნიშვნელოვნად მცირდება.

საშუალო საჰექტარო მოსავლიანობა პირველ ვარიანტში შეადგენს-7500 კგ-ს, მეორეში-5000 კგ-ს, ხოლო ბოლო ვარიანტში-3600 კგ-ს.

რაც შეეხება ნიადაგის მოვლისა და განოყიერების სისტემას, ის იგივეა, რაც სრულმოსავლიანი პლანტაციისა.

3.9. ჩაის პლანტაციების აღდგენის ღონისძიებათა სისტემა

ჩაის პლანტაციების რეაბილიტაციისათვის- ყურადსაღებია შემდეგი ღონისძიებების ჩატარება:

- 1) მოენყოს დეტალური პასპორტიზაცია პლანტაციის მდგომარეობისა საქართველოში და დადგინდეს ზუსტი რაოდენობა პლანტაციებისა, რომელიც ექვემდებარება რეაბილიტაციას.
- 2) ჩაის გავრცელების რაიონებისა და ზონების მიხედვით მოენყოს ჯიშობრივი ანალიზი ჩაის პლანტაციების მდგომარეობისა- გაშენების წესის, აგროტექნიკის სახის დეტალური კვლევით.
- 3) რეაბილიტაციის მიზნით საჭიროა განისაზღვროს ჩაის მცენარის გაშენების ასაკი და ფიზიკური მდგომარეობა და ამის შემდეგ ჩატარდეს სარეაბილიტაციო სამუშაოს სახე. რეაბილიტაციის ღონისძიებები (ბუჩქების მძიმე და ნახევრადმძიმე გასხვლა) არ იძლევა სასურველ შედეგს.

პროცესის ეფექტურობა კარგად წარიმართება შედარებით ახალგაზრდა პლანტაციასში, რომლის ასაკიც 25-35 წელიწადია. ძალზე ეფექტურია გადაჭრა მცენარეთა 35-50 სმ-ზე (ნასხლავი მასალის მულჩად გამოყენებით).

- 4) გამოკვლევათა შედეგები გვიჩვენებს, რომ მძიმე გასხვლა ნაკლებეფექტურია.
- 5) რეაბილიტაციის ორგანული ნაწილია ჩაის აპრობირებული ჯიშების თესლისა და ნერგების წარმოების ორგანიზაცია. მასშტაბური გამოკვლევები ზონების მიხედვით იძლევა იმის გარანტიას, რომ გამოიყოს სადედე მცენარეები თესლებისა და კალმების მისაღებად. ისინი უნდა ჩავაყენოთ მოვლა- მოყვანის შესაფერის პირობებში.
- 6) სადედე პლანტაციებში მცენარეთა მოვლის პირობები უნდა შეესაბამებოდეს ჩაის მცენარისათვის საჭირო მოთხოვნებს. აღსანიშნავია, რომ სადედეებად გამოყოფენ საკვლევი ორგანიზაციის ნაკვეთებზე არსებულ ჯიშ-კლონებს. სიზუსტე ამ სფეროში რეაბილიტაციის სწორი ორიენტირია. საჭიროა გავითვალისწინოთ შემდეგი პარამეტრები: ვეგეტაციური ნაწილების განვითარების ერთდროულობა, გამოთანაბრებულობა, ფოთლის შემოსვლის ოპტიმალური ვადების უზრუნველყოფა, მყარი მოსავლიანობა და პროდუქციის ხარისხი. საჭიროა სადედე პლანტაციები გაშენდეს ერთი ჯიშის ან კლონის, ვეგეტაციურად გამრავლებული ნერგებით.
- 7) ამ ღონისძიებების წარმატებით ჩატარებისათვის საჭიროა ყველა მითითებისა და ინსტრუქციის მკაცრად ჩატარება, რაც რეაბილიტაციისათვის არის განკუთვნილი.

დასკვნები

მეჩაიეობა საქართველოში, მსოფლიო სუბტროპიკული ზონის უკიდურეს ჩრდილოეთ ნაწილში იმ მიზნით განვითარდა, რომ მაქსიმალურად დაეკმაყოფილებინა საბჭოთა კავშირის დახურული ბაზრის მოთხოვნა ჩაის მზა პროდუქციაზე და მიეღობოთ შესაბამისი ფულადი შემოსავლები ცენტრალური და რესპუბლიკური ბიუჯეტების, მოსახლეობის სასარგებლოდ.

ისტორიულად მოკლე პერიოდში დარგი მსოფლიო სტანდარტების შესაბამისი იყო.

დეკლარირებულმა მიზეზებმა, რაც მოყვანილია ნაშრომში, განაპირობეს დარგის დეგრადაცია და ისტორიულადვე მოკლე პერიოდში (გასული საუკუნის 90-იანი წლების დასაწყისიდან - საუკუნის დასასრულამდე) მან არსებობა თითქმის შეწყვიტა.

ყოფილი საბჭოთა სივრცის რესპუბლიკების ცენტრალური მთავრობა და მოსახლეობა არც ერთ სასიცოცხლოდ აუცილებელ დარგს ისე არ მოქცევია, როგორც ჩვენ, სუბტროპიკული სოფლის მეურნეობის დედოდადარგს - მეჩაიეობას მოვექცით.

გასაგებია, რომ იმ უზარმაზარი იმპერიის ნანგრევებიდან თითოეული მისი სუბიექტისათვის ძნელი იყო დამოუკიდებელი გზის ძიება, მაგრამ რას უნდა მიეწეროს, თუ არა შეგნებულ ეკონომიკურ დივერსია - შეთქმულებას, მეჩაიეობის დარგის ასე შეგნებულად გაჩანაგება, როგორც ეს ჩვენთან მოხდა.

ისე, ცნობისათვის, დღეს, კრასნოდარის მხარეში (სოჭი - ადღერის ზონა) და აზერბაიჯანში (ლენქორან-ასტარა) მეჩაიეობა შესანიშნავად ვითარდება. სიმბოლური, მაგრამ დადებითი ძვრები შეინიშნება დასავლეთ უკრაინის - იმიერკარპატეთის მეჩაიეობაში.

ჩვენი სოფლის მეურნეობისათვის ამ დონორი დარგის - მეჩაიეობის აღდგენა ერთ-ერთ ცენტრალურ ამოცანად გვესახება და იმ პერიპეტიების ფონზე, რაც ბოლო პერიოდში განვითარდა, იგი კარდინალურ შეცვლას მოითხოვს.

ნაშრომში წამოყენებული ზოგიერთი მოსაზრება გვაძლევს საფუძველს გარკვეული დასკვნების გაკეთებისთვის, რომელთა

წარმატებული გადაჭრა აღადგენს დარგს, დაასაქმებს მოსახლეობას, ეკონომიკურად ააღორძინებს ქვეყანას და სხვა დადებით ძვრებთან ერთად, აამაღლებს სახელმწიფოს ავტორიტეტს:

1. საჭიროა გათავისება იმისა, რომ დარგი, დღიდან მისი ფუნქციონირების დაწყებისა, ჩვენი ხალხის ეროვნული სიამაყედ იქცა. მისი წარმატებული ფუნქციონირება ჩვენი მოსახლეობის ხვალისდელი დღის იმედიც იყო.

ვფიქრობთ, დარგის აღორძინებისა და მსოფლიო ბაზარზე მეჩაიეობისათვის ჩვენთვის განკუთვნილი სავაჭრო ნიშის დასაკავებლად საჭიროა ღონისძიებების მთელი კასკადის ჩართვა მეჩაიეობაში არსებული მდგომარეობის გამოსასწორებლად.

ბუნებრივია, არსებული მდგომარეობის რეალური შეფასებისათვის ძალების მობილიზება (სამეცნიერო-პრაქტიკული პოტენციალის ჩართვა, დარგის აღორძინებით დაინტერესებული ორგანიზაციებისათვის ხელშეწყობა და სხვა) გარკვეულ ფულად სახსრებს მოითხოვს, რაც სახელმწიფომ უნდა გაიღოს.

2. დარგის აღორძინებისა და მისი შემდგომი წარმატებული ფუნქციონირებისათვის სასიცოცხლოდ აუცილებელია სახელმწიფოს როლის ახლებურად გამოკვეთა, რადგან ისაა გარანტი წარმატებული საქმიანობისა.
3. დარგი პრაქტიკულად ხელახლაა ასაღორძინებელი. სახელმწიფო ასიგნებების წარმატებული და გონივრული მიმართვა პირველსაწყისი და შემდგომი ამოცანების გადასაჭრელად წარმატების უტყუარი გარანტიაა.

საქართველოს ჩაის მწარმოებელ რეგიონებში (აჭარა, გურია, სამეგრელო, იმერეთი) ყოფილი საზოგადოებრივი მეურნეობების ტერიტორიებზე, კერძო მეურნეობების ნაკვეთებზე ჯერ კიდევ შემორჩენილია პლანტაციები, რომელთა რეაბილიტაცია შესაძლებელია და სასწრაფო

ლონისძიებების გატარებას მოითხოვს. ლონისძიებების გატარების დაგვიანება, ბუნებრივია, შეამცირებს სარეაბილიტაციო ფართობების რაოდენობას.

4. გამომდინარე საკუთარი და ჩაის მწარმოებელი კლასიკური ქვეყნების გამოცდილებიდან, კურსი უნდა ავიღოთ იმ ჯიშებისა და კლონების აღორძინებაზე, რომელთაც მძლავრი ეკონომიკური და სამეურნეო ეფექტის მოცემა შეუძლიათ.

აქცენტი უნდა გაკეთდეს საშუალოფოთოლა ჩინური ჩაის გაშენებაზე და მისი შენარჩუნებული პლანტაციების აღორძინებაზე. ამ საქმეში მეცნიერ-სპეციალისტებისა და პრაქტიკოსების ჩართვა ერთობ სასარგებლოა, იმ მდიდარი გამოცდილების გამო, რაც მათ აქვთ დაგროვილი.

5. უნდა ჩატარდეს მკაცრი მონიტორინგი საქართველოს ჩაის მწარმოებელ რეგიონებში, სამეცნიერო-კვლევითი დაწესებულებების ყოფილ ნაკვეთებზე და ბაზებზე ჩაის არსებული კოლექციის მოსაძიებლად. მათი აღდგენა-მოსაძიების ამოცანა, ბუნებრივია, ფინანსურ დახმარებას მოითხოვს, რასაც სახელმწიფომ ხელი უნდა შეუწყოს.

6. საჭიროა სასწრაფო ლონისძიებების გატარება სამეურნეო-ვარგისი ჯიშებისა და ფორმების არსებული კოლექციისა და ნარგავების ტერიტორიაზე ელიტური მცენარეების გამოსავლენად და მათ ჩასაყენებლად მოვლის საუკეთესო პირობებში - აგროლონისძიებების შესაბამისად.

სადედე მცენარეების მეთოდური შერჩევა-განვითარება გარკვეული მყარი ბაზაა სათესლე და სარგავი მასალის მისაღებად. ეს დაზოგავს შრომასა და ფინანსებს, რაც დაკავშირებული იქნება ამგვარი მასალის შემოტანასთან.

7. არასოციალური მიზეზები, რამაც საქართველოს ჩაის მწარმოებელ რეგიონებში დარგის დაკნინება გამოიწვია ყველგან ერთნაირი იყო. სხვაობა რეგიონის ბუნებრივ-ნი-

ადაგურმა პირობებმა, ატმოსფეროს ფიზიკური მდგომარეობის გამომხატველი ელემენტების სხვადასხვა ხარისხით გამოვლენამ გამოიწვია და მან გავლენა იქონია პლანტაციების დაზიანების მაჩვენებლებზე. გამომდინარე აქედან, პროცესების მართვა და ღონისძიებების გატარება დიფერენცირებულ მიდგომას საჭიროებს. მეთოდების სწორი შესატყვისობა პლანტაციების რეალურ მდგომარეობასთან გარანტიას იძლევა მდგომარეობის გამოსწორებისათვის. მთავარია, გასატარებელი ღონისძიება ზუსტად იყოს მისადაგებული თითოეული პლანტაციის რეალურ მდგომარეობასთან.

8. სახელმწიფომ ქმედითი ღონისძიებები უნდა გაატაროს ჩაის ფოთლის წარმოება- გადამუშავების ტექნოლოგიის სრულყოფისათვის. ფულადი სახსრების გონივრულმა მიმართვამ მყარი ბაზა უნდა შექმნას მომავლისათვის. ერთობ საყურადღებოა ამ მიმართულებით საქართველოში არსებული ინტელექტუალური პოტენციალისა და დიდი გამოცდილების მქონე სპეციალისტების ცოდნის პრაქტიკული გამოყენება.
9. დარგის გამოცოცხლება- განვითარებისათვის აუცილებელია სამეცნიერო კადრების მომზადების ორგანიზება. სასწრაფოდ უნდა აღიკვეთოს დარგის მომსახურე სპეციალობების შეკვეცა- შემცირების პრაქტიკა. პირიქით, ხელი უნდა შეეწყოს იმ სასარგებლო ტრადიციების გაფართოებას, რაც კადრების მომზადების კუთხით წარმოებდა. ჩაის მწარმოებელი მონინავე ქვეყნების გამოცდილების გაზიარება ამ მიმართულებით ძალზე სასარგებლოა. თანამედროვე მოთხოვნათა დონეზე დარგის აღსადგენად ამ ქვეყნების სპეციალისტებთან კოორდინირებული თანამშრომლობა საფუძველი გახდება დარგის სტაბილურობისა და საიმედოობისათვის.
10. ხელი უნდა შეეწყოს მეჩაიეობაში სამეცნიერო- და სასელექციო მუშაობის ფართოდ გაშლას. ის მდიდარი გამოც-

დილება, რაც ამ კუთხით ჩვენთან არის, საუკეთესო მეთოდოლოგიური საფუძველია მომავალი წარმატებებისათვის.

სასელექციო მუშაობის უწყვეტობა ხელს შეუწყობს მცენარეების ძვირფასი სამეურნეო ნიშნების გამოვლენასა და თაობაში დამაგრებას. ჯიშების მაღალპროდუქტიულობა და კონსტანტურობა უნდა იყოს ის ძირითადი ხაზი, რის გამოც ამ პროცესის წარმართვას აზრი აქვს.

ბუნებრივია, შესაბამისი ბაზის შესაქმნელად და მეცნიერ-სპეციალისტების მოსამზადებლად საჭიროა მეთოდური მუშაობის წარმოება.

11. ცალკე გამოყოფის ღირსია სამეცნიერო-კვლევითი, სასწავლო უმაღლესი და სპეციალური სასწავლებლების, სამეცნიერო ლაბორატორიების, საკონსტრუქტორო ბიუროების, მანქანათმშენებელი და სარემონტო ქარხნების, ჩაის გადამამუშავებელი საწარმოების მოწესრიგებული ქსელის აღდგენა-გაფართოება.

ამოცანა მოითხოვს დიდ კაპიტალურ დაბანდებებს, თუმცა დარგის სპეციფიკის გათვალისწინებით, ასეთი ხარჯის განევა გამართლებულია.

12. ნაშრომის ერთ-ერთი ძირითადი განყოფილებაა ჩაისა და მისი პროდუქტების, როგორც კვების მრეწველობისათვის აუცილებელი კომპონენტის დახასიათება.

კვების მრეწველობა და მრავალი მისი მომიჯნავე დარგი მიიღებს აუცილებელ კომპონენტს მოსახლეობის მოთხოვნათა დასაკმაყოფილებლად და შექმნის მყარ ბაზას საწარმოო პროცესის უწყვეტობისათვის ამ სფეროში.

13. ჩაისა და მისი პროდუქტების განუზომელი როლის მკაფიო დადასტურებაა ავტორიტეტული სამედიცინო ორგანიზაციების დადებითი დასკვნები ჩაიზე, როგორც დაავადე-

ბათა პრევენციისა წარმატებული მკურნალობის საქმეში მნიშვნელოვან კომპონენტზე. ადამიანთა ჯანმრთელობის სამსახურში ჩაისა და მისი პროდუქტების უფრო ფართოდ ჩაყენება უნდა უმაღლოდეს მასში შემავალი ინგრედიენტების ორგანოლექტიკურ მახასიათებლებს.

14. ბუნებაში ფლორის სპექტრის გამდიდრება და მედეგობა ქმნის საიმედო ეკოლოგიურ გარემოს. ჩაის მცენარის მრავალი მახასიათებელი(ფოტოსინთეტიკური აქტივობა, ეროზიის სანინალმდეგო და სხვა დადებითი თვისებები) ხდის მას შეუცვლელს დასავლეთ საქართველოს ტენიანი სუბტროპიკული ზონისათვის. გამორიცხულია ამ ზონაში მის ჩამნაცვლებელი სხვა კულტურის მოძებნა
15. მართალია, ამოცანები, რაც დაკავშირებულია დარგის აღდგენა - ფუნქციონირებასთან რთულია და კაპიტალტევადი, მაგრამ სახელმწიფომ ყველაფერი უნდა იღონოს ამ კუთხით. საერთაშორისო ვაჭრობის საგნად ჩაის ნაწარმის ფართო ასორტიმენტის კიდევ ერთხელ გადაქცევა გამოიწვევს ქვეყნის სავაჭრო- ეკონომიკური კავშირების გავრცელებას მრავალ ქვეყანასთან.
16. აღსანიშნავია, რომ მეჩაიეობა, გამომდინარე მისი წარმოების ხასიათიდან, ინკლუზიური ზრდის შემცველია არა მხოლოდ სრული ექსპლუატაციის პირობებში, არამედ რეაბილიტაციის დროსაც, მისი მაღალი კაპიტალტევადობის გამო.
17. სახელმწიფოსთან, დარგის აღდგენის მსურველებთან და ხალხთან ერთად, ყველაფერი უნდა გავაკეთოთ ქართული მეჩაიეობის სასახელო ტრადიციების აღსადგენად

ВЫВОДЫ

Чаеводство в Грузии, в крайней северной части мировой субтропической зоны, было развито с целью максимального удовлетворения потребности закрытого рынка Советского Союза на готовую продукцию чая и получения соответствующей денежной прибыли в пользу центрального и республиканского бюджетов и населения.

В исторически короткое время отрасль по развитию соответствовала мировым стандартам.

Декларированные причины, приведенные в труде, обусловили деградацию отрасли и в исторически короткий период (с 90-ых годов прошлого столетия – до конца века) она почти прекратила существование.

Центральные правительства и населения республик бывшего Советского пространства не с одной жизненно важной отраслью не поступали так, как мы с чаеводством – с основной отраслью субтропического сельского хозяйства.

Понятно, что из руин громадной империи, для каждого его субъекта было трудно найти самостоятельный путь, но к чему отнести, если не сознательному сговору и диверсий, такое сознательное угнетение чаеводства, как это случилось у нас.

Так, к справке, сегодня в Краснодарском крае (Сочи-Адлерская зона) и в Азербайджане (Ленкорань-Астара), чаеводство замечательно развивается. Символические, но положительные сдвиги наблюдается в чаеводстве Закарпатия- Запада Украины.

Восстановление чаеводства - донорной отрасли нашего сельского хозяйства, представляется одной из центральной задачей и на фоне перипетий последнего периода, оно требует кардинального изменения.

Некоторые представления, приведенные в труде, дает основание для некоторых выводов, успешное решение которых восстановить отрасль, трудоустроить население, экономически возродить страну и помимо с другими положительными изменениями, повысить авторитет Государства:

1. Следует осознать, что отрасль, со дня начала ее функционирования, стала национальной гордостью нашего народа. Её успешное функционирование было надеждой завтрашнего дня нашего населения.

Думаем что, для восстановления отрасли и занятия принадлежащего нам собственной торговой черты на мировом рынке, следует включить целого каскада мероприятий, для исправления существующего положения в чаеводстве.

Естественно, что мобилизация сил для реальной оценки существующего положения (включение научно-практического потенциала, содействие организациям, заинтересованных в восстановлении отрасли) требует определенных денежных средств, которых должно выделять Государство.

2. Для восстановления и следующей успешной функционировании отрасли жизненно обязательно по новому выделить роль Государства, поскольку оно является гарантом успешной деятельности.
3. Отрасль следует восстанавливать заново. Для разумного и успешного направления Государственных ассигнаций, с целью решения первоначальной и следующих задач- несомненная гарантия успеха.

В чаепромышленных регионах Грузии (Аджария, Гурия, Мингрелия, Имеретия), на территориях бывших общественных хозяйств, на участках частных хозяйств, еще остались плантации, реабилитация которых возможна и требует проведения неотложных мероприятий. Опозданием проведения восстановительных мероприятия, уменьшатся реабилитированные площади.

4. Исходя из собственного опыта и чаепромышленных классических стран, надо брать курс на восстановление таких сортов и клонов, которые могут дать высокий экономический и хозяйственный эффект.

Акцент надо брать на закладку среднолистного Китайского чая и на восстановление его сохранивших плантаций.

Включение в этом деле ученых-специалистов и практиков очень полезно, из-за богатого опыта, накопленного ими.

5. Надо провести строгий мониторинг чаепромышленных регионов Грузии, бывших опытных участков научно-исследовательских учреждений и баз, для изыскания коллекции чая.

Выявление и восстановление их, естественно, требует денежной помощи со стороны Государства.

6. Надо принимать экстренные меры для выявления на существующих насаждениях хозяйственно-ценных сортов и форм элитных растений и постановки их на спецучод-согласно с агроправилами.

Методический отбор и развитие маточных растений-твердая база для получения семенного и посадочного материала. Это сэкономить труд и финансы ,связанные с завозом их из-за рубежа.

7. Неофициальные причины, вызвавшие угнетение отрасли в чаепромышленных регионах Грузии, везде были одинаковыми. На показатель повреждения плантации оказала влияние разность почвенно-климатических условия и выявление в разной степени физического состояния атмосферы.

Исходя из вышеизложенного, управление процессами и проведение мероприятий, требует дифференциальный подход. Правильное соответствие методов, с реальным положением плантаций, дает гарантию для поправки положения.

Главное чтобы, проведенное мероприятие точно соответствовало с реальным положением плантации.

8. Государство должно принимать деловые мероприятия для усовершенствования технологии переработки чайного листа. Денежные средства должны создать прочную базу для будущего.

В этом направлении весьма примечательно практическое использование знания и большого опыта интеллектуального потенциала, существующего в Грузии.

9. Для оживления и развития отрасли обязательна организация подготовки научных кадров. Скорейшим образом надо предотвратить вредную практику сокращения обслуживающих специальностей отрасли. Наоборот, надо содействовать расширению полезных традиций, что проводилось с целью подготовки кадров.

Весьма полезен в этом направлении опыт передовых чаепромышленных стран.

Координированное сотрудничество с целью восстановления отрасли, со специалистами этих стран, на уровне современных требований, может послужить основой стабильности и надежности отрасли.

10. Надо содействовать в чаеводстве и широко развернуть научную и селекционную работу.

Тот богатый опыт, что существует у нас, является наилучшей методологической основой будущих успехов.

Непрерывность селекционных работ поможет растениям выявить полезные свойства и закрепить в потомстве. Высокопродуктивность и константность сортов должна стать той главной линией, ради которых имеет смысл проведение этого процесса.

Естественно, что для создания соответствующей базы и подготовку научных специалистов, нужна проведение методической работы.

11. Следует отдельно выделить воссоздание и расширение организованной сети научно-исследовательских, высших учебных и специальных училищ, научных лабораторий, конструкторских бюро, машиностроительных и ремонтных заводов, чаеперерабатывающих предприятий.

Задача требует больших капитальных затрат, но судя по специфике отрасли, такие затраты оправданы.

12. Одной из основных отраслей труда, является характеристика чая и его продуктов, как основного обязательного компонента для пищевой промышленности. Пищевая промышленность и смежные отрасли, получают обязательный компонент для удовлетворения потребности населения и создаст твердую базу для непрерывности производственных процессов в этой сфере.
13. Вразумительным подтверждением неопределимой роли чая и его продуктом являются положительные заключения авторитетных медицинских организаций о чае, как о значительном компоненте профилактики болезней и их успешного лечения.

Широкая постановка чая и его продуктов на службу здравоохранения обеспечена благодаря содержащим в нем ингредиентам, с органолептическими свойствами.

14. Обогащение спектра флоры в природе и стойкость, создает надежную экологическую среду.
Многие характерные свойства чая (фотосинтетическая активность, противозерозийное и другие положительные свойства) делают его незаменимым для влажно-субтропической зоны Западной Грузии.

Исключено найти в данной зоне другого растения, заменившего его.

15. Несомненно, что задачи связанные с восстановлением и функционированием отрасли, сложны и капиталоемки, но Государство должно все думать в этом направлении.
Еще раз превращение широкого ассортимента чая, товаром Международной торговли, расширит торгово-экономические связи Государства со многими странами.
16. Примечательно что чаеводство, исходя из характера производства, носит характер инклюзивного роста, не

только в условиях полной эксплуатации, но и в период реабилитации- из-за высокой капиталоемкости.

17. В месте с Государством и с желающими восстановить отрасль, а также с народом, все должны делать всё для возрождения славных традиций грузинского чаеводства.

CONCLUSIONS

The tea producing in Georgia in the world's extreme North part was developed with the purpose to maximally satisfy the demand of the closed market of Soviet Union on the ready-made production of the Tea and get the proper income from central and Republican budget for the benefit of population.

Within a short period of history time the field was the relevant to the world's standards.

Some declared reasons that have been brought in the work, caused the degradation of the field and within the shortest period (from the beginning of the last century till the end of it) its ceased the existence.

The central government of the former of Republics space and the population did not treat to any field in such manner as we did to subtropical agriculture –Tea producing.

It is clear that for the subjects of the huge Empire it was very difficult to seek their independent way after its collapsing. But what can we attribute to if not a deliberate economical diversion – Conspiracy- to destroy tea producing consciously as it did happen in ours.

By the way, it is worth noting that Tea producing is being perfectly developed in Krasnodari part – (Sochi-Adler zone) and in Azerbaijan (Lankaran - Astara). Symbolic but positive signs have been noted in the west Ukraine Tea producing.

For our agriculture we do set the main task to restore this donor field –Tea producing that needs to alter cardinally.

Some ideas risen in the work gives us the reason to make certain kinds of conclusions, solving successfully restoring the field and gives employment to the people, reviving country economically, and with other advantages it will enhance the authority of the State:

1. It should be taken in that the field from the day of its functionality will become the national pride for the people and its success will be the greatest hope the future. We do suppose that involving the whole cascade of activities should be fixed to restoring the condition in this field to get the proper world trade niche. It is natural that

this activity will take certain amount of money (funds) that State (government) should pay.

2. For reviving the field and its further functionality it is essential the role of State as it is a guarantee for the successful activities.
3. The field is to restore from the beginning. Successful and sensible applying to the State Assignments is the initial step and further tasks solving is a true guarantee for the first and further tasks to solve. In some tea producing regions of Georgia (Adjara, Guria, Samegrelo, Imereti,) on the former territory of public and private farms there are still some plantations left that could be rehabilitated and some measure needs to be taken, belated measures will definitely lessen the number of rehabilitated areas.
4. Proceeding from the experiences of private and Tea producing classical countries we should take a course to revive those breeds and clones that can give us a strong economical and agricultural effect. We should focus on cultivating the medium petal Chinese tea and reviving its kept plantation. The experienced specialists and scientific should be involved in this process due to their rich experiences they gained.
5. A strict monitoring should be held in Tea producing regions of Georgia, on the former grounds (plots) of scientific-research institutions and bases in order to search tea collection. The process of restoration and search definitely needs financial aid that should be supported by The Sate (government).
6. Urgent necessary measures should be taken on the territory of agricultural breeds and forms of collection and plants, to reveal the elite plants and to take care of them in the best conditions according to agro-events. The methodical selection and development of Native - (mother)-plants is certain steady base to get the seed and planting material. It will save the labor and finance that will be related to bring such material.

7. Non-Social reasons were the same that caused turning down the tea producing field in the regions. The differences were only the natural- soil conditions that influenced on the damaging indications of plantations. Proceeding from this, handling the processes and taking measures need differentiated approaches. To match the methods properly gives us the guarantee to improve the situation. The main thing is to match the measures properly to each reality of plantation condition.
8. The State should carry out the active events to make the tea producing technology perfect. The reasonable applying of money should make tough market for future. It is very desirable to note that the existing potential of Georgian intellectual potentials and experienced specialists of this field to be included and used.
9. For the development and revival of the field it is essential to organize the scientific staff. Staff reduction should be eradicated immediately but on the contrary –useful tradition of staff training should be widen and promoted. Sharing the experiences of advanced tea –producing counties is very useful. Coordinated collaboration with the specialists of these countries will become the basis for stability and secure of this field to get to the demanded modern level.
10. To widen the selective and scientific work in tea-producing should be promoted. That rich experience existing in ours is the best methodological basis for further success. Continuity of selective working process will favor to reveal the precious breed of plants , the high productivity and consistency of the breeds should be that main line for which there is an essence to conduct the process. Naturally, to create the proper base and prepare science-specialists it is necessary to conduct the method work.
11. It is separately worth noting that scientific-research, high education and special colleges, scientific labs, constructor bureau, machine set up and repairing factories, tea producing neatly arranged network restoring-widening. The task requires great capital investments though considering the field specific, paying of such expenses is justified.

12. Characterizing tea and its products is the main section of the work as the important component for food industry. Food industry and numerous its neighboring field will get important component to satisfy the population requirements and create rough market for continuity of producing process in this field.
13. The immeasurable role of Tea and its products is the distinct confirmation for authoritative medical organizations positive conclusions on the Tea, as the important component of the successful treatment of disease and its prevention. Tea and its products are to be widely used grace to the including organoleptic features of the ingredients.
14. Enriching the Flora spectrum in nature creates secure ecological environment. Various features of tea plant (Photosynthetic activity, Anti-erosion and other positive features) make it irreplaceable for subtropical humid zone of west Georgia. It is excluded to find any cultural plant to replace it in this zone.
15. For sure the tasks related to restoring-functioning the field are quite difficult and requires quite large capital but the government should make something to deal with it. Turning wide range of Tea production over again will be an issue of international trade and once more cause trade-economical relations to be spread with many countries.
16. It should be noted that tea producing proceeding from its producing feature contain inclusive growth not only within the complete operating conditions but during the rehabilitation due to its high capital containing.
17. Together with the State and with people we should do our utmost to restore Georgian Tea producing glorious traditions.

თამაზ კუნჭულია ზურაბ ბუკია

„მეჩაიეობის აღდგენის აუცილებლობა საქართველოში“

რეზიუმე

ცნობილია, რომ მეჩაიეობა ეროვნული ეკონომიკის ერთ-ერთი გამორჩეული, ინდუსტრიულ საფუძველზე გადაყვანილი დარგი იყო. ჩაის ფოთლის კრეფისა და გადამუშავების სფეროში დაწყებული იყო ცალკეული სამუშაოების ავტომატიზაციის პროცესები.

ისტორიულად მოკლე პერიოდში, სახელმწიფოს ძალისხმევით, მეჩაიეობა გადავიდა ინდუსტრიულ საფუძველზე და საწარმოდ პროცესი-ნედლეულიდან- მზა პროდუქციამდე ისეთი იყო, როგორც ჩაის წარმოების კლასიკურ ქვეყნებში.

მოხდა გაუგონარი რამ. ასეთი ორგანიზებული, უდიდესი ეკონომიკური მნიშვნელობის მქონე დარგი საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის დროს აღმოჩნდა სრულიად უყურადღებოდ. წარმოების თავისებურების გამო მას დამოუკიდებლად, სახელმწიფოს მხრიდან სერიოზული ყურადღების გარეშე, კრიზისიდან გამოსვლა არ შეეძლო.

ეს დახმარება დარგს არავინ არ გაუწია. დარგი, ყველას ერთობლივი მეცადინეობით, განადგურების პირას აღმოჩნდა.

წინამდებარე ნაშრომში გაანალიზებულია დარგის დეგრადაციის მიზეზები და დასაბუთებულია მისი აღდგენის აუცილებლობა.

ჩაის გაველურებული პლანტაციები, რაც შემორჩენილია ჩვენთან, ისე, როგორც მეჩაიეობის მრავალ ქვეყანაში - სახელმწიფომ უნდა აღადგინოს. მისი რეაბილიტაცია ხელს შეუწყობს ინკლუზიური ეკონომიკის განვითარებას, რაც გულსხმობს მოსახლეობის მაქსიმალურად დასაქმებასა და მაღალი შემოსავლების მიღებას.

წიგნი შედგება შესავლის, სამი თავისა და დასკვნითი ნაწილისაგან.

პირველ თავში - „საქართველოში მეჩაიეობის აღდგენის აუცილებლობის შესახებ“ - მოყვანილია მეჩაიეობის აღდგენის

არგუმენტები, გაანალიზებულია მსოფლიოში მეჩაიეობის განვითარების ტენდენციები. მეჩაიეობის კლასიკური ქვეყნებისა და კენის მაგალითზე მოყვანილია დარგის განვითარების საინტერესო არგუმენტები.

თავის დასკვნითი ნაწილი ეხება ცნობებს ქართული მეჩაიეობის შესახებ-გასული საუკუნის 30-იან წლებში ჩაის პლანტაციების გაშენებისას გამოყენებული მიდგომებიდან - დარგის განვითარების ზენიტამდე.

მეორე თავში - „მეჩაიეობის აღდგენის გზები საქართველოში“ - ცენტრალური ადგილი დარგის აღდგენის კონცეპტუალურ ხედვებს ეძღვნება. მეჩაიეობის რეაბილიტაციის მიმართულებების განხილვის ფონზე მოყვანილია შესასრულებელი სამუშაოების ფინანსური დასაბუთებანი.

თავის განსაკუთრებული ნაწილია - მეჩაიეობა და ინკლუზიური ზრდის ეკონომიკური მოდელი. განვითარებულია აზრი იმის შესახებ, რომ ჩვენთან ყველა პირობა არსებობს სახელმწიფოს მხრიდან მეჩაიეობის პრიორიტეტად გამოცხადებისათვის. ეს შეესაბამება დასავლეთ საქართველოში მცხოვრები სოციალური ჯგუფების ინტერესებს. ის ხელს შეუწყობს ინკლუზიური ზრდის ეკონომიკური მოდელის ჩამოყალიბებას. შრომის პროცესში სიღარიბის ზღვარს მიღმა მყოფი მოსახლეობის ჩართვა გააძლიერებს მათ დამოკიდებულებას შრომის შედეგებისადმი, დადებითად იმოქმედებს ჩაის კრეფაში ჩართული სხვადასხვა სოციალური ჯგუფების წარმომადგენლებზეც.

მესამე თავი-„მეჩაიეობის რეაბილიტაციის აგროტექნიკური საფუძვლები“-ეძღვნება აგროტექნიკურ ღონისძიებებს,რომელთა გატარება აუცილებელია ჩაის პლანტაციების რეაბილიტაციისათვის. აღსანიშნავია, რომ სარეაბილიტაციო სამუშაოების ხასიათი და მათი ჩატარების დრო დიფერენცირებულია ჩაის ბუჩქების მდგომარეობიდან გამომდინარე.

სახელმწიფომ უარი არ უნდა თქვას ბუნების ასეთ შემოთავაზებაზე და გადადგას ნაბიჯები დარგის ასალორძინებლად, რაც გაზრდილი ეკონომიკური შესაძლებლობებით დაუბრუნდება თითოეულ მეჩაიეს, საზოგადოებასა და სახელმწიფოს.

ТАМАЗ КУНЧУЛИЯ
ЗУРАБ БУКИЯ

„Необходимость восстановления чаеводства в Грузии“

Резюме

Известно, что чаеводство было одной из отличившей отраслью национальной экономики, переведенная на индустриальной основе.

В исторически короткое время усердием правительства чаеводство перешло на индустриальной основе и производственный процесс – от сырья, до готовой продукции, стал таким, каким в классических странах производства чая.

Случилось невероятное-такая организованная и выделившаяся экономическая отрасль, в момент перехода на рыночную экономику, оказалась совершенно без внимания. Из-за особенности производства она самостоятельно, без серьезного внимания со стороны правительства, выходить из кризиса не могла.

Такую помощь отрасли никто не оказал. Отрасль, совместными усилиями всех, оказалась на грани гибели.

В вышеизложенной работе проанализированы причины деградации отрасли и обоснована необходимость ее восстановления.

Одичавшие плантации чая, которые сохранились у нас, как во многих чаеводческих странах, должно восстанавливать Государство. Реабилитация отрасли благотворно повлияет на развитие инклюзивной экономики, что в свою очередь подразумевает максимальное трудоустройство и получения высоких доходов.

Книга состоит из введения, трех глав и части выводов.

В первой главе - „О необходимости восстановления чаеводства“, приведены аргументы восстановления чаеводства, проанализированы тенденции развития чаеводства в Мире. На примере классических чаеводческих стран Мира и Кении, приведены интересные аргументы развития отрасли.

Заключительная часть главы относится сведениям о

Грузинском чаеводстве –начиная с подходов разведения чайных плантации в 30-ые годы прошлого столетия –до зенита развития отрасли.

Во второй главе – „Пути восстановления чаеводства в Грузии“ –центральное место отводится концептуальным видениям восстановления отрасли. На фоне рассматривания направлений реабилитации, приведены финансовые обоснования проводимых работ.

Особая часть главы –чаеводство и экономическая модель инклюзивного роста .Развита мысль о том, что у нас существуют все условия для объявления чаеводства Государством – приоритетом. Это соответствует интересам социальных групп, живущим В Западной Грузии. Это даст начало обосновать модель инклюзивного роста. Включение в трудовой процесс населения, находящиеся за чертой бедности, усилить их отношение к результатам труда, окажет положительное влияние и на разных соцпредставителей, включившим в сбор чая.

Третья глава - „Агротехнические основы реабилитации чаеводства“ - посвящена агротехническим мероприятиям, проведение которых обязательны для реабилитации чайных плантации. Примечательно, что характер реабилитационных работ и время их проведения, дифференцированы-исходя из положении чайных кустов.

Государство не должно отказаться от такого дара природы и должно сделать шаг для восстановления отрасли, что возросшими экономическими возможностями вернется каждому чаеводу,обществу и Государству.

**TAMAZ KUNCHULIA
ZURAB BUKIA**

**“The necessity of restoring the Tea producing in Georgia”
Resume**

It is known that tea-producing was one of the distinguished national economics conveyed on the base of industrial field. The processes of separate works automation in the field of tea leaf picking and processing field.

Historically in the short of time with the effort of the State Tea production has moved to the industrial basis and producing process from the raw to readymade production such as tea producing in classical countries.

Something incredible has happened. Such organized, great economic importance field on the market economic move became completely ignorant. Due to producing peculiarity it was not able to get out from the crisis independently without serious attention of the state.

No one has given a hand of assistance to the field. It became to the edge of destruction with the joint effort.

The reasons of field degradation have been analyzed in the preceding work and the necessity of its restoration has been proved as well.

Turned feral Tea plantations that have survived with us as in much Tea production counties did –State should restore. Its rehabilitation will favor development of inclusive economic that means maximum employment of the population and getting the high salary.

The book is comprised from the introduction, three chapters and the conclusion.

In the first chapter “the necessity of restoring the tea production in Georgia” - the arguments have been brought in, the tendencies of tea production development in the world has been analyzed as well. The interesting arguments of the field development are brought in on the examples of tea production classical countries and Kenia.

The conclusion part relates to the information of the Georgian tea production – from the last century’s 30s to the zenith of field development.

In the second chapter “The ways of tea production restoration in Georgia” - dedicate to the conceptual views of the field restoring. The finance proofs of performing works have been brought in on the discussion background in the direction of tea production rehabilitation.

The specific part is – tea production and inclusive model of economic growth. The idea has been developed that we have all the terms from the side of State to declare the Tea production as priority. It corresponds to social groups interest living in the west part of Georgia. It will favor to form economic model of inclusive growth. Involving the population beyond poverty line into the working process will strengthen the approach to the labour results, will effect positively on the different social group representatives.

In the third part “Agro-technical bases of rehabilitation of tea production” –dedicates to agro-technique measures that to be taken definitely for tea production rehabilitation. It is worth noting that rehabilitation works feature and its carrying time differentiated from tea bush state.

The State should not reject the offer from the nature and taking steps for its revival that will come back to each worker (in tea production and picking), society and state the with increased economical abilities.

ლიტერატურა

1. ბერაია ი.-„სუბტროპიკული მემცენარეობა“, გამომცემლობა „განათლება“, თბილისი, 1975 წელი.-449გვ.
2. ზურაბ ბუკია, ნოდარ ბერიძე-„ჰიბრიდიზაცია,ნუცელარული სელექცია და მუტაცია მანდარინის - (Citrus Reticulata Bl.) ზოგიერთი ნაგალა ჯიშის ფორმათწარმოშობის მართვაში“. - „გამომცემლობა „შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი“, ბათუმი, 2010 წელი.-311გვ.
3. ზურაბ ბუკია, შოთა ლამპარაძე-„მცენარის მორფოლოგიის,ბიოლოგიისა და სელექციის ზოგიერთი საკითხი“-გამომცემლობა„ალიონი“, 2011 წელი,-420 გვ.
4. ზურაბ ბუკია, ციციხო ათამაშვილი, ნუნუ გოგია.- „მცენარის ბიომორფოლოგია და სელექცია მედიცინის სამსახურში“, გამომცემლობა „მნიგნობარი“, თბილისი, 2016 წელი.-გვ.424.
5. კოპალიანი რ.-„ჩაის კულტურის რეაბილიტაციის მეცნიერული საფუძვლები საქართველოში“-თბილისი,ზეკარი,2003 წელი.-206 გვ.
6. კუნჭულია თ., კიკალიშვილი შ.,ბუკია ზ.- „ქართული მეჩაიეობა(უახლესი წარსული)“, გამომცემლობა „მნიგნობარი“, თბილისი,2017 წელი.-195 გვ.
7. კუნჭულია თ.-„აგროსამრეწველო კომპლექსის გადამამუშავებელი საწარმოებისა და ნედლეულის მწარმოებელთა ინტეგრირების, სააქციო და კოოპერაციულ საზოგადოებებად გარდაქმნის ღონისძიებათა შესახებ“-თბილისი,რეფორმა,1995 წელი.-15გვ.
8. კუნჭულია თ.-„სოფლის მეურნეობის საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის სტრატეგია“-ჟურნ.,„ეკონომიკა“,1993 წელი,N8-9,47-52 გვ.

9. კუნჭულია თ.-„საქართველოს სოფლის მეურნეობის საბაზრო ეკონომიკაზე გადაყვანის პრობლემები“, თბილისი, მეცნიერება,1997 წელი.-139 გვ.
10. კუნჭულია თ., იმედაძე თ.-„საბაზრო ურთიერთობებისადმი მეჩაიეობის ადაპტირების ძირითადი მიმართულებები საქართველოში“, თბილისი,1999 წელი.-91 გვ.
11. მამფორია ფ.-„სუბტროპიკულ მცენარეთა სელექცია“, გამომცემლობა „განათლება“, თბილისი,1975 წელი.-365 გვ.
12. როგავა გ.-„მეჩაიეობის აგროსამრეწველო კომპლექსის თანამედროვე მდგომარეობა და მისი ოპტიმალური განვითარების პერსპექტივები საბაზრო ეკონომიკის პირობებში“, 2001 წელი, საკანდიდატო დისერტაცია.-146 გვ.
13. ქეშელაშვილი ო.-„მოსაზრებები აგრარული რეფორმის შესახებ“, ჟურნ „ეკონომიკა“,1991 წელი,N11.-19გვ.
14. ქეშელაშვილი ო.-„ბიზნესის ორგანიზაცია“, თბილისი,1995 წელი.-291 გვ.
15. ჩხაიძე გ.,მიქელაძე ა.-„მეჩაიეობა“, გამომცემლობა „განათლება“1989 წელი.-366 გვ.
16. ხაბეიშვილი ვ.-„სუბტროპიკული კულტურების აგრონომიის საფუძვლები“- გამომცემლობა„განათლება“, თბილისი,1976 წელი.-გვ.454.

სარჩევი

რედაქტორისაგან	3
შესავალი.....	6

თავი I

საქართველოში მეჩაიეობის აღდგენის

აუცილებლობის შესახებ

1.1. საქართველოში მეჩაიეობის რეაბილიტაციის არგუმენტები	9
1.2. მეჩაიეობის განვითარების ტენდენციები მსოფლიოში.....	14
1.3. მეჩაიეობის კლასიკური ქვეყნები და კენია.....	24
1.4. ქართული მეჩაიეობა	44

თავი II

მეჩაიეობის აღდგენის გზები საქართველოში

2.1. მეჩაიეობის აღდგენის კონცეპტუალური ხედვები	73
2.2. მეჩაიეობის რეაბილიტაციის მიმართულებები	76
2.3. ეკონომიკური რეფორმები და მეჩაიეობა.....	92
2.4. მეჩაიეობა და ინკლუზიური ზრდის ეკონომიკური მოდელი	104

თავი III

მეჩაიეობის რეაბილიტაციის აბროტაქნიკური საფუძვლები

3.1. ჩაის მცენარის დაბალი პროდუქტიულობის გამომწვევი ზოგიერთი მიზეზი	116
3.2. ჩაის მცენარის დასუსტებისა და მოსავლიანობის დაქვეითების ფაქტორები.....	125
3.3. ეროზიის პრევენციის ხერხები	136

3.4.მცენარის პროდუქტიულობის აღდგენისათვის საჭირო ღონისძიებები	144
3.5.ამორტიზებული და მცირემოსავლიანი პლანტაციის შეცვლის აუცილებლობა	149
3.6.პლანტაციების მდგომარეობა და გამოსწორების დიფერენცირებული ხერხები.....	151
3.7.თეორიულ-პრაქტიკული ხასიათის ღონისძიებები, დაკავშირებული პლანტაციის მდგომარეობის გაუმჯობესებასა და პროდუქტიულობის ამაღლებასთან (საგანმანათლებლო და პრაქტიკული ხასიათის ტრენინგ- პროგრამის პროექტი).....	158
3.8.ჩაის მცენარის პროდუქტიულობის აღდგენა გასხვლის სახეების მიხედვით.....	167
3.9.ჩაის პლანტაციების აღდგენის ღონისძიებათა სისტემა.....	172
დასკვნები (ქართულ ენაზე).....	174
დასკვნები(რუსულ ენაზე)	180
დასკვნები(ინგლისურ ენაზე).....	186
რეზიუმე (ქართული ენაზე).....	190
რეზიუმე (რუსულ ენაზე).....	192
რეზიუმე (ინგლისურ ენაზე)	194
ლიტერატურა.....	196

ტექნიკური რედაქტორი:

თინათინ ყარანაშვილი

მხატვარი:

მაგდა თუთბერიძე

კომპიუტერული უზრუნველყოფა:

ზურაბ ბუკია

დამკაბადონებელი:

თამარ ტყაბლაძე

www.mtsignobari.ge

დაიბეჭდა შპს „მნიგნობარის“ სტამბაში

0102, ქ. თბილისი, კიევის ქ. №10; ტელ.: 294 05 71

ISBN 978-9941-8-0604-9

9 789941 806049 >